

د مجلو او جرائدو څخه

د مرحوم الفت صاحب ځينې

مضامين اوليكنې

جرمني ۲۰۱۱ ميلادي كال

فهرست

منخ	عنوان
1	ستاشان
1	له مدرسي نه اپستل
2	انسان څه غواړي؟
4	کارونه
5	وده او تکامل
6	ماشومان
7	ریاکاران
9	د شپنو کېږدی
10	د قضاوت شعور
11	بختوره
12	حُان ساتل
13	کتوری
14	د شاعر مقام
16	څنگه ژوند کوو؟؟
18	کورنی
20	فکر ونه هم تغیر مومي
21	شاعرانه خیال
22	تیاره او رڼا
23	بله دنیا
23	د بشریت قافله او منزل مقصود
24	د محبت لېوال
26	پوهه او معرفت
28	د زړه پوښتنې
29	د ژوندانه روح
30	د مشرانو عشق
32	ستر قوت
34	له کار سره علاقه
36	د پوهې غرور
37	عقل، قانون غرایز
40	اجتماعي نظام
42	د حُان مینه
45	د خان ناظر

46	کمیت پیژندنه
47	اداري سياست
48	اشتباه
49	خان او بډای
51	فکر او کار
51	وطن
52	ملت
53	حقیقی غل
54	بنديوانه
55	ملي ناموس
55	پښتون د ملت نوم دی د قام نوم نه دی
57	څنگه حاکم؟ رښتیا وایم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ستاشان

که زه ښه وکړم ته راسره ښه کوي که بدو کړم دبدوسز را کوي.
که ستا مينه زما په زړه کښې پيداشي په محبت راته گوري.
که زه بې ميني شم ستا مهرباني کمبړي.
ستا د رحمت بارانونه په ما باندې هغه وخت ورپري چې زما په زړه کښې رحم وي.
زه چې هر څه وکړم ته هماغسې راسره کوي.
که څوک په عذاب کړم په عذابوي مې، که ستا په امر او ستا په نامه چاته څه ورکړم په عوض کښې ډېر څه را کوي.
زما نیک بختي او بد بختي زما په عمل اړه لري او جنت يا دوزخ ته تک زما د ښه عمل او بد عمل نتيجه ده.
زموږ عقل او فکر همدغه دی موږ چې تاته پخپله آئينه کښې وگورو ستا په باب دغه راز فکر کوو. که موږ ځانته ونه گورو ستالوی شان ته وگورو ته زموږ له خيال او فکر نه ډېر لوی بې اوستا لويي موږ پوره نه شوليدی.
ستا ذات او ستا شان زموږ له عقل او فکر نه ډېر او چت دی. موږ چې د ځان غوندې خلکو لپاره کالي نيسو او هغه دسره سترگونه وینو يا لنډوي يا اورده. ستا کارونه زموږ په خيال او فکر کښې نه راځي او بس همدومره پوهېږو چې ته مونږ غوندې نه بې. موږ ډېر واړه او کوچني يو او ته ډېر لوی بې چې په فهم او قياس کښې نه ځاېږي.
دا زموږ کار دی چې دښو په مقابل کښې ښه وکړو او دبدو په مقابل کښې بد. که موږ څوک وو هو حاکمان موږ وهي. که موږ د ځمکې په لمن کښې غنم وشيندو او او به ورکړو ډېر غنم را کوي او زموږ آب و دانه ځمکه بې عوضه نه پرېږدي.
که د يوه نيالکي پالنه اوروزنه وکړو ډېر ه خوره ميوه او يخ سيوری را کوي. که سوداگرت په پيسې ولېږو څه چې وغواړو را کوي بې. که له يوه ماشوم سره مينه وکړو له موږ سره مينه کوي. ستاشان له مخلوق نه اوچت دی. ستا اراده زموږ دارادې تابع نه ده.
ستاگړه زموږ له کړو، نه پيدا کړي.
ستا محبت زموږ له محبت نه وروسته نه دی (۱)

له مدرسي نه اېستل

استاد وويل: ځان وروکي وگڼه او د لويوالي خيال له سره لرې کړه!
شاگرد حيران غوندې شو او په ډېر احترام بې وويل که سړی ځان صغېروگني او روژه وخوري، څوک به بې نه ملامتوي؟ ايا د حقيقت په مخ پرده اچول څه بد کار نه دی؟
استاد: ته زما په مقصد پوه نه شوې، زه واييم لويي ښه نه ده.
ځانته په حقارت کتل ښه کار دی. سړی بايد خپل ځان له هرچانه تيب اوښکته وگڼي، که غواړي چې په رشتيا لوی سړی شي په ماناکښې ځان وروکي وگڼه او په لوی نظر ځانته مه گوره!

(۱) کابل مجله . ۱۳۳۲ کال ، ۸ گڼه دښتې . دويم مخ .

شاگرد: داڅنگه کيدای شي چې سړی يو ځل پوه شي چې لوی يم او بيا پخپل نظر کښې ځان کوچنی ماشوم کړي. که دا کار ممکن وي او په رښتيا يوه لوی سړي ته ځان وروکی او حقير ښکاره شي نو بيا هېڅ کله نه شي لوبېدای. هغه چې ځانته په درانه نظر نه گوري، په سپکو کارونو نه شمېري او لوی لوی کارونه نه شي کولی. سړی بايد ځان لوی وگڼي اولوی مسوليت قبول کړي. شاگرد ته استاد يو څه وويل او عصر وزمانې بل سبق ورکاوه. استاد په تنگ شو او خپل شاگرد بې د شيطان په نامه له مدرسې نه وايست. (۱)

انسان څه غواړي؟

کوم انسان او څنگه انسان؟ د پوښتنې سړی بايد معلوم شي چې څوک دی او څه شي ته زيات احتياج لري. که مور دا پوښتنه له کوم رانده وکړو خبره د مخه فيصله ده چې روند له خدايه څه غواړي دوه سترگې، همدارنگه يو تېری په اوبو پسې هڅه کوي، رنځور وايي روغ صورت پا چايي ده او د صحت خاوندان نور نور څه غواړي. دا پوښتنه ډېرې ډډې او اړخونه لري، تاسې هېڅکله دا گمان مه کوئ چې ليکونکی دکوم مريض تپوس کوي ياله کوم وري تېري سره گړېږي.

داسو ل له دغسې ضروري اوبد يعي حوايجو نه هغه خوا ځای لري او د عشق په ليونيو پورې هم څه ارتباط نه لري ځکه چې د هغوی لیلی معلومه ده او پوهېږو چې د گلزار بلبلې، سره گلونه، پتکان او بلې ډيوې غواړي. دا پوښتنه له هغو کسانو څخه ده چې په تن پټ او په نس ماړه دي، د عقل او بصيرت دعوی کوي او په انساني مطالبو کښې لږه ډېره مطالعه لري. يا په ملايي تعبیر له ماکولاتونه معقولاتونه رسېدلې دي، مگر دلته هم ښايي چې ټول يوراز جواب رانه کړي يوبه وايي زه د ملت او وطن سعادت غواړم. بل به خبره د بشر خیر خواهي ته رسوي او له عصري رباکاری نه به کار اخلي دغه راز غټې دعوي هر څوک په رښتيا نشي کولی او په دنيا کښې ډېر لږ خلک دي چې دغه راز عالي شعور به لري، نوددې لپاره چې د دغسې لويو دعوو مخه ونېول شي يو ټکی په خپله پوښتنه کښې زياتوو او وايو.

ته د خپل ځان لپاره څه غواړي؟ ډېرې پسې؟ که نوم او شهرت، عزت او اعتبار ته ډېر احتياج لري؟ که له دې حده تېر شوی بې او غواړي چې د عالم له شور وشره ځان ليرې کړي او د علم او معرفت په دنيا کښې د حقيقت رڼا ولټوي هغه خوند چې دنيا داربې په جاه و جلال، زينت او ارايش خوړو او خوندورو شيانو کښې پيدا کړی؟

رښتيا ووايه! چې ته څوک بې او څه غواړي؟ دا وروستی دعوه هر څوک نه شي کولی او هر سړی دغسې نه شي کيدای. له ډېرو ډوډۍ غړيو او وچو ماد يونو څخه او روږ تواضع کم کن و درمبلغ افزای) ځينې نورلا وايي (مرانان ده کفش برسربزن) همدغه راز اشخاص دي چې په دنيا کښې عموميت او اکثریت لري يا په بل عبارت وطنونه ترې ډک دي په هر ځای او هره طبقه کښې چې گورو په همدغه شي پسې هڅه کېږي او د ټولو کونښونو غايه همدغه شی دی، چې ما ل او دنيا بې بولي. که تاسې د هر چا زړه ته غور ورژدې کړئ په ډېرو سينو کښې همدغه تپش ليدل کېږي او ډېر خلک چې په نيمه شپه کښې خدای ته زاری کوي همدغه څه ترېنه غواړي. هر زیارت لره چې ځي مراد بې همدغه شی وي او په بتخانه او حرم کې همدغه ورکه لټوي. څوک بې د دلبرو د صدقې لپاره غواړي او څوک بې اصلي معشوقه بولي. ډېر لږ کسان دي چې د مال او دنيا په سيوري کښې نوم او شهرت، عزت او اعتبار هم لټوي او د چا گواښوته سرونه نه نيسي يعنې دنورو تواضع او پيسې دواړه غواړي او په يوه کمبوت هم نه راضي کېږي او دا راز خلک دخپل ځان له تش ماديت نه پورته گڼي او په يوازې پيسونه خوشحاليږي. مگر له پيسوهم زړه نه شي صبرولی او په تش نوم نه غولېږي دوی وايي:

هغه نه يم چې په مال به افتخار کړم

يادتش نامه لپاره به هر کار کړم

دوی مال او دولت د راحت او اسایش، عيش و عشرت لپاره غواړي او د افتخار لپاره بې نورو څيزونو ته زړه کېږي.

دا هغه خلک دي چې په دنيا کې دوه برخې غواړي يعنې له شلو زامنو سره دنجلۍ ميرمن هوس هم لري. دوی په ظاهره وايي آدمي فربه شودازرا ه گوش) مگر دنوش فکر هم تل ورسره وي او ثنا وصف سره مال او دولت گډ او مخلوط غواړي، همدغه راز خلک په دنيا کې اکثرًا کامياب وي او دمهارت خاوندان بلل کېږي. ددوی شاوخوا ډېر خلک را ټولېږي اوله هر چاسره سر خوځوي، ددوی په مجلس کې خواره اوتروه شيان، کتاب او کباب داخرت فکرونه او دنيا نعمتونه هرڅه وي او هر ډول خلک ورته راځي، دداسې کسانو مستخدمين زبنت ډېروي، مگر هغوی په ځان نه پوهېږي اونه وي خبر چې مونږ څومره خدمت کوو او له څه راز تسخير لاندې راغلي يو. همدغه طبقه ده چې دجهان گډې وډې ښه اوښه ددوی لاس کېږي دي اوڅه چې غواړي هغه کوي. همدوی دنور خلکو وليان او وصيان وي او ددنيا ظاهري متصرفين ورته ويلي شو.

له دې کسانو نه چې تېرشو او سترگې وغړوو چې له دې دوه صنفونه هغه خوا هم څوک شته چې دريم صنف وباله شي که يه؟ نو ډېر لږ او بېخي لږ کسان وينو چې هغه له دې سطحې نه ډېر پورته دي، مگر له عمومي نظره لويديلي او هرڅوک يې نه ويني. دا راز خلک هماغه کسان دي چې يوه علمي فکر کېږي ډوب تللي او نور هر څه يې هېر کړي دي. په ظاهره په دې نړۍ کې اوسېږي، مگر شپې ورځې يې په بل عالم کې تېرېږي. په هغو شيانو چې مونږ خوشحاليږو، ياخپه کېږو دوی نه خبرېږي اوڅه چې نور خلک يې ارزو لري دوی يې نه غواړي. دغه راز فلسفيانه يا شاعرانه مزاج چې په چا کې پيداشي هغه بياله دې عالمه د شوق و ذوق په لحاظ بېلېږي. هغه ددې عالم په بدبختيو او غمونو ژاړي مگر دخپلو اوښکو اجرله دوی نه نه غواړي. د هغه ټول کوشنې دپوهېدلو لپاره وي او پوهه پخپله يو داسې حقيقت گڼي چې نور ټول خواهشات او لذتونه مغلوبوي. څوک چې دغه ذوق او دا تصور رښتيا پيداکړي هغه بيا په دنيا کې بل هېڅ شی دلوروالي او ټيټوالي معيار نه گڼي. دغه بډايي يا دنيوي غزوتونه او عبارات چې نور ورته دتعظيم سرونه ټيټوي دده په نظر کې هېڅ قدر او قيمت نه لري او نه په دغسې شيانو کې له چاسره رقابت او حسادت پيدا کوي. دا راز کسان هېڅکله خپله پوهه او معرفت چې دلوی خدای يوه لويه عطيه ده او له قرآني هداياتونه رڼا اخلي ددنيا په قليله متاع او لږو پيسونو خرڅوي، ځکه چې له دغسې زيانمن تجارت څخه خدای هم انسان منع کړی دی. علم او پوهه دانسان هغه شوق دی چې خرڅول يې لوی عيت دی. هغه کسان چې دې تجارت ته زړه ښه کوي او خپله بينايي خرڅوي رانده دي او دبينايي په قدر نه پوهېږي. يو پتنگ هېڅکله يوه بله ډيوه ددنيا په مال نه پلوري ځکه چې په ده توره شپه راځي او په تورتم کې ژوند نه شي کولی او هېڅ وخت هغه كيف ددنيا په سرو گلو کې نه شي پيداکولی.

اوس ډېر کسان په دې عقیده دي چې دانسان اصلي او حقيقي فايده مال دی اوځينې نور ورسره جاه و جلال هم ملگری کوي، دوی وايي نور ټول شيان دهمدغې غايې پټ او ښکاره وسايل دي چې دهمدغه مقصد لپاره انسان استخداموي.

څوک چې دا وايي ښايي چې هغه به خپلې آنې ته گوري او دعامو وگړو په روش او خوی او مزاج باندې به استناد کوي. نوراشی چې دانسان په فطرت او طبيعت کې مطالعه پيل کړو او وگورو چې انسان څوک دی اوڅه غواړي؟ داڅو څرگنده ده چې دمال حب او دتملك مينه دده په غرايزو کې داخله ده، په خپل ژوند اوحيات کې دغه شي ته احتياج اوضرورت لري. دی هېڅکله داسې نه شي کولی چې په تشو نندارو يا تصوراتو شپې ورځې تېرې کړي او له نغري نه يې هېڅ دود پورته نه شي. مگر له دې حقيقت نه هم انکار نه شو کولی چې دده په غم او خوشحالي، سعادت او شقاوت کې نور شيونه قوي تاثير لري او يوازې مال دی نه شي قانع کولی. دنورو ملتو حال احوال يوې خواته پرېږدی يوازې دپښتو ژوندون تحليل کړی چې دوی دنيا مال ته په څه نظر کوي اوڅه راز تعبيرات ورځني کوي. زه دلته يوازې دخوشحال خټک يا حميد اونورو پښتنو شاعرانو په بيتونو استناد نه کوم چې هغوی مال اوسرله پښتني پټ څخه قربانوی او يوه معنوي حقيقت ته قايلېږي بلکې هغه پښتانه راښيم چې په دنيا پسې شپه او ورځ سرگردانه دي، په هلوځلو او ډېرو خواريو يې لاس ته راولي، مگر د ننگ وغيرت په ځای کېږي دخپل عمر ټوله خواري بربادوي او هېڅ ورته نه پاته کېږي، نو لږ څه ښار اوبازار ته و اوږی او دملت په طبيعت کې نوزی يوازې ددوی دنيا سرگرداني په نظر کېږي مه نيسئ بلکې درسېندلو اوما ل قربانو لويه وخت کېږي يې وگورئ چې دوی څه غواړي اوڅه کوي؟ يوه وره طعنه يايو شاباس اوافرين په دوی څومره اثر لري اوڅه راز ايتار اوقربانۍ ته يې حاضروي.

نو دا کثريت او عموميت په لحاظ هم ويلي شو چې خلکو په مال اودنيا ايمان نه دی راوړی اواصلي غايه نه ده. ډېر خلک شته چې له خواری ژړنده ساتي اوله کبره مزنه اخلي. مال اودنيا دلأس خبری او دهندو ورېره بولي، دپښتون او پښتونولۍ په مفهوم کې نور شيونه داخل گڼي او هغه بډايان چې يوازې پيسې لري په نورو نومو يادوي، دانسان شرف او اهميت په نورو حقايقو پېژني او

يوشتمن سړی مجبور پري چې د مال په قرباني خپل ځان هغې اصلي غاښې ته ورسوي. دغسې چې يوه مسلمان په خپل مخکې يوه قبله او کعبه لري چې د مال په زاد ورا حله ځان رسوي او هغه دخپل سیر او سفر غايه گڼي هر ملت پخپله ذهني او معنوي دنيا کښې هم يوه لور غايه لري چې د مال توبه ورته ضرور اېسي او د مال پيدا کولو علت و غاښې گڼل کېږي. په ډېرو ممالکو اوملتو کښې گورو چې ډېر کسان خپل لور منصبونه او لور مراتب پر پردي مگر خپله يوه نظريه او مفکوره چې بسايي هېڅ مادي منافع به پکې نه وي نه پر پردي.

وروسته تردغسې ډېر و فکرو چې په انساني نړۍ کښې بې کوو او مختلف طبقات په نظر کښې نيسو يعنې له زید و عمر نه تېرېږو او بشري مفهوم ته گورو حيرانېږو چې انسان څه غواړي او څه غايه لري؟ که په يوه ملت کښې دغه غايه درک شي او ديوې عميقي مطالعې په اثر کښې دغه نفسي اوروحی راز او سر بڼه تعين شي نو د هغه ملت په نهضت او وينسو لو کښې بڼه کارو ځنې اخيستل کېږي او همدغه راز نبض پېژندل ديوه ملت دپوهانو او رهبرانواصلي وظيفه ده چې په اجتماعي حیات کښې خورا ډېر دخل اوتاثیر لري. څوک چې ديوه ملت شایق کېږي هغه بايد په دې پوه شي چې دغه ملت څه غواړي؟ او له همدې پوهې استفاده وکړي. (۱)

کارونه

ځينې کلمات شته چې که سړی ورځنې په نورو کلماتو تعبير کوي او حقيقت بې لټوي معنا بې گرانېږي او داسې مثال لري لکه چې سړی دلاس غوټه په خوله خلاصوي ياله رڼا نه تيارې ته ځي، داځکه چې د بشر پوهه اومعرفت بې دالفاظو دزده کړې څه بل شی نه دی نو که انسان په الفاظو او کلماتو قانع نه شي يو اسانه او عام فهمه مفهوم هم مشکليږي او دهغو کلماتو تعبير چې لوی او واړه، پوه او ناپوه بې په ورځ کښې له سلو ځلو نه زيات وايي هم څه اسانه کار نه دی.

کار هم له همدغسې کلماتو څخه يوه کلمه ده چې که تعبير بې په فعل او عمل سره وکړو په لوی لاس بې معنا پټوو او د بني اسرائيلو غوا ورځنې جوړېږي.

که ووايو کار دغرو او لاس وېشو حرکت دی نويو گوځند و هلی سړی خوشپه او ورځ په حرکت کښې وي مگر څوک بې کارينگر نه بولي. ډېر خلک دي چې خوشحال گرځيدل کار نه گڼي او خبرې هم د کار جانب مقابل گڼي، مگر ځينې کسان يوه ځای ته څه خبرې وړي او وايي هلته کار لرم. يوسړی ځای په ځای ولاړوي او ديو شي حفاظت او مراقبت کوي مگر دغه درېدل او کتل که څه هم هېڅ حرکت به پکې رانه شي کار باله شي.

که ووايو انسان هغه عمل او حرکت دی چې ديوې فايدې لپاره وي دلته له کار نه دفايدې پېژندل گرانېږي او ډېر بې فايدې کارونه چې خلک کار بولي د کار له تعريفه اوزي.

که کار ته په لغوي او صرفي عينکو وگورو، نوځينې صرفي او گرامري افعال دکر کار د فعل په معناوي، شته چې دانسان قصد او اراده په کښې هېڅ دخل نه لري لکه لوېدل، رنځورېدل، مړه کېدل چې څوک بې په کار کښې نه حسابوي بلکې ځينې افعال لا بېخي په انسان پورې هېڅ ربط او تعلق نه لري، لکه د کابو ماتېدل د پانو رزېدل، ديوټو لوېدل اوداسې نور.

که ځينې فکري او دماغي کارونه په نظر کښې ونيسو نوبيا مجبور پري چې تصورت ه هم کار ووايو او بېه يوخيالي وجود ورته قابل شو، چې دحادثې او واقعي له دايرې نه هم کار خارج وبولو.

دالغوي بحث او تحقيق به په همدغه ځای پرېږدو او کار ته به داجتماعي مفاد او مصلحت په سترگه وگورو چې کار څه شی دی؟ داچې خلک وايي فلانکی دکار سړی دی يا دملت، جامعې او مملکت لپاره بڼه کار کوي څه معنا؟

په دې لحاظ نوکار يوبل راز مفهوم پيدا کوي اوډېر افعال لکه خوب وخندا، څښل او خوړل دکار له مفهومه اوزي اويوازي همدغه افعال پاتې کېږي چې په اجتماعي نظام کښې پوره دخل اواغېزه لري. که يوسړی يوې کوي، يوبل هم قلم را اخلي اخبار ته مقاله ليکي هغه بل ناست وي داجتماعي چارو دپهېود دپاره فکر کوي هريو کار کوي اودکار سړي بلل کېږي.

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۱ گڼه، ۷-۱۰ مخونه.

هوا داټول کارونه دي، مگر دټولو اهميت يوراز نه دی ځينې کارونه به وي چې خولې په کښې نه توپيري، غړي به پکې ډېر نه سترې کيږي مگر قدر او قيمت به يې ډېروي، دغسې دنياکښې سره او سپين، جوار او غنم، خرمهری او نعلونه تفاوت لري دانسانانو کارونه هم جگ او ټيټ قيمتونه لري او ټولې چارې يوله بله برابري نه دي.

هغه کارونه چې پوهه او فکر په کښې خرڅيږي له پښونو چلولو او کاڼو ماتولو نه زيات اهميت لري، کوم کار چې هرڅوک يې کولی شي او هغه کار چې ډېره موده تعليم غواړي هېڅکله نه برابريږي.

د کارونو د قيمت د پاره دوه اصلي معياره موجود دي، يوضورت او احتياج بل د کار کوونکو ندرت او لږوالی. ضرورت او احتياج په يوه ملک کښې فرق کوي. کوم خلک چې له علم او معنا سره ښه نه وي اشناشوي او عرفاني ذوق يې نه وي پيدا کړی هغوی علم و معرفت ته خپل ضرورت او احتياج پوره نه حس کوي او عرفاني رجال په کښې ډېر قدر نه شي پيدا کولی. هغه جوامع چې د آرت و صنعت په قيمت نه وي پوه شوي هلته دنفيسو صنايعو خاوندان له نورو نه څه زيات امتياز نه لري.

په يوه محيط کښې چې هرڅوک په مادياتو افتخار کوي هلته د فضيلت خاوندان حقير وي، ځکه چې احتياج ورته نه ليدل کېږي. که څه هم انسان په هروخت کښې ورته احتياج لري نو که د ضرورت او احتياج په ځای د ضرورت او احتياج احساس او ليدل معيار کړو بهتره به وي ځکه چې بې احساسه احتياج هېڅ تاثير نه لري، په ځينو ځايو کښې چې خلک د يوه مکتب معلم ته خپل ضرورت او احتياج نه ويني او په دې نه پوهيږي چې علم او پوهې ته شديد ضرورت موجود دی هغوی تعليم او ښوونه کوم قيمتي او مهم کار نه گڼي او په اصلي کارونو کښې يې نه حسابوي.

سړی چې د يوه مملکت علمي، ادبي، اداري او علمي کارونه په نظر کښې ونيسي اود هر کار په قيمت او اهميت کښې غور وکړي هغه پوهيږي چې په محيط کښې کوم ډول کارونه اصلي گڼل کېږي او کوم فرعي دي. اداره مهمه ده که علم؟ ادب ډېر قدر لري که صنعت و حرفت؟ نو په دغو چارو کښې چې هر کار مهم او قيمتي وي هلته اداري کارونه په نورو چارو فوقيت لري او اهميت يې هم زيات وي، له همدې لامله هغه څوک چې په غرونو کښې د رمو اداره کوي له هغه چا نه زيات اهميت لري چې په کور کښې ميري او رمې ساتي. په کوم محيط کښې چې خلک د کامل تهذيب او صحيح تربيت خاوندان وي هلته د يوې قوي ارادې خاوند ته دومره احتياج نه وي لکه په غير مدني اقوامو کښې وي. همدغه سبب دی چې په علمي دوايرو کښې اداره خپل قيمت کموي او علمي اقتدار زيات اهميت پيدا کوي.

همدغه شان په کومو هيوادونو کښې چې ادب په علم او احساس په تغزل غالب وي هلته ادب له علم نه زيات اهميت لري او ادبي رجال له علماؤ نه برکښي، يعنې لکه چې په يوه مکتب او مدرسه کښې د يوه عالم او معلم وينا قيمت لري په يوه باغ کښې د بلبلونارې قدر لري او د محل و محيط په لحاظ کارونه لورېږي او ټپيږي، څومره چې په يوه سيند او درياب کښې موجوده او طوفانونه زيات وي هغومره د کښې او کښتيا اهميت زيات وي مگر په وچه ځمکه کښې ورته هغه قدر نه پاته کېږي. (۱)

وده او تکامل

بابه جان! هغه وخت چې زه نه وم ته وي، مگر د چاپلار اوبابا نه وي.

هو، ته هماغه وخت بابا او داداشوي چې مور راغلو او ستا شا و خوار ټول شوو، خلک وايي چې بې اولاده هم څوک پلار کيدای نه شي اونه څوک بې لمسيانو بابا کېږي.

رښتيا چې په اجتماعي دنيا کښې يوازې توب هېڅ مانا نه لري او مشر هم کشر ته زښت ډېر محتاج دی. هغه وخت چې تا کور او کډه، زامن اولمسيان نه درلودل ته دغه څوک نه وي چې نن يې، ته په هغه وخت کښې يوزری وي، مگر نن سمسور باغ شوې او خوندورې خورې ميوې لري.

ته اوس دبلبلو کور شوې او ستا په گلزار کښې دژوندانه شور او غوغا پيدا شوه، مگر پخوا لکه يو مړجسد په خاورو کښې پروت خورا کوچنی وې.

څنگه چې پخوا له مانه ته پلار او بابا نه وې، دغسې دکوچنيتوب په وخت کښې ځلمی او د نطفه توب په وخت کښې ژوندی نه بلل کيدې.

که دغه ځانکې اوشاخونه له تانه لري شي، بيا هم تا ته څوک ونه نه وايي اوستا په حيات کښې هېڅ برک وبارنه پاته کېږي. ته بيا دپسرلي له فضانه څه برخه نه لرې اونه دهوامرغان دغسې سرپرېکړو ونو ته رانښکته کېږي. په رښتيا چې ستا ژوند په مور باندې دی اوې له مور نه ژوند نه شې کولی لکه چې مور بې له تانه خپله تازکي اوحيات نه شوساتلی، که کله زه ستا د مهربانۍ شکر نه کوم او ځان بيل کښم دا به زما لويه نا پوهي وي ځکه چې زه له تا نه هېڅ بيلتون نه لرم او په هېڅ راز نه شم بېلېدلی.

ددې شينکې باغ ټولې ونې له همدغې ځمکې پيدا شوي او په همدغه خاورو کښې وده کړيده مگرددې ځمکې بنايست او قدر هم په همدغو ونو پورې تړلی دی، که دغه نيالکي دلته نه وای روزل شوي دې وچو اوسپيرو خاورو به داقيمت نه درلود، نوددې ځمکې څه احسان په دې ونو نه شته، بلکې داځمکه له سوري لاندې ژوند کوي.

که کومه غټه ونه خپلو ځانگو اوشاخونوته د ودې (نشوو نما) قوت ورکوي نو په خپله غټوالي اولويوالي کښې کونښ کوي، هسې نه چې له کوم بل شي سره احسان کوي. دغه راز مرسته زره هم له نورو غړو سره کوي مگر څه احسان نه باروي، دې ته بايد فياضي ونه وايو بلکې غټېدل او لوېېدل د تکامل يې بولي. دباغ خاوند په دې ښه پوهېږي چې دغه ونه دښورې په ځای سړي ته خورې ميوې ورکوي ځکه ورته انبارونه راجلوی او تربيه يې کوي. (۱)

ماشومان

مونږ ناست وو، ماشومان زمونږ له څنگه نژدې په لوبو مشغول و.

کله به يو له بله په هسې خبره ونښتل، چينې به جگې شوې، ژړا انکولا به وه، کله به د خدا شور او زور دومره اوچت شو چې په عذاب به يې کړو.

يوه به چې دبل د لوبو شيان گډوډ کړه هغه به په قهرشو کنځلې به يې کولې او هرڅه به يې ويل.

زموږ پام نه و يورا پاڅېده دبل مخ يې شوکاري کړ د هغه پرمخ وينې روانې شوې او له مستۍ نه جنگ جوړشو.

مونږويل خيردی واړه دي نه پوهېږي.

هوا ماشومان واړه دي، مگر دومره واړه نه لکه مونږ چې دلوی خدای په حضور کښې کوچنيان يو، دماشومانو پوهه له مونږ نه لږه ده، مگر زموږ پوهه دهغه په نسبت ډېره لږه ده، زموږ لوبې هم دورو غوند دي خدا اوژړا هماغسې ده، ماشومان پوهېږي چې دوئ واړه دي، مگر مونږ په خپل کوچنيتوب هم نه پوهېږو، په رښتيا چې مونږ له ماشومانو نه واړه يواو زموږ خدای ډېر لوی دی.

مونږ بايد ډېر خوشحاله اوسو، ځکه چې خوشحالي دماشومانو مال دی. (۲)

(۱) کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ۱۲ ځلې ۱۵-۱۶ مخونه. (۲) کابل مجله ۱۳۲۲ کال، ۲ ځلې، دپښتنۍ دويم مخ.

ریا کاران

د کاغذ په گل بلبلي نه ټولپيري

بي ميوې دی باغ وېن دریا کار

ریا کار یوازې هغه نه دی چې په ډېر نفونو ځان ستړی کړي او بې له دې نه چې خلکو ته ځان وښيي په کښې یې دعبادت سره هېڅ مینه نه وي، هغه څوک چې له خپل کار او وظیفې سره اصلي علاقه نه لري او یوازې دخپل آمر یا ځینو نورو کسانو دغولولو دپاره خپل ځان دکار شین ټاکو ښيي داهم ریا کاري ده، خو دومره خبره ده چې هغه له خدای سره اودی له خلکوسره په خپل گمان چل اوټکي کوي، ډېر کسان شته چې په مجلسونو کښې له کار نه شکایتونه کوي او ځان داسې ښيي چې ټول کارونه همدی کوي او دنیا د د په ښکر ولاړه ده. دغه راز خلک هم اکثرأ رایا کاروي او په حقیقت کښې هېڅ نه کوي، ځینې نور دا راز اشخاص هم شته هر ځای په یو مخصوص وضعیت چې یو عالم درد او تاثر ورسره ملکري وي اجتماعي بحثونه شروع کړي او داڅرگندوي چې یوازې همدی دوطن خواهی او وظیفه شناسی او پاکنفسی غوره نمونه ده اوبس. هر څوک گمان کوي چې که دغسې صحیح اشخاص اوبا حرارته ځلمیان زیات شي ټول کارونه به ښه شي اوهرڅه به ترسره شي. مگر خدای خو خبردی چې دده په زړه کښې بې دځان له مینې نور هېڅ نه وي اوغیر له شخصي اغراضو او مطالبو نورڅه نه پېژني، دا هم ریا کاران دي او ددې اصل ریا کاري همدغه شی دی.

په هروخت کښې یوملت اومملکت ځینې شيان ښه گڼي اوپه ښه سترگه ورته گوري. هغه وخت کښې فضایل گڼل کېږي نورهر څوک چې فضیلتونه لري یاوړسره علاقه لري جامعه هغو اشخاصو ته په ښه نظر گوري او روزي بې، دا راز فضایل اوبښکني چې جامعه بې له اشخاصو څخه غواړي ارومرو لږ څه مشکل کار هم دی او هر څوک بې نه شي کولی. نوله یو خوادغه اشخاص او له بل خوادغه دیوې اجتماع ترغیب او خواهش په هغو کسانو کښې چې ددغو فضایلو حاصلولو ته فطرتاً اوقلباً حاضر نه وي دریا کاری او منافقت فکر پیدا کړي او ځینې کسان مجبور شي چې ځان په هماغه رنگ جمعیت او ټولني ته وښيي چې هغوی بې خوبوي او په شه نظر ورته گوري، داکار تریوې اندازې پورې اسان هم اېسي اوچلند هم لري، ځکه چې انسان سره له ډېر عمیق اود قیق فکر ظاهر بین هم دی یوډول سادگي هم په کښې شته په جمعیت کښې ددقیق اوعمیق فکر خاوندان هم ډېر لږوي نواکثريت دهنو کسانو وي چې هرچا او هرشي ته له ورا اوله لري وگوري.

ددې ټولو خبرو په اثر کښې نتیجه داسي چې اشخاص اوهغه کسان چې دعقیدې له مخې اجتماعي فضایل پېژني ډېر لږ اوانادروي، مگر ریا کاران زښت ډېر پیداشي او مظاهره کوونکي دمخلصینو ځای ونیسي دغه راز کسان چې میدان ته راوځي موقع (ځایونه) ونیسي هلته کارونه په حقیقي ډول نه اجرا کېږي او هرڅه یو نمایشي صورت لري، په دغسې ځایونو کښې جدیت اوفعالیت هم دا معنا نه لري چې سړی ډېر کارو کړي یا یوکار په ښه ډول اجرا کړي، بلکې هغه څوک جدي او فعال اېسي چې په مظاهراتو او ریا کاری کښې مینې وي، داراز کسان چې لکه اوپښتې په توره شپه کښې الوزي او خلک داور د شجرې گمان پرې کوي یوازې همدمه ریا لري چې خپل ځان خلکو ته وښيي اوبس، یعنی هېڅکله داسې نه کېږي چې کومه تیاره خونه رنا کړي یا څوک ورځنې خپله ډیوه ولکوي.

دا حال ترهغه پورې په یومملکت کښې دوام کوي چې دهغوی توره شپه سباشي او اجتماعي شعور خپلې سترگې ښې پوره وغړوي یعنی خلک لکه هلکان په تشو خبرو ونه غولېږي اوهرچاته یا هر شي ته په آنې اوسرسري نظرو نه گوري.

دغه دریا کاری دوره چې په کوم وطن راشي، اوحقایق لاسه نه وي پېژندل شوي سړی غل او کاروانې نه پېژني او له لاسو پښو، دماغ او نورو اعضاؤ څخه ژبه ډېر کار کوي. سړی چې په ځینو ادارو یا لارو او کوڅو کښې گرځي او په ریا کارانو پسې سترگې غړوي ډېرې عجیبې نمونې ویني او داسې اېسي چې دامرض دمې له ریزش نه هم عام دی. ډېر خلک دي چې په خپلو کورو کښې له خپلو ملگرو اواشنایانو، دوستانو او خپلوانوسره ددروغو کښې کوي اوپه دغو کښو کښې خپل ځان هغوی ته داسې ښکاره کوي چې دهیواد لوی لوی خلک ده ته په درنه سترگه گوري او دی دهغوی په نظر کښې یو مخصوص مقام لري، دغه راز کسان که دغسې خبرې ونکړي او ځان بل ډول چا ته ښکاره نه کاندې څوک بې بیا سلام هم نه علیک کوي او هېڅ قدر ورته نه پاتې کېږي. ډېر زمان شته چې په لارو او کوڅو کښې له خپلو ملگرو او همزولو سره بل ډول اېسي مگر دپلار په مخ کښې ببخې بل څوک وي او

بل شان خوی لري، ځکه چې دپلار په مخ کې هم بې ریا ژوندن گران بلکې غیر ممکن دی. دپړلاس لاندې خلک وینو چې د ځینو کسانو په حضور کې ځان دپرمطیع او مخلص بنکاره کوي مگر پسي شا به ورپسي سل خبرې کوي. نو که ووايو چې انسان فطرتاً یو ریا کار مخلوق دی چې یوازې له خپل ځان سره یعنې په زړه کې یو راز وي مگر خلکو ته ځان بل راز بڼې څه دپره مبالغه به نه وي ځکه چې انسان په اصل خلقت کې داسې پیداشوی چې هم ځینې تپت خواهشات او حیواني شهوات لري هم یو شعور خدای ورکړی چې ښه او بد پرې پېژني او دخپلو نقایصو احساس کوي نو دی مجبور دی چې خپل مصایب پټ کړي او ځان بل شان وښيي علاوه په دې دا اجتماعي مخلوق له یوې ټولني سره ژوندون او معامله لري نو باید خپل ځان ټولني ته ښه معرفي کړي او په دغسې ځان ښودنه ورځنې ښه استفاده وکړي. ددغسې ملاحظاتو په اثر کې سړی وپلی شي چې انسان له ریا نه بېخي ځان خلاص کاندې دپرخلې داسې پېښې چې په یوه مجلس کې یوشی بدکڼل کېږي او هغه ښه وي سړی دانشي کولی چې هغوی پوه کړي او عقیده یې وگرځوي، دی خپله عقیده بل راز بنکاره کړي او مخالفت وکړي دپر ضرر ویني په دغسې واقعو کې خپل مخالفت پټول او چپوالی سره خپل ځان موافق ښودل دي. دامگر بده نده خپل فضائل او ممیزات ښودل او بنکاره کول هم که په یوه ښه صورت وي جائز بلکې ښه مغیر کاردی. که یو معلم یا عالم دتعلیم او تدریس په ذریعه خپل علمي اقتدار او لیاقت خلکو ته ښيي، دغه راز اظهار او ښودنه که څه هم دلغوي معنی په لحاظ ریا بلل کېږي مگر ریا نه ده. همدارنگه هغه ملت خواهان او وطن غوښتونکي چې عملاً دغه عالي عشق او مینه دخدمت او ایثار او فدائیت په ریاکڼي خلکو ته ښيي دغه راز حقیقي او واقعي مظاهرات دپرنه او د تقدیر وړ دي. کومه ریا چې حقیقتاً ریا بلل کېږي او زیان لري هغه عبارت دی له هغومظاهراتو او ځان ښودنې څخه چې دخلکو غولونې اوسترگې تړل په کې مقصد وي لکه چې ځینې دپرخلک بې په خپلو صحنو کې کوي او دیوه جمعیت په سترگو کې خاوري اچوي.

په دپرو مجالسو کې گورو چې هماغه کسان خیانت او خیانت کارانو ته دپر بد وایي چې په خپله په کې له هرچانه دپره برخه لري، همدغه راز بدي اورشوت هم هماغه اشخاص دپربدبولي چې په خپله یې خوري، له منافقت نه هم هماغه څوک دپر سرتکوي چې په دغه مرض په خپله اخته وي یعنې اکثر داسې پېښې چې هرڅوک هماغه عیب دپربدگني چې دی بې په خپله لري او هماغه صفت ستایي او دعوا یې کوي چې دی بې نه لري.

دلته زه هم په ځان وپېرم چې دریا په موضوع کې څه لیکل ریاکاري نه شي او همدغه شی باعث شوی نه وي، له دغسې قولې اولساني ریا کارۍ نه چې واورو دعمل په ساحه کې هم په څو ډوله ریا او دپربیا کاران لیدلی شو چې څوک په یوراز او څوک په بل راز خپل ځان جدي او کارکیر بنکاره کوي مگر دکارهبخ پته نه معلومېږي. تاسې به ځنې ناراحتنه مزدوران لیدلی وي چې دنکران سترکوته گوري او په هماغه شیبه کارکوي چې څوک ورته گوري، دغسې چې په دغه طایفه کې دچا لیدنه او کتل تاثیرلري په نورو طبقو کې هم له دپروخلکو سره دکارکولو فکر دومره نشته لکه چې دکارښودنې ورسره دی. لکه چې په ځینو مواردو کې ځینې مامورین او کاتبان ټوله ورځ په کيسو او خبرو تیروي مگر په هم هغه وخت کې چې یو آمر په اداره وگرزي نو خپل سر په کارباندې دومره تپت کړي چې که هغه څو دقیقې دده د میز په مخ کې ودرېږي هم دې بې نه ویني او نه ورته گوري. ددغسې ریا کارۍ اصلي علت دادی چې دغه راز آمران او کار غوښتونکي خپل لاس لاندې مامورته گوري چې په کار بوخت دي او که نه؟ نو که چېرې دمیز په سربو کاتب چا ته شخصي خط یا درختۍ رقعہ لیکي هغه هم په کار کې حسابېږي او دده جدیت ښيي، مگر که سړی کارگوري چې شوی او که نه؟ او دچا کار چې دکولو په وخت کې چانه وي لیدلی پټ پاتې نشي څوک دغسې ریا کارۍ ته نه مجبورېږي او نه دغسې چمونه کوي. نو ددې مرض اساسي چاره داده چې یوازې حرکتونه ونه گورو بلکې نتیجې او دکار کم وکیف ته وگورو ځکه چې څوک هرڅه ویني او هرڅه خوښوي خلک هماغه ورښيي او په هر څه چې نظر جلبېږي هماغه شی میدان ته راوړي.

مونږ ښايي دغسې دپر امراض ولرو چې باید اساسي علاج بې وشي او علتونو ته بې متوجه شو، دپر نقایص به وي چې مونږ بې په نورو کې گورو او هغه په حقیقت کې مور ته عاید وي. که مور اوتاسې ظاهر بین نشو څوک ریا کاري نشي کولی اونه بې کوي. نور ریا کارۍ په حقیقت کې زما دظاهریښۍ عکس دی چې په بل کې بې گورم او بدورته وایم. که څوک غواړي چې یوسړی په بل رنگ ونه ویني رنگه عینکې دې له سترگو لري کړي او هرڅه دې په خپلو سترگو گوري. (۱)

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ کڼه ۷ - ۱۰ مخونه.

دشپنو کېږدی

دغره په لمن کېږي په جگه غونډۍ توره کېږدی ولاړه ده. یو لورته ېې په نستر او خړیو پټ هسک غرنسکاري او بل لورته ېې شین بڼ دسري ترسترگو کېږي. دغونډۍ په خواکې یو لوی خورډی او سپینې اوبه چې دغره له یو جگ ځایه راتوئېږي کړې وړې پکې بهېږي او له ځان سره څه وايي.

دکېږدی څښتن یوکنډک وزې لري چې یو زوی ېې وزې او بل زوی ېې ورغومي هره ورځ د څر دپاره بیایي، مازینگر مال چې اوزې راشي او د ورغومو سترگې پرې و نښلي یو بل ته داسې نارې وهي چې د میندو او بچو مینه ترې له وراهه څرگندېږي. کله کله په ځول او اوریاوې د کېږدی څښتن څه نور پېڅو لونه له کېږدی سره ونښلوي او خپلې وزې ترې لاندې پندې کړي. دا کېږدی چې ددې سړي او د وزو د پاره یونښه سبب دی د همدې وزو له وزغمو جوړه شوېده. هو دا کېږدی د همدې وزو له وزغمو څخه جوړه شوېده خو وزغمې دوزو په شاباندې نورې هم شته چې د کېږدی کار ورځنې نه اخیستل کېږي او نه درلی. دگاتو مخه نیولی شي.

کوم وخت چې دې سړي د اوزو له شا دا وزغمې پرې کولی زه په دې نه پوهېدم چې دابه یوه ورځ د همدغو وزو په ښه راشي. مابه ویل چې داسې ددې وزو په پيو او وزغمو دواړو باندې خپله ښه کوي او په وزو باندې هېڅ زړه سوی نه لري، خوداسې نه ده دی خپلې وزې ډېرې ښې روزي. دده هېڅکله دخپلو وزو غوښو ته زړه نه کېږي، یوازې ېې ورځنې اخلي او خپل ښه پرې کوي. ېې هم ټولې نه ترې اخلي د وزو په غولانځو کېږي دومره څه پرېږدي چې بچي ېې ورباندې ښه مورشي. داپې هم دی وریانه خوري، دی ترڅو وزې ښې مړې نه کړي دپيو اسره نه کوي. نوسړی ویلای شي چې ېې هم دی د وزو په غولانځو کېږي اچوي چې دورغومونه هم ورسره کېږي. دی پخپلو وزو دومره ذ هېر دی چې یایې پخپلو زامنو پیايي یا ورته داسې سړی نیسي چې هغه لکه لیوه د وزو وینوته تری نه وي او ډېر زړه سوانده وي چې ټوله شپه په وېشه تېروي او لیوان دوزو دارلوته نه پرېږدي. دی ډېر پام کوي چې وزې ېې داسې بوتې ونه خوري چې هغه ورته ښه نه وي او نه ېې په داسې لاره بیایي چې گړنگونه او پانونه وي او دلویدلو ډار په کېږي وي.

وگورئ! دوزو خاوند له خپلو وزو ځینې څنګه ښه گټه کوله او څومره ښه ېې ورسره کول. دیوه کام پیاوړي او پوه مشران هم له خپل کام سره همداسې کوي، نو دغسې زړه سوانده مشرته به ولې سړی خپل ځان نه سپاري، ېې له دغه راز مشرانو خود یوکام ژوندون هم ډېرگران دی په تېره بیا په دې وخت کېږي چې وېسواو پیاوړو مشرانو ته ډېر اړوالی لیدل کېږي. (۱)

(۱) کابل مجله ۱۳۱۹ حمل، ۳ کڼه ۶-۷ مخونه.

د قضاوت شعور

ځينې کسان دي چې په خپله پره نه شي پوهېدلی او تل نور خلک په خپل حق کې ملامت بولي. دوی هرڅه کولی شي مکر په ځان باندې د ملامتۍ حکم نشي کولی او خپله ګناه ورته د نورو له ثوابه ښه ښکاري، دوی په خپل ځان او په خپلو کړو هېڅ قصور نه ويني او داسې معلومېږي، لکه چې د دوی سترګې د ځان د ليدو دپاره نه وي. د دوی تر ډيوې لاندې هميشه تياره موجوده وي او هغه څه چې بايد په ځان کې وګوري په جهان کې بې ګوري. دوی چې په خپل ګرېوان کې سربسکته کړي او ځانته متوجه شي يوه زړه ملامتي نه شي ليدلای. مکر چې بل ته متوجه شي ډېرو اړه شيان په نظر کې غټ ورځی او په لږمانه کې هډوکي پيدا کوي. د دغسې اشخاصو انساني شعور ډېر کمزوری دی او د وجدان سترګې بې ږندې وي، دا راز خلک د انصاف او عدالت په پوله هم کله نه وي تېر شوي، او د بل آس له خپل ټټو سره هېڅکله نه برابر وي. دغسې انسانان چې د خپل عيب او قصور له ليدلو عاجز دي او دغه توان نه لري چې په خپله سهوه او خپل نقصان اعتراف وکړي د خپل ځان اصلاح هېڅکله نه شي کولی او خپل عيب ورته هنر معلومېږي. د هغه قضاوت شعور چې په حيوان کې نشته او په انسان کې شته، سړی مجبوروي چې خپل ښه او بد وسنجوي او هغه وخت چې دده معامله د نورو سره پيداشي ځان ته تر څخ ونه وهي او ډېره ښه منصفي وکړي. هغه وخت چې انسان د ځان او د بل حق کې حکميت کوي او ځانته د قضاوت په حق قايلېږي بايد خود خواهي او خود غرضي پرېږدي، د ځان مينه له زړه نه وباسي، د خپل او پردي فرق ونه کړي، د حق په ستوني پينې کېږدي او له حق څخه تېر نشي، عدالت او حقانيت له انسان نه همدغه تقاضا لري او د قضاوت شعور دا غواړي چې انسان به له ځانه سترګې نه پټوي او په خپل قصور به اعتراف کوي.

زه دانه واييم چې څوک به هېڅکله کوم بد يا ناوړه کار نه کوي، هېڅکله به د چا په حق کې ګرم او ملامت نه وي او نه به د نفس او شيطان په لار درومي ځکه چې زه په دنيا کې د يوه معصوم انسان انتظار نه لرم او دانسانانو په هيواد کې پرېستې نه غواړم زما آرزو يوازې همدغه ده چې انسان يواصلاحي احساس او د قضاوت صحيح شعور ولري چې خپل نفس محاکمه کړی شي او په خپله ګناه اعتراف وکړي. کله چې انسان له ځانه سره يوازې کېږي او په خپل ګرېوان کې سربسکته کوي بايد خپل عيبونه خپل نقصانونه وليدای شي او ندامت وکړي. همدغه پښيماني او ندامت انسان اصلاح کوي او پاک خدای پرې خوشحاليږي.

انسانان هم هغه انسانان ډېر ښه گڼي چې په حق اعتراف کوي او خپله پره مني. هغه څوک چې ګناه کوي او ځان ګناهکار نه بولي، هر څوک ورته په قهر او نفرت ګوري او د خدای درحم او مهربانۍ مستحق نه گڼل کېږي. دانسان او شيطان فرق همدغه دی چې يو په خپل قصور او پخپله ګناه اقرار کوي او مغفرت غواړي هغه بل د خپلې سرکشیۍ او نافرمانۍ لپاره دلايل پيدا کوي او ځان ګرم نه بولي.

د عصيان او بغاوت فرق هم همدغه دی او هغه شی چې له ګناه نه لوی جرم بلل کېږي په خپله ګناه نه قائلیدل او خپله پره نه منل دي. (۱)

(۱): کابل مجله، ۱۳۳۳ کال، ۲ ګڼه، ۱، ۲ مخونه.

بختوره

دانبځه څلويښت کلنه ده. مگر په خواره جامه کښې اوسي او خوارک يې هم خواردي ځکه له خپل عمر نه زياته پخه معلومېږي. دا غريبه په خوارۍ او مزدورۍ شپې ورځې تېروي او خپل بچي په هلوځلو، ديوه او بل په مزدورۍ ساتي مگر په همدغه حال کښې يې خپل يو زوی په مکتب کښې اچولی او داوواد تعليم ته يې هم توجه شته.

زه ددې ښځې له حاله ډېر خبر نه يم که څه هم دواړه ديوه کلي يو او يووخت موکورو نه ډېر نږدې وو، ځکه چې زه ډېره موده پخوادغه کلي نه ښار ته راغلم او دکلي ژوند مې پرېښود. سربيره پردې په مونږکښې داخوی هم شته چې که څوک پر غونډې معتبر شي هغه بيا د محکمې خلک نه ويني او د خوارو غريب په حال روند او کوڼ شي.

مگر بيا هم په وړندو کښې ديوې سترگې خاوند پاچا دی او دغه راز پاچايي زما په برخه رسيدلې ده. زه تر ډېره حده زيار کارم چې د کونډو رنډو او خوارو غريب له زړه نه خبر شم، د همدې له امله د دغې ښځې حال راته پر غونډې معلوم دی او دومره خبر يم چې ددې يو ميره مړ شو نو هماغه کلي کښې د هغه تربره پرې نکاح و ترله چې له دېنه ډېر مشر و او خپل عمر يې خورلی و.

دغه بوډا شازلمی او کاله پس په حق ورسیده او دابختوره ښځه بيا کونډه شوه. يوه ځوانه يا نيمزالي ښځه چې د زاره بوډا له قيده خلاصه شي ستاسو خوښه چې بختوره يې گڼي او که نه؟ زه خو ورته بختوره وایم (که څه هم اصلي نوم يې بل دی).

هو بختوره دوهم ځل بيا کونډه شوله او دغه نیک بخته يابد بخته کونډه يوه ورځ سرماتي او لاس ماتي محلي حکومت ته راغله او دخپل مظلوميت عرض و دادې کاوه. داکيسه ډېره اوږده ده زه يې له نورو برخو تېرېم، خومگر يوه خبره نشم هېرولی، هغه دا چې قاضي صاحب له بختورې نه پوښتنه وکړه چې ميره لرې او که نه؟

هغې وويل: نه کونډه يم ځکه مې خلک سرماتوي.

دبختورې شپږ کلن زوی هلته ولاړ او مور ته يې وويل: ولې ادې لالی دې ميره نه دی؟ قاضي صيب خو د ماشوم خبره وانه وريده ځکه چې د ماشومانو شاهدي نه ده قبوله او په همدغه وجه مشران د کشرانو خبرې نه اوري مگر په ماکښې دومره لويې نه وه چې د ماشوم غرمې غور ته ونه رسېږي. ما د ماشوم خبره يې څه ونه گڼله ځکه د حقيقت په لټون کښې شوم او داراته معلومه شوه چې د بختورې دوهم ميره چې مړ شونو د هغه تربرونو بختورې ته وويل:

دپښتنو کونډه، ميره ښه ده.

ته بايد له دې ځايه بل ځای ته په خوارۍ او غريبۍ پسې لاړه نه شي نه چې ته له بل قامه کوم ميره وکړې او مونږ ته سپکه راوړوې.

بختورې وويل: زه هېڅ کله بل ميره نه کوم هر چېرته چې يم کونډه به يم، زما زره له ميره نه داسې تور نه ده چې بل ميره ته به زره ښه کړم.

تاسې ما آزاده پرېږدې چې خپلو بچوته نفقه او جامه پيدا کړم. تربرونو دا خبره ونه منله او پخپله خبره ټينگ وو. اخره کښې بختورې د هغوی په کورنۍ کښې د لسو ورځو په هلک (لالی) غږ وکړ چې لالی زما ميره دی زه به دده په نامه ناسته يم.

تربرونه په دې قانع شوه او پوه شول چې دا اوس بل ميره نشي کولای ځکه يې ازاده پرېښوده. وگورئ! يوه څلويښت کلنه ښځه هم دلس ورځني هلک ميرمن کيدای شي. هغه کونډه چې يوزور بوډا پرې نکاح و تړي جبره يې په همدې شان کيدای شي چې دلسو ورځو هلک قبول کړي او په دغه ډول دخپل تبرعمر تلافی وکړي. اوس بختوره پوره ازادي لري او په خوارۍ مزدورۍ پسې له ننګرهاره کابل ته هم راتلای شي. ديوې ميروښې ښځې دپاره دغومره ازادي چې يې له خپل ميره اوبې د هغه له اجازې لرې ځايو ته مسافرت کولای شي دعصري ژوند يوه کامله نمونه ده.

په همدغه وجه زه دغې ښځې ته بختوره وایم او په همدغه نامه يې معرفي کوم. (۱)

(۱): کابل مجله وری. ۱۳۴۰ کال، لومړۍ گڼه ۱۹ - ۲۰ مخونه.

حان ساتل

يوه ورخې سحر ووي په خندا کښې داقانون مدام جاري دی په دنياکښې
چې ضعیف دزورور خواکښې ورکېږي لکه ورکه چې سپورمې شوه د لمر خواکښې

هوا سپورمې چې هروخت دا خپل نیمگړی استقلال له لاسه ورکړي او دلهر په خواکښې خای ونیسي خو خپل موجودیت بایلي او دلهر په پلوشو کښې ورکه شي. لکه ضعیفان چې د قوي او زورور په خواکښې ورکېږي او محوکېږي. یالکه هغه قوم چې د بل قوم لاس لاندې وي اود هغوی دعلم وعرغان په رڼاکښې ددوی ذات او جمال تری تم شي. (علم وعرغان که څه هم د بشریت مشترک مال دی مگر یوقوم یې د خپلې ژبې په واسطه خپلولی شي).

خبردا بل بحث دی مونږ بېرته خپلې موضوع ته راکرزو او د قوت په ټکي رڼا اچوو.

دا خو طبیعي قانون دی چې د حیات ماشین یې دضعیفانو له خوړو په بل شي نه چلېږي او ترخو یومرئشي بل نه مېږي. وگوره! ورغومي اوتنکي وري..... په شنه گیاه چاغ او تيارشي او بیا د یوه قوي جنس لپاره غوره او خوندوره مړی جوړه شي. بزگر هم چې پخپل کښت کښې للون کوي ضعیف بوتې باسي او قوي پرېږدي. لکه چې ضعیفان په دنياکښې هېڅ حق دبقا نه لري. زور او قوت تل لیوانو ته په رموکښې برخه او د دریاب کبانو ته په چنجیو باندې درزق حواله ورکوي.

هوا! داد طبیعت کرشمه ده چې له یوې خوا دایرونکي لیوان او له بلې خوا دمظلومیت نمایندگان لکه پسونه او نورې وسلې حیوانات پیدا کړي ترڅو چې د ځمکې مخ په وینو سوراو رنکین شي. نو ویلی شو چې د ځمکې مخ د خونړۍ صحنه او دزور ازمیلومیدان دی.

نه یوازې ځمکه نه داسمان لمنې هم کله کله لکه کربلا په وینو رنکېږي او فضا هم د جگړو او کار زارد پاره مستعده گزري. زور او قوت تل خپل څښتن ته دضعیفانو وینې لکه آب حیات ښکاره کوي او مجبوروي یې چې یا د چا اوشکې تویې کړي اویای وینې و بهوي ځکه چې دقوت باغ او بڼې یې له وینو په بل شي وده نکوي نوباید دقصاب غولی او دلیوه پنچې دواړه په وینو سره وي. دا ځکه چې له غوښو نورشیان لکه: غنم، وریجې، خورې مېوې، شودې او داسې نور دانسان متلون ذوق او هوس نشي قانع کولی او نه د لیوانو غذا کیدای شي. نوانسان به ترپنه دمذنبت په مرسته مړی جوړوي اوپس له ډېرو تحولاتواو څورازه تغیراتو به یې خوري او لیوه به یې د خپلو پنچو په فطري زور ترخولې کوي.

نو انسان ته خدای دغوښو خوراک رواکړی دی او لیوه هم چاندی منع کړی که نه دا څیرونکی پنچې به یې نه درولودلې. نو دا څرگنده خبره ده او هرڅوک یې منلی شي چې زور او قوت دژوندون و قایه او د حیات دبن لپاره یونښه پسرلی دی او دا هېڅ ممکنه نه ده چې دهرچا حیات یې دبل له استهلاك ځنې محفوظ وساتل شي ځکه چې نباتات هم یوقسم حیات او د نشوي نما قوت لري چې استهلاك یې دانسان او حیوان دبقا لپاره ضرور دی. نو لازمه ده چې بعضې دبعضو لپاره قربان شي.

په حیواناتو کښې خو طبعاً همدغه قانون دی چې ضعیفان قربانېږي او قوي باقي پاتې کېږي. انسانان که څه هم له دې قانونه بېخي نشي خلاصېدلی مگر لکه سپي په خپلو مینځو کښې یوپه بل ښکاره خولې نه لکوي او غوښې یې نه خوري. اکرکه اکثره حیوانات هم د خپلې نوعې دغوښونه پرهېزدي او دا کار یوازې په انسانانو پورې خاص نه دی مگر صحیح انسانان برسېره په دې چې دخپلو همنوعانو غوښې نه خوري او آبروې نه تویوي یوله بله سره مرسته او ملگرتیا هم کوي چې دا خوی دحیات دساتلو لپاره ډېر ضرور دی او همدغسې قوم باید باقي پاتې شي.

خیردانسان دفضلیت دلایل خوزښت ډېردي مگر څه شی چې دده د بقا د ضرورت دلیل کیدای شي هغه دادی چې ټول موجودات د ځمکې حاصل او کښت بلل کېږي، نو هر څوک چې د ځمکې دآبادۍ وړ او دکړه ارض معمار او آبادوونکی باله شي هغه حق لري چې بعضې موجودات د خپل بقا دپاره قربان کړي.

او دا خو نو یوازې انسان دی چې له وچومبرونه شنه باغونه اولوی لوی نارونه جوړ وی او د ځمکې مخ په هر راز بوټو او کوټیو بڼایسته کوي.

هو! دا یوازې دانسان لاس دی چې د دنیا بازار ته بې رنگ وروغن ورکړی او د تمدن په نقش ونگارې بڼایسته کړی دی، بلبل او بوراې په ښوونو خوشحاله کړی او پتنگ ته بې لکه شمع با حرارته معشوقه پیدا کړیده، زراعت او فلاحت خودده په توجه دومره ترقي کړی چې د مرغانو خولې بې په باغونکې په هر راز میوو خورې کړي او حیوانات بې په شنه اوتنکې ګیا ماره کړي دي. طوطیان د شنو ونو په سروکښې دده شکره ادا کوي، عندلیب او قمري دده دسعی او کوشش ثنا اوصفت کوي، چرګان دده دسترخوان پوتې خوري. میریان او نور حشرات هم دده د غلې له امباره بینوانه ځي. انسان دی چې د زراعت او فلاحت په هنداره کښې دکال څلور فصلونه د فلمونو په صورت بڼي اودنیا لکه یوه سینما دساعت تېرۍ ځای ښکاره کوي، که نه په سپېره ځمکه او وچ ډگر بهار او خزان هېڅ فرق نه لري اونه زمانه بې شپو او ورځو نوررنکونه پیدا کولی شي نو زمان او مکان دده مرهون دی او مدنیت و عرفان دده د فکري قوت او استعداد مظاهره بلل کېږي.

ښه! نودغسې یوه شریفه نوعه چې وجود ته بې دنیا ډېر احتیاج اوضرورت لري او پخپل زیار او کونښن مړه او سپېره ځمکه وېښوي او دومره څه پکی پیدا کوي چې د حیواناتو ښه هم ورسره کېږي ایا هغه ته عقل او شریعت د ځمکې په پیداوار کښې دومره حق نه ورکوي چې خپل حیات پرې محافظه کړي.

ایا هغه پسه چې انسان دهغه حیات اداره کړی دی دابه ورته ښه وي چې په غوښو او وینو بې یولېوه مورشي او دنورو پسو څیړولو او د اړلو ته لاقوت پیدا کړي، او که دا چې د انسان په وجود کښې تحلیل شي اود یوه شریف مخلوق جزوګرزي؟ نودانسان اصلاحي او تعميري قوت ده ته په حیواناتو کښې د تصرف حق ورکوي او دده دبادارۍ ژغ دنورو په غاړه ږدي که دانه وي نوانسان اولېوه څه فرق نلري؟ دواړه دپسه ورمیرماتوي او غوښې بې خوري، لېوه بې لا اوم خوري اودی بې په اورهم کړوي.

(۱)

کتوری

هغه څوک چې هېڅ نلري هم څوک میلمه کوي. هو! یوه ورځ زه یوه داسې سړي کره میلمه وم چې پوله اوپټی بې هېڅ نه درلوده په لو او لور بې خپلې شپې تېرولې او دکاله ټول خرڅوړی بې دومره نه و چې دیوه بډای اوشته من سړي دغاړې کالي پوره کړي. پدې کاله کښې بې له سپورمۍ بله ډیوه نه وه او د هرچا سروپردي خپل لاس و.

دې سړي په دغه ورځ برسیره پدې چې خپل زوی کتوری ته یوه سدرۍ او یوه سره خولۍ اخستې کورته بې هم څه غوښه راوړې وه. کتوری چې وروسته له ډېرو وختو نوې خولۍ موندلې او نوې سدرۍ اغوستې ده له هلکانو سره لوبې کوي او داسې منډې وهي لکه چې نور هلکان پلي او دی سپوروي. کله چې کاله ته راشي او دغوښو کتو په نغري باندې وویښي په منډه بېرته ځي او هلکان خبروي. نه! خبروي نه زېری پرې کوي نورو هلکانو که څه هم پدغه ورځ لا څه چې ډري ورځې بې غوښه په سترګو نه دي لیدلي خو پښتانه دي دا ورته ښه نه ښکاري چې ددوئ له کاله نه دبل په کور کښې ښه څه پاخه شوي وي. هو! هېڅکله دوئ دانشي زغملی چې بل څوک له دوئ نه پورته او لور وي، نو هر یوه چا لړمون او چا لري او کلمې ښودلې. یوه یوه به لا ویل چې مونږ غلمینه ډوډۍ او چرک پوخ کړی دی. دا خبرې دوئ په داسې خوند کولې لکه چې لکياوي خوري ې. نه خداپرو په خورلو کښې ې لا دومره خوند نشته. کتوری یوازې له هلکانو سره دا خورې خبرې نه کوي مور بې هم دښځو په ډله کښې ناسته ده او وایي وئ! لاره شم چې دغوښو کتومې ونه سوزي، غوښه خونه سوزي. ځکه چې کتو ترخولې له اوبو ډکه ده هغه ترسبا هم نه وچېږي خو داغواړي چې نورې ښځې خبرې کړي.

دکتوري پلارهم چې خپل ګلالی زوی په ښو کالېو کښې وینی من من غوښه اخلي او په کالېو کښې نه ځانېږي، خوله بلې خوا چې دخپلې ښځې زاړه ټیکری او شکیدلی کمیس ته ګوري سوراو تورټول په زړه کښې ګرزي خوداسې څوک نشته چې دده زړه پرې

(۱) کابل مجله ، ۱۳۱۸ کال ، ۱۱ گڼه ، ۸-۱۰ مخونه.

ورشي او څه پور ترې وغواړي سره له دې تراوسه پورې مادغسي خوښي په ډېرو لويو او شتمنو کورونو کښې ونه ليدله ، ځکه چې د شتمنو او بډايانو زرونه هغه څه غواړي چې هېڅکله يې لاس نه ور رسېږي ، ددوئ خوښي دومره وريانه ده چې په دومره ورو ورو خبرو لاس ته راشي ، د دوئ سترگې په ټوله نړۍ هم نه مړېږي ، دلويو کورونو لوی لاسه چې وروته يې هم ډېر خوندور څيزونه بې خونده او ورېښمېني ټوټې لکه بېستۍ داسې ښکاري ، ددوئ نړۍ ورېچې که هر څومره غوړې او غوښې پکې ډېرې وي د نورو د تياره له تک سورسگر ک او شيدو سبو يا شرومو ځنې په خوند کښې بېرته پاتې کېږي . نه پوهېږم چې داوې؟ سپين پکړي خووايي چې ددوئ په نگولي کښې پرېستې خوند رډي پرېستې خولانې دي چې دوئ سره خو دومره ښه کوي .

نه ښه دی که ښه څيزونه دنورو په مخکې ايښي وي خوند خو ددوئ په برخه رسيدلی دی . ښه چې خوند ددوئ په برخه رسيدلی او خوښي هم ددوئ په کور کښې ډېره ده نو دوئ نورڅه غواړي .

دوئ خو دومره ډېر ناروغه کېږي هم نه چې لکه بډايان په لواړو وريجو اولر کلکو غوښو نس خوري شي ، دوئ خوېې تروو څيزونو ښايسته ډېره ډوډۍ خورلی شي او که نورڅه ونه مومي دغره شپې ، مومانې نانکه ، پرگي اونورهم خورلی شي ځکه چې دوئ لا دپستو او خوندورو څيزونو خوندنه دی ليدلی . دوئ په لږ څه ډېر خوښېږي او دچا ښه هېڅکله نه هيروي نورښه خولاڅه کوي دوئ ديوه سړي په تشه خبره دومره خوښېږي ته به سکه وايې چې ټوله نړۍ دهمدوئ شوه ، دوئ له هغولويوسړيو چې دوئ سره کله کله په خلاصه ټنده خبرې کوي ککړۍ هم نه سپموي ، وش (وئ) ددوئ ککړۍ څومره وريادي ښه چې دوئ په لږ څه دومره خوښېږي او بډايان په ډېر څه هم نه خوښېږي ، نوولې څوک له دوئ سره ښه نه کوي . (۱)

د شاعر مقام

ای دسوي زرگي خاوند ه! ته ددنيا هغه قلندر بي چې د دوهۍ په غاړه دسلطانی خوبونه ويني او داسمان په ستورو حکمونه او نازونه کوي . ته هغه څوک يې چې زړه دې د ښکلو او نازولو له پښو لاندې دی مگر دماغ دې په اسمانو کښې لوبې کوي . هو! ستازره او دماغ يوله بله ډېر لږ دي او ته هروخت په دوه نړيوکښې ژوند کوي ته لکه يو يې پروا پادشاه له ډېرو شتو سره دې نيمگړی بازار ته راغلي مگر ستا شته دلته هېڅ قيمت نه لري ، اوپه دې بازار کښې نه چلېږي . دلته څوک دنسترونو زړيه دوه پيسونه اخلي اونه هغه سړي او ښکې چې شاعر يې د ياقوتو مهماني بولي څه بها لري .

ته رښتيا وايې :

که مې څوک په فقېري شمېري فقېريم که مې څوک په اميري شمېري اميريم

دکاملې عقيدې لسه برکتسه	ددوهۍ په غاړه ناست شاه جهان يم
گدای مېکده کيست وقت مستی بين	که نازبرفلک وحکم برسواره کنم
دماغ برفلک ودل بزيرپای بتان	ز سبا چې مي طلبی دل کجا دماغ کجاست
نقد شاعر درخور بازار نيست	نان به سيم نسترن نتوان خريد

(۱) کابل مجله ، ۱۳۱۸ کال ، ۹ گڼه ، ۳۰-۳۱ مخونه.

ستا پیغامو نه بیا راغله اوستا د سرو اوبسکو مهماني راوړسیده ته واپې څومره به ښه و که زما سریندې د ندا فانو د ډانېس کار کولی شوای یا د بلبلو د نغمو قدر کیدلی.

دا سندره تا په ډېر خوند وویلې او ستا د رباب خواړه غږ ته د هوامرغان هم راښکته شوه مگر هغه اوسان چې ته پرې خپل بار وړې ددې نغمو په خوند نه پوهیږي او بې له وښونه نور څه نه پېژني، تاله مانه پوښتنه کړې چې د شاعر مقام چېرته دی؟ زه نه پوهیږم چې ته په دې پوښتنه کېښې د څه راز جواب آرزو لري؟ که غواړې چې خپل مقام دخلکو په نظراو هغه ځای کېښې وپېژنې چې ته په کېښې ژوند کوې او خلک په کېښې په ځایونو او مقامونو جگړې کوي نوراشه !! چې دروېږې ښیم:

په هغه شپه چې مونږ اوتاسې وویل چې سبا به په بجو..... ځای ته ځو.

سبا زه او ته راغلو خو هغه دوه نور..... لانه وو راغلي موټروان ته مو ډېر وویل چې د مخه ځای را کړې خو هغه ته..... مدیر صاحب او..... سرکاتب صاحب ويلي و چې سبا مونږ..... ځای ته ځو دموتږ په مخکې به بل څوک نه کېښوې.

هغوی هم څه شیبه وروسته راغله او معلومه شوه چې زمونږ ملګري وو، دوی مور ته ډېر وویل چې راځې تاسې دمخه کېښئ مگر مور ته موټروان په کوز سر کېښې ځایونه تعین کړي وو.

مونږ هغه وخت په دې نه پوهیدو چې برخایونه خدای د برو خلکو لپاره پیدا کړي دی او نه زمونږ په نظر کېښې دې خبرې څه معنا درلوده چې یوملګری به له بله نه په پټه د ځای په نیولو کېښې کونښونه کوي یابه موټر وانان په پټه کوري.

څه ساعت وروسته د موټر خلک پوره شوه او موټر وڅوځیده، دلارې گردونه په خیر تېر شوه، مور هم یوه کلي ته ورسیدو چې هلته باید شپه تېره کړو. هلته هم زمونږ دناسټې کوټه له موټر نه کمه نه وه او برسرو کوز سرې هماغه مثال درلود.

دا شپه هم په خیر تېره شوه اوسبا د سیل و تفریح اصلي ځای ته ورسیدو، د هغه ځای مشر او د واک خاوند خپل کورته وبللو چې ددغه ځای طبیعي ښایست اوسکلو مناظرو مونږ غوندې څو تنه نور هم رابللي وو او په همدې کور کېښې میلمانه و.

دادوه ډلې که څه هم بیل بیل راز خلک وو خو بیا بې هم له لیرې څه نه څه اشنایې لرله او په نومونو یې یوله بله پېژندل.

که چېرې په دنیا کېښې دروغ ویل رواج نه وي او ظاهري خبرې اعتبار ولري نو ویلی شم چې نصب العین او ایده ال بې هم یو او مشترک و، چې د وطن لور تیا او د ملک سعادت بې بولي په دې کور کېښې هم زمور د موټر وړاندې ناست ملګری د هغه رسمي ارتباط په اثر کېښې چې له کور به سره بې درلود ښایسته ښه نمانځل کیده او هغو نورو هم د خپل اعتبار او معتبرۍ په اندازه ځایونه نیولي و، چا چې لوړو مقاماتو ته زیاته لاره درلوده او ډېر صاحبان بې پېژندل هغه له ټولونه وړاندې ناست و او غټو غټو بالښتونو ته بې اړخ لکولي و. په خبرو کېښې بې هم غټ خلک زیات یادول او هر ساعت به بې دهغوی د صحبتو خبرې اترې کولې، تابه ویلې چې ټول عمر بې له همدوی سره تېر شوی دی او هېڅ کله بې له کوم خوارو غریب سره خدای په جات هم کومه خبره نه ده کړې.

زما شاعره وروړه! په دغه شپه ماته هغه راپه یاد شوه چې زه او ته مابښام له بېرۍ نه ښکته شوو او د بېرۍ له نورو ملګرو سره یو ځای د خان هجرې ته ولاړو، مونږ د خپلې بېرۍ ملګري نه پېژندلې چې څوک دي او څه کار لري؟ مکرد خان په حجره کېښې مو و پېژندل چې دسور ځنډې لونکې خاوند. د..... ځای خان، او دخان په حجره کېښې بې ډېر قدر او عزت کېده. هغه بل هم چې د علاقې دار میرزا و ډېره نمانځه بې کیدله او په پنډ توشک ناست و، د مفتي صاحب مراعات هم خدا پرو کم نه و او له نورو ملایانو نه بې ډېر فرق درلود.

هغه بل مور سوداګر چې بېر پوښتین بې اغوستی او هر ساعت به بې دپوزې نسوار کول هر چا به ورته څنگ وخت واهه او په ښوښو نومونو به بې یاد او.

ستا به هم په یادوي چې زه او ته هلته څنگه اېښیدو؟ او په کوم ځای کېښې ناست وو؟ له ما او تا نه چې پوښتنه وشوه مونږ څه وویل چې څوک یواو څه کار لرو؟

زه تاته د لوی خدای په بې نیازی سوگند خورم چې ماستا په معرفي کېښې ستا د تحقیر اراده نه درلوده او داراته نه وه معلومه چې شاعر به په دې حجره کېښې د سازنده معنی لري او موسیقي ته به په سپک نظر کتل کېږي ځکه چې په دې تحقیر کېښې زه هم درسره شریک وم.

سحر چې زه او ته له کلي راووتو او خپل ځانونه مو د خلکو په نظر کېښې ولیدل ډېر خپه وو.

تا ته په همدغه شپه داسودا پیداشوه چې له خپل ذهني اوخيالي اسمانه رابښکته شي او همدغو خلکو غوندې شي مگر ددې دنيا دا عادت دی چې که سړی د ځان لور تيا دپاره کوشن کوي پچه ورته پيچومی کيږي او که له گرنکه ځان غورځوي په ډېر زيارې هم نه مومي ته به هر څه شي مگر د هغه مېرزاځای به ونه نيسي.

تاماته وويل په کوم هيواد کښې چې انسان په دبانديني وضعیت پېژندل کيږي او دغټو خلکو پېژندنه او اشنایي په کښې اکسیر وي هلته بايدسړی په معنوي فضايو اوپټو بڼيکيو پسې ونه گوري او نه خپل عمر د نفس په تزکيه او تربيه کښې تېر کړي.

دامطلب تاپه ډېرو جذابو پيرايو کښې ونغښت او ودې ويل هغه څوک چې نه يو وړی مړولی شي او نه يو برېښې پټولی شي، نه بې وهل او ټکول له لاسه پوره وي اونه دچا دلېستې په مخکې سپرکيدی شي دهغه به څه قدر او څه قيمت وي؟

تالکه يو هونښار زړه سواندي ماته ددې دنيا داستوکڼې لارې ښودلې اوويلې دي:

څه کيږي که څوک يوه داسې سړي ته غاړه تېته کړي چې په سلو ځايو او حجرو کښې ورته سرونه تېتېږي او هرڅوک ورته په ښه سترگه گوري.

پدې تجارت کښې خو هېڅ تاوان نشته او په هر حساب بې کټه ترزيانه ډېره ده ما هم داخبره له تاسره ومنله اوپه تاپسې روان شوم چې ناڅاپه دشر جذبې راغله او شاعرانه تخيلا توله تا نه بيل کړم. زه نه يم خبر چې کوم ځای ته ولاړم او چېرته ورسيدم؟ خودومره پوهېرم چې هلته ددې ټپټو خلکو دود او دستور هېڅ نه و اونه دافکرونه او دا خيالات پکې چلیدل.

هلته هېڅ انسان دبل په کمال نه شو تېرېدلی او نه ديوه سړي غټوالی په بل کښې حلول کولی شو، دهر چا قدر او قيمت دنفسي او ذاتي موجوديت په لحاظ و او هېڅوک دچا په ښو گڼلو او بد کتلو نه بل راز کيده.

زما په زړه کښې ددغسې شهرتو او اعتباراتو احساس او شعور مړشو او لکه يو گنهکار بنده خدايي محکمې ته وړاندې شوم چې هلته بې له خدايه دبل چا بندگي ډېره بده اېسیدله او دنورو ثنا ويل لويه گناه وه ځکه زما په اراده ډېر لغتونه وويل شوه او وپوهدم چې سړی تل دخان په حجره کښې نه اوسړي او نه په هر کور کښې ددغسې ميلمنو قدرت زيات وي.

ما ته بې له الفاظو دا وويل شوه چې دځمکې او اسمانو خاوند بې دانسان له نفسي حقيقت او اعمالو نه بل شي ته نه گوري او دحق په حضور کښې دغه باطل رنگونه او اعتبارات نه پاته کړي. (۱)

څنگه ژوند کوو؟؟

هغه ورځ په کور کښې ناست وم چې دروازه وټکېدله اوورپسې متصل د زنجير شرنگهار پورته شو، په بېره له کوره راووتم او له خپل يوه دوست سره مخامخ شوم. وروسته تريوه مختصر روغېر څخه معلومه شوه چې دده دزوی واده دی او زه بايد خپل اشنا دکاندارته ورسره ولاړ شم چې ټوکې ورباندې گران خرڅ نه کړي او په سودا کښې بې ونه غولوي.

ددوستانو خبره سړی په ډاگ نشي غورځولی نو بې له کومې بانې اوپلمې ورسره وخوځېدم. په دکان کښې مو لا سودا نه وه تمامه کړې چې کتوری راپيداشو او ډېر وارخطا معلومېده، له هغه موچې پوښته وکړه پخپل کوروکلي کښې بې له چاسره خپرې لگولې وې چې دده له لاسه عرضي تللی و اوپخپل سربې خاورې باد کړې وې.

له کتوري سره تک لاډېر ضرور وچې له وهلو ټکولو نه خلاص شي او څوک ورسره گوتې ماتې نکړي. که زه ورسره نه يم خدايزده چې څه به ورسره وشي او څومره به زيانمن شي، زه بايد په غم او خوشحالی کښې له خپلودوستانو سره مرسته وکړم او ورسره وځغلم. هغه څوک چې پنځه تنه بې پېژني او اشنايان پيدا کړي دهرچا مخ وړ اوري او هر څوک ورځنې يوځای او بل ځای ته تک غواړي

څنگه چې مو دده کار خلاص کړ او بېرته راوگرزیدو لاره کښې راته زلمې ولاړو، چې بايد ډاکتر ورته وکورم چې کورته ورسره ولاړشي او دزوی علاج بې په شان وکړي، ډاکار هم بې زما دلحاظ خرڅولونه نه کيده او واسطې ته پکې ډېر ضرورت ليدل کيده

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ کڼه، ۸-۱۱ مخونه.

له ناکامه بیا بېرته وگرزېدو او دډاکټر کوټې ته ورغلو هغه خپل تگ که څه هم ډېر گران خرڅاوه خو زموږ خبره بې ځمکې ته ونه غورځوله او راسره روان شو په دغه وخت کېنې نه پوهېږم څه پېښ شوي و چې گاډۍ وانان په سلو روپو هم نه راضي کیدل خو ښه و چې زه بې ولیدم په هماغه مروج نرخ یعنی شپږو روپو بې ترڅابه ورسولو او هېڅ بې ونه ویل چې کلي ته ننوتو گوروچې دمیراجان په کورخړې او ښتې وې.

دکلي کورخلکوته مو وویل چې خدای دې انصاف درکړي، ولې په یوه سړي باندې په ناحقه گوتې لکوئ او بدورته وایئ. اخر مسلمانې ده او دقیامت ورځ مو په مخکې ده، خپل خدای ته به سبا څه جواب ورکوئ، یومسلمان په ناحقه ځورول څومره بد کار دی. هغوی وویل مونږ څه وکړو؟

گلاجان دیو اوبل په کاله ننوت چې تاسې به ضرور بدېږئ وایئ او گوتې به پرې لکوئ. هغه بله ورځ چې علاقه دار غوښتي ووهغه هم وویل زه بې پېژنم چې بد سړی دی او تاسې بې پرده کوئ که چا په تحقیق کېنې چشم پوشي وکړه زه به ورسره گورم. نوموړ څه وکړو گلاجان هلته هم خپله خبره پخه کړې وه او موږ ته بې هم ځینې خبرې وکړې چې که تاسې پرې بدونه وایئ سبا ورځ تاسې ته بدېږي او جرم درباندي راځي. په دغه وخت کېنې زه لږ څه دحیات او ژوند کیف اوډول ته ملتف شوم چې موږ څنکه ژوند کوو؟

او په ژوندون کېنې څه شي ته ډېر محتاج یو؟ که کله یوه ډاکتر ته ورځو او علاج ته مو ضرورت پېښ شي نو هم به اشنایان وروڼو او که په یوه دکان کېنې سودا کوو یا یوه ځای ته په گاډۍ کېنې څو هلته هم اشنایي او پېژندگلوی ته ضرورت لیدل کېږي.

په تحقیقاتو او جزایي امورو کېنې هم اشنایي دومره اغیزه لري چې ښه بد کړي او بدښه کاندې ځکه چې دوستي او اشنایي په ټولو حقایقو غلبه لري او دطلا په نرخ خرڅېږي. همدغه سبب دی چې موږ په اشنایۍ او پېژندگلوی پسې لکه بانښه لوړې ژورې لټوو او سروڼه پرې ماتوو دیوه سړي کمال اولیاقت شخصیت او لویوالی په همدغه معیار سنجوو چې څومره او څنکه خلک بې پېژني او داشنایي په برکت څه کارونه کولی شي.

غوښې دهرچا خوښې دي مگر دپشکې ورپسې زېږی دی. اشنایي په هرملک کېنې ښه ده، مگر په دې ځای کېنې دکیمیا بوټی دی، کوم کارونه چې دلته په اشنایۍ کېږي هېچرې نه کېږي او په هېڅ شي نه کېږي د همدې له امله وایي:

دیار د پاره درمال جاروکومه

یار مې هندو زه مسلمان یم

یار دیار د پاره خوري دغوايي غوښې.

هرکله چې دیارۍ او اشنایۍ لپاره هندو دمسلمان او مسلمان دهندو چمونه کوي او ناحق دحقو ځای نیسي، ته ووايه چې سړی به دبدو خلکو په اشنایي کېنې له څومره گناهونوسره اشنا کېږي، او دهنوی د خوا هښانو لپاره به څه څه کارونه کوي. ځینې کسان وي چې له خپلو دوستانو او اشنایانو کله کله داسې کارونه هم غواړي چې نه په عقل برابرېږي، نه له شریعت او قانون سره موافقت لري، په ځینو وختونو کېنې باید یواشنا له بل اشنا سره په ناحق دعوا او جگړو کېنې داسې ملگری شي چې هم به ورسره منډې رامنډې وهي او هم به په سلو دروازو او سلو کوڅو ورسره گزري ځکه چې دغسې وسایلو او وسایطو ته هرڅوک محتاج دی او هر سړی محبوبېږي چې خپل اکثر کارونه په دغسې وسیلو اجرا کړي.

ټول کارونه او ټول شیان لکه دنان وای ډوډۍ داسې نه دي چې په یوه معین نرخ او معین مقدار د هر چا لاس ته ورشي او کومې واسطې ته پکې ضرورت نه وي یا لکه د جمعې لمونځ هر څوک بې بې د ملا امام له اشنایۍ وکړی شي، ځکه چې زموږ اکثر اجتماعي کارونه چې په یوه او بل اړه لري د اشخاصو په کیفې وضعیت او آني حالتونو موقوف وي. که کله د یوه سړی طبیعت ښه او پام بې په نیکو وي غرونه دسړي په مخکې او اروې مگر که په چپ اړخ راپاڅیدلی وي نو بیا بې هېڅوک لارې ته نشي راوستلی اوسړي ته پچه پیچو می کوي دهمدې له امله افراد هم پخپلو کارو کېنې په ځان اعتماد نشي کولی او نه دمحض معقولیت او حقیقت په ډاډ کوم کار ته وړاندې کیدی شي. هره ورځ د یوې ورځې لپاره د یواو بل معقول او نامعقول مراعاتونه کوي، او ددې لپاره چې بل څوک دده بېځایه لحاظونه وکړي دی هم دهرچا لحاظ کوي او په همدغه مراعات او لحاظ کې خپل پیشرفت او خپل نجات هم گوري همدغه شی ده ته دور اندیشي او عاقبت سنجي معلومېږي نوځکه دضرورت په وخت کېنې هر راز بې قانونه او بې لارې کارونه کوي. مگر لحاظ او مراعات په هېڅ حال کې نه پرېږدي. که کله کوم سړی په ښه نیت او پاک فکر له دغسې مراعاتو نو او لحاظو نوسره مبارزه او جگړه شروع کړي خلک ورپسې سل خبرې کوي او په سلو

نوموې ستاېې، هرڅوک بې ملامتوي او دهر چا په نظر کښې بدایسي، هېڅوک ورته په ښه سترگه نه گوري او ټولو د سترگو اغزی شي.

که څوک غواړي چې هر عیب یې پټ وي او ډېر دوستان ولري باید د دوست او اشنا مراعات ولري او هرڅه چې هغه ووایي دی یې ومنې که دیوه دوست خواهش په قانون برابر وي او که نه، گناه وي او که خیانت، گران وي او که اسان سړی باید پکې نه ونه وایي او د یارلپاره درمسالونه جارو کړي.

مونږ له خدایه هېڅ کله په دعا کښې دانه غواړو چې یا له اسمانه پخه ډوډۍ راته ولېږه یا د الوتلو وزورنه راکړه چې مور ورو خېژو مگر دیوه دوست او اشنا څخه په ځینې کارونو کښې دغسې مرسته او معاونت هم غواړو، او دغرو قدر بارونه ورباندې ږدو. زموږ په مدني او اجتماعي حیات کښې دا خبره ډېره ضرور ایسي چې ددغسې اشنایې لمن ټنډه کړو او خلکو ته دا وښیو چې رسمي او اجتماعي امور دیوه قانوني او وظیفوي شعور په اثر په یوه مثبت ډول او مقرر صورت اجرا کېږي چې هېڅوک او هېڅ شی پکې متاثر نشي او هېڅ راز اشنایي یا مخالفت او موافقت پکې تغیر نشي پېښولی.

که مور پدې موفق شوو چې د قضاوت او حکمت په وخت کښې پخپل ورور باندې رحم او په دښمن قهر و نکړو یا پدې پوه شو چې اشنایي په شخصي او اخلاقي امورو کښې تاثیر لري او له خپلو حدودو نه هغه خوا حقوقي مسایلو ته تجاوز نشي کولی بیا به هېڅکله دغسې چمونه نه کوو اونه به په واسطو او وسیلو پسې گرځو، نوڅه به کوو؟ دخپل دوست او اشنا له حال احواله به ځان خبروو، د جور اونا جور پوښتنه به یې کوو، دا احتیاج په وخت کښې به ورته قرض یا بخشش پېسې لېرو، مگر دهغه لپاره به د درغو شاهدان کېږو نه، او نه به له حق او حقیقت سره جنګ او جګړه کوو، له خپل ملګري سره به په لولور، یوو او غاښورو کښې مرسته کوو مگر پردی بولي به ورته نه وهو.

زموږ ارواحو له لوی خدای سره عهد کړی چې په نیکۍ او تقوی کښې به له نورو سره مرسته کوو مگر په ظلم وگناه کښې به دچا

نه ملګري کېږو. (۱)

کورنی

په باغ کښې بعضې ونې او بوټي زاړه او ورک شي او بعضې نوي پیداشي، کله پرې رلی وشي میوه یې خرابه کړي او کله پرې سختې سيلې راولوزي لوی لوی ښا خونه په کښې مات کړي، کله یې پانې زېږي، کله شنې او کله بیخي نه وي. ډیر خزانونه پرې راځي او تیرېږي مگر باغ لاهماغه شان ځای په ځای وي. ونې بدلې شي، میوې بعضې ورکې او بعضې نوې پیداشي خو د باغ نوم نه ورکېږي. نو څوک چې په دغه راز پوهیدلی وي هغه لکه باغوان د باغ خدمت کوي او په یوه بوټي یا یوې ونې پورې زړه نه تړي. کورنی هم همدغه شان بهار او خزان، زړښت او ځواني لري هر راز طوفانونه او مصیبتونه پرې راځي، مگر نوم یې باقی وي، خلک یې بیخي بدل شي خو اصلیت یې نه بدلیږي.

وگورئ! د پښتنو په کورنۍ کښې او س هغه پخواني پښتانه یو هم نشته سره له دې پښتانه یادېږي، دا ځکه چې دا پښتانه هم د هماغه ونو نیلې دي چې اوس ونې شوي دي. د دې ونو میوه که څه هم پخوانی خوند نه لري اونه په کښې هغه غټوالی شته مگر نوعیت یې نه دی بدل شوی.

دا د باغ خاصیت دی چې دونو له نیلو نور نیالکي پیدا کېږي او له هغه څخه نور، خو په میوو کښې یې هغه مزه نه پاتې کېږي هوا د باغ د میوو خوند ساتل ډیر مهارت غواړي، که یو باغ د چا د ودانۍ د سیوري لاندې شي هم میوه یې بیخونده کېږي، نو لکه څنگه چې یوه کورنۍ د علم و عرفان رڼا ته احتیاج لري همدارنگه باغ هم د لمر اوسپورمۍ رڼا ته ضرورت لري.

که په باغ کښې بعضې ونې دومره جگې شي چې له نورو ونو د لمر سپورمۍ تاثیر ایسار کړي هم د ټیټو ونو په میوو کښې مزه نه پاتې کېږي او لکه هغه کورنۍ چې د بل چا سیوري لاندې شي او یا پخپل منځ کښې یو په بل دومره لوړ شي چې طبیعي فیوضات یوله بله منع کړي هرو مرو پکی هغه پخوانی خوند نه پاتې کېږي. نو څرګنده ده چې نباتي او انساني حیات ډیر نږدې او ټینګ

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ کڼه ۲، ۹ مخونه.

مناسبت سره لري، څنگه چې غټې غټې ونې دضعيفو چينچيو له لاسه خرابيږي همدغه شان د کورنيو او ملتو حال هم دی. بعضې داسې چينجي شته چې په سترگو نه ليدل کيږي او د لويو کورنيو سته له بيخه باسي، دا چينجي هغه کيسې او اوهام دي چې خلک دسعی او عمل له ميدانه راگرزوي او دمايوسيت خواته يې بيايي، داسې کيسې خپله نه پيدا کيږي، زورور قومونه يې په راز راز وسايلو په ضعيفو قومو کيښي نشروي او د هغوی مخه دارتقا او کاميابی له لوري راگرزوي.

کوم قوم چې د و هم پرستی په مرض گرفتار شي او بې اساسه خيالات پکې حای ونيسي هغه که څه هم په ظاهر روغ رمب معلوميري مگر لکه چينجنه ونه پکې هيڅ نه وي پاتې، داسې قوم د جدو جهده اثر هيڅ نه وي قابل په هر کار کيښي شکوم نيسي او هر څه دتصادف نتيجه بولي، په بعضې ورځو کيښي ورته سفر لوی خطر ښکاري او د چرگ بې وخته اذان يا د سپي انکولل دمصبيت پيغام او د بدې پيښې قاصد گڼي. دوی تل خپل حاجتونه د قبرو له مړو او جنېو څخه غواړي، زيار او کوشش ته هيڅکله مراجعت نه کوي، نودغسې يو قوم چې جدو جهد ورته حرص او عدم قناعت معرفي شوی وي، سعيه ورته شنېده ونه او بيهوده شی ښکاري ضرور بايد لکه خس و خاشاک ځانونه د زماني شديد طوفان او تند باد ته وسپاري چې هر لورته يې وپسي او د ځمکې له مخ يې ورک کړي. دا راز افکار چې د قوم د ورکوالي سببونه دي او يو قوم دبدبختۍ په ميدان کيښي لاس ترزنې کښيږي اول د هغه قوم په ادبياتو کيښي او وروسته د خلکو په ذهنيت کيښي حای نيسي، هو! په شعر کيښي دا تاثير شته چې يو فکر هم د خلکو په نظر کيښي ښه او ښايسته ښکاره کړي، شعر دا اقتدار لري چې بو دائيت، رهبانت، مسيحيت دتصوف په نامه په اسلام کيښي داخل کړي.

خدای پاک وايي چې انسان هر څه د خپلې سعی په اثر کيښي مومي مگر شعروايي:

(سعی خودنتوان برد پی بگو هر مقصود

خیال باشد کنی کاربی حواله براید)

شعردی چې خلک انزوا او گوشه نشینی ته رابولي اووایي:

(ببرز خلق وزعنا قیاس کاربگیر

که صیت گوشه نشینان زقاف ناقافت)

(جداروکه گذر گاه عافیت تنگست))

هرڅوک چې دلاندیني بیتونه واورې:

حیف باشد دل دانا که مشوش باشد)

(غم دنیای دنی چند خوری باده بخور

رواق طاق معشیت چه سربلند وچه پست)

(ازین رباط دو درچون ضروراست رحیل

(به هست ونیست مرنجان ضمیرو خوش مباش

که نیستی است سرانجام هرکمال که هست)

هغه که دنیا سره هر څومره علاقه او دلچسپي لري بايد بې علاقې شي او په بد نظر ورته وگوري. ښه ده د رحمان بابا خو په دې موضوع کيښي د نورو په لارنه دی تللی او دنیا يې په دې شان معرفي کړې ده.

(ښه ده ښه ده دا دنیا چې توبنه ده دعقبی)

خوشحال خان هم بالعکس دنوروشعرا دسعی او عمل طرفداري کړي ده او خلکوته يې داسې درس ورکړی:

(که غوتې پسې وهې په لاس به درشي چاويل چې په درياب کښي گوهر نشته)

نه يوازی خوشحال نه حميد هم تنبلي پدې ډول پريکوي او وایي:

(دهمه بلاسرتن آسانی ده خرخواه شي لټ غویي پرقصابانو)

نو دنننيو ادبياتو او ليکوالو کاردی چې خلکو ته يوه داسې ادبي دنيا پيدا کړي چې اساس يې عزم وهمت، جدوجهد، سعيه او عمل وي. او هغه کسان چې له ډيرې مودې د هماغې د سيوري په انتظار شل او شوپ ناست دي راپاخوي، د زيار او کوشش لمن په لاس کيښي ورکړي، دغه او هام ترينه هير کړي. هو! دا او هام د ادبياتوله لارې راغلي او په همدغه لاربايد بيرته ووزی.

د دې بيت اثر:

(مصلحت دیدمن انست که یاران همه کار
بگذارند و خم طره یاری گیرند)

باید په دې راز بیتونو:

وختو اسمان ته په وزر د ازادۍ بشر
ته لابندپه زلفو یې داخیال خوشې عبث دی)
(خادم)

له دماغونو ووزي او ورک شي. دغه شان نوې نغمې که د خلکو غورو ته ورسېږي ژر به انشاالله دمقصد لارمونده کړي او ور روان به شي ادیبان او لیکونکي کولی شي چې هماغه دشمعې سوزیدل او دفرهاد اوشیرینې نوم د خلکو غورونو ته په دې شان ورسوي:

لکه شمع که ځان وسيزې په اورته نو به هله کړې رڼا مينه او کور ته
که فرهاد غوندې دې غرونه سوري نه کړ. د شیرین وطن په عشق کېنې یې نامتورته

اوس باید د دې ډول بیتونوپه عوض:

(په کلگونه چهره څاڅکي دخولو چې ترنظرشي
دشبنم په رنگ کېنې وینم دگلابو طوفان کله)

خلکوته داسې وویل شي.

(په خولو یې دتندی که ایبارې کړې دوطن دگلو باغ به کړې سمسورته)

اوسني لیکونکي باید ددې وخت ضروریات په نظر کېنې ونیسي او د خلکو رهبري وکړي لکه څنگه چې یو دزمانې نبض شناس شاعر وایي:

(هره ورځ د زمانې احوال بدلېږي هره شپه نوی خوبونه نور تعبیر)

همدغه شان باید دشعرا نغمې هم بدلې او په شعري او ادبي دنیا کېنې نوي افکار ځای ونیسي، داسې نوې هم نه چې له محیط سره هیڅ نه تطبیقېږي، ځکه دا خوله بارانه پاشیدل او ناوې ته کېنیاستل دي او شاعر باید خپل کام ته د امن ځای ونیسي او پخپلو دردونو یې خبر کړي. دشاعر د اوظیفه ده چې دکام په غم وژاري او هغوی هم وژروي هسې نه چې خزان ورته پسرلی بسکاره کړي یا په غم کېنې ورته سرندي ووهي. (۱)

فکرونه هم تغیر مومي

غڼې او واړه شیان څه چې په دنیا کېنې دې بعضې ډیر ژر او بعضې څه موده وروسته تغیر مومي: انسان هم سره له ډیر صفاتو د همدغه تعبیر په لار کېنې واقع دی، فکر، عقل، ذوق او هرڅه یې تغیر کوي او په نوروشیانو کېنې هم تغیر پېښوي، که سړی د تاریخ پانو او موزیم خانو ته مراجعت وکړي او دانسان مختلف حالات او آثار نظر لاندې ونیسي په دې به پوه شي چې انسان هیڅکله په یوه حال نشي قانع کیدلی او همیشه پخپل حال کېنې تحول او تلون غواړي، دانسان همدغه تحول غوښتونکی طبیعت چې په هیڅ حال نه قانع کېږي، کله د خپل کاله په نقشه کېنې تغیر پېښوي او کله پخپل لباس کېنې تحول پیدا کوي د دنیا د آبادۍ اود انسان د ټولو پیشرفتونو لوی سبب دینوانسان طبعاً د تجدد خواته مایل دی او همیشه زاړه شیان په نوو بدلوي او یوډول تراخه

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۱۲ کڼه، ۵۲ - ۵۳ مخونه.

پورې نه پالي، که سړی یوازې د انسان لباس په نظر کېښي ونیسي او په مختلفو اقسامو یې غور وکړي پوه به شي چې خیاطانو د تن په جامو کېښي څومره تحولات او تغیرات کړي دي او لا کوي یې.

د خیاط لیاقت پوهه او ښه والی همدغه دی چې هر وخت د خلکو خواش ته وگوري او هغسې جامه جوړه کړی یعنې دمحیط په خوښه کار وکړي هسې نه چې خلک یوڅه غواړي اودې نورڅه کوي.

د انسان فکر هم لکه د خیاط ماشین داسې دی چې باید هر وخت داسې کار وکړي چې خلک یې غواړي او خوښوي یې. د انسان قابلیت هم د پته وایي چې خپل فکر او محیط له تفاضسه تطبیق کړی شي، همدغه شي ته ذکاوت او هوښیاري هم ویل کېږي او دیوه سړي د قابلیت پوره سند کېدلی شي.

هرڅوک چې له خپل فکره داسې کار نشي اخیستلی چې د خلکو له احتیاجاتو او دمحیط له مقتضې سره سم وي هغه هیڅکله په دنیا کېښي د خوشحالی ژوندون او ښه زیست نشي کولی او نه په اجتماعی حیات کېښي څه برخه لري. څومره انسانان چې په یوه مملکت کېښي اوسېږي او یوملت ورته ویل کېږي دوی ټول د یوه لوی ماشین په ډول دي چې واړه واړه څرخونه او مختلفې پرزې لري چې باید ټول دیو مقصد لپاره حرکت او کار وکړي او خپله وظیفه اجرا کړي. پدې څرخو کېښي که هرڅرخ له عمومي ارادې سره سم کار نشي کولی نو هغه بیکاره او خراب گڼل کېږي، بلکې نور هم له کاره باسي.

نوداهم معلومه شوه چې ښه والی او هوښیاري په حقیقت کېښي همدغه شي دی چې سړی خپل افکار له محیط سره تطبیق کړی شي اوله عمومي ارادې سره سم دمشرک مفاد لپاره کار وکړي. هرڅوک چې خپل افکار له محیط سره نشي تطبیقولی هغه لکه یو بیخبره دهقان داسې دی چې دزراعت وخت او موسم ورته نه دی معلوم او بې وخته پخپل پټي کې څه کړي چې هغه هیڅکله نه شنه کېږي او تخم هم ضایع کېږي.

ددې سړي کار که څه هم په اصل او په خپل وخت کېښي ډیر ښه کار دی مگر دی ورځنې هېڅ نتیجه نشي اخیستلی او خلکو ته خپل لیونټوب ښيي.

څوک چې یوازې د خپل فکر په محیط کېښي گزري او عمومي نظرنه لري یعنې خپل افکار یې له محیط سره نه وي تطبیق کړی د هغه فکر په هرځای او د هر چا په نظر کېښي صحیح نه وي.

یو وخت یو ظریف سړی چې په سره رود کېښي اوسیده بازار ته روان و چا ورته وویل چې ماته یوه ټوټه راوړه چې ابې رنګ یې وي او ساده وي هغه چې له بازاره راغی نوسره شیر چایي ټوټه یې ورته راوړه او ورېږې کړه د ټوټې خاوند ورته وویل چې ما خوا بې ټوټه غوښتې وه او تاسره بخنه ټوټه راوړه ظریف ورته په خندا شو چې دسره رود او به خو همدغه شان رنګ لري.

څوک چې عمومي نظرنه لري او یوازې د خپل فکر په غولي کېښي خاپوړې کوي یعنې خپل افکار یې له عام محیط سره نه وي تطبیق کړي چې د خپل کاله داو بورنګ ابې رنګ کېښي او نور ځایو نه په نظر کېښي نه نیسي، نو هرڅوک که غواړي چې حقیقت ته ورسېږي او افکار یې په هر ځای کېښي صحیح وگڼل شي هغه باید خپلواکفکارو ته وسعت ورکړي، دې خبرې ته باید ادیبان او لیکونکي زیات ملتفت شي او ډیره توجه ورته وکړي ځکه چې دوی له خپل محیط سره زیات فکري ارتباط لري او تل خپل نظریات خلکو ته وړاندې کوي نو که ددوی افکار له محیط سره موافق نه وي او څوک ورته خپل احتیاج نه حس کوي هیڅوک یې نه قبلوي او شنډ پاتې کېږي. نو دوی هم باید لکه نور کسبگرد خلکو د ذوق او ډول رعایت وکړي یعنې ښه شیان په ښه لباس کېښي خلکو ته وړاندې کړي او دمحیط احتیاجات په نظر کېښي ونیسي. څه چې لیکي باید پخواله لیکلو څخه سترگې ښې وغړوي او په خلاصو سترگو څه ولیکي نو دده افکار هرو مرو عمومي رواج پیدا کوي او خلک یې ښه قبلوي. (۱)

شاعرانه خیال

چپه چې او قراره قرارې وه، سپورمې د ځمکې په مخ رڼا غورزولی، هیڅ طرف زور او زور نه و. یو زور لښتي په شنه گیاه پټ او پېچلی له اوبونه ډک اوغلی روان و.

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۹ کال، ۴ گڼه، ۱۰-۱۱ مخونه

هرچا چې دا وضعیت لیده گمان يې کاوه چې دا او به يې شعوره نه دي، په عزم او اراده کوم طرف ته ځي، ما هم دا خبره حس کړه او ورپسې روان شوم. څه ساعت وروسته گورم چې په شنه باغ کښې قدم وهم باغ کښې هر راز بوټي ولاړ دي، دا او به چې ډيره موده پخوا هم دې باغ ته راغلي وې ددې باغ په شنو پاڼو، خوږو میوو، بڼایسته گلانو کښې يې حلول کړی، داشین بڼ، تازه چمن يې دانسانانو، مرغانو، حیواناتو لپاره ساز کړی و. دا او به لکه د تاک په رگو کښې ننوتې وې ډیر خلک يې په خپل خوند مست کړی او د ډېرو نشه يې د بنگو په پاڼو زیاته کړې وه، په یوه بوټي کښې ځان لکه غسل خور کړی او په بل کی يې د سر کې تریووالی پیدا کړی و، په گني کښې یو راز او په مرچ کښې يې بل راز مزه ایښې وه، دا او به برسیره پردې چې ددې میوو او گلانو دو جو د سبب گرزیدلې وې په تعمیر او ودانۍ کښې يې هم برخه اخیستې، ددې باغ دیوال او گورد چاپیرسرایونه يې سرته رسولې و.

دې او بو یوازې د ځمکې په مخ تردد نه و کړی.

لکه چې يې د همدې حرارت په زړه کښې پیداشوی، د اقیانوس له دریا به جگې شوي او په وچو جزیرو باندې يې درحمت څاڅکې شیندې اولکه دکل له پاڼو هوا ته هسکې شوې دي، کله يې په لوبو دریا بو کښې دانسانانو بېړۍ او درانه جازونه په سر گرزولې او د څاروي وظیفه يې اجرا کړې ده، دا او به که څه هم دونو تر جگو جگو څو کورسیدلې دي خو خلک د ځمکې په سر گرزیدلې شي څه شی نه ډوډوي. نه دغه او به چې کله په یخ کښې ځای نیسي او د توری آب په ځای او کله د گل په پاڼو (بڼایسته جامه) کښې ننوزې د حسن او جمال مظا هره کوي او ځنې وخت د صدف په صاف زړه کښې ځان تریبه کوي او د جوهرې په دکان کښې د تجارت بازار تودوي و دې شي چې شاعرانه خیال هم دغسې یوشی دی. (۱)

تیاره او رڼا

نه پوهیږم خوب دی که بیداری، خیال دی که حقیقت، دنیا په تیاره او ترگمۍ کښې واقع ده، له شرقه تر غربه تور تیکړی غوړیدلې هر څومره چې یوه خوا بله خوا گورم هیڅ نه گورم.

هر لورته تور تم او تپه تیاره ده، زه گمان کوم په داسې کره کښې یم چې دانسان هوس په کښې هیڅ نه دي کرلي او نه د تمدن لاس په کښې څه نقش او نثار کړی او دایوه طبیعي اوساده منطقه ده چې د فکر او کار اثر په کښې نشته، ټول مخلوق ویده او دنیا په هماغه پخواني حال پاتې ده، هیڅ تغیر په کښې نه دی پېښ شوی ځکه چې زه څه نه وینم، زما په نظر کښې دنیا په خوب ویده او خپه چه ښکاري.

زه گمان کړم چې دنیا د خوب زانکو ده او خلک په کښې غلي پراته او یوه بل اړه او غرض نه لري، زه تصور کړم چې دنیا یوسپیره ډاگ او وچه بیدیا ده هیڅ په کښې نشته د هرچالاس تش او خالي دی. خبرنه یم چې څه شته خوزه د جهل په تیاره کښې پتې سترگې پروت یم څه نه وینم او دا هغه دنیا ده چې د بشریت معموره گرزیدلې او بله شوې، زه په همدې تیاره او بې خبرۍ کښې، چې یو ناخپه سپینه رڼا پیداشوه او د دنیا بازار راته ښکاره شه.

نه پوهیږم دا رڼا له څه شي پیداشوه د حقیقت معشوقې مخ ښکاره کړه او که د علم لمر پخوا د وخته د صبح صادق قاصد راولیږه او که د بشر د حکمت برق او بریښنا وه. خیر هر څه چې و خونوې دنیایې له هر شي ډکه پکه راوښوده، چې هر څوک يې محتاج او هر څوک له ما نه بې نیاز و. هر چا هر څه درلوده او هر شي نوی رنگ پیدا کړی و. میخانیکي اسبابو په کایناتو کښې عجیب او غریب تحول څرگند کړی، اود هنر کیمیا وسپنې ته پښې او وزرونه ورکړې، په دنیا کښې بله دنیا جوړه شوې، د دماغ زړه خونه نوې شوې، نوی فکر نوی خیال پیداشوی، زه علاوه په دې چې په مادیاتو کښې برخه نه لرم، یوسراو دوه غوره یم په معنوی هستۍ کښې هم لکه الف هیڅ نه لرم زه داسې ښکارم لکه چې له کومې بلې کرې ځمکې ته نوی راغلی یم. هوار زه د بې خبرۍ او بیکارۍ له دنیا د علم او عمل دنیا ته نوی راغلی یم.

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸، ۲، گڼه ۵۸ مخ

زه له خوبه نوی راپا خیدلی یم. پس له دې به لکه وړوکې هلک دیوه شي او بل شي نوم زده کوم او هرشي ته به د تعجب په سترگه گورم. (۱)

بله دنیا

نیمه شپه ده هیڅوک له ځایه حرکت نه کړي، مکرزه لکه سرسام بې ارادې روان یم، په مخ کېنې مې غرونه اوسیندونه راځي خو زما مانع کیدای نشي، په لوړو او ژورو لکه نسیم یا برینسا خرخنده تیریرم هیڅ شی مې په مخ کېنې حایل کېږي نه. یوه شیبه وروسته نه یم خبر چې ما د څومره مودې لار په څو دقیقو کېنې قطع کړې، خوله دغې دنیا چې زه ورسره اشناوم وتلی او یوې نوې دنیا ته د تعجب په سترگو گورم. زما او ددې خلکو ترمنځ دومره بعد او فاصله ده لکه چې داوولې ورځې انسان یې ددې وخت له انسان سره لري دلته هرڅه نوي او هغې دنیا سره چې زه ترې راغلی یم هیڅ مشابهت نه لري حسن او جمال ټول همدلته جمع شوي، عیش او عشرت د همدې خلکو په برخه رسیدلی دی، ددې ځای وگړي چې لکه د یوه چمن گلان یوشان تر او تازه بنکاري ماته هغه تفاوت او تپت وپاس چې ما دانسانانو په ډله کېنې لیدلی راپادوي او هغه کسان چې د فقر او ضعف نمایندگان و، راته وې دلته که هر څومره میخانې او دساعت تیرۍ وسیلې ډیرې ډې مکر خلک یې دومره نه دي بیخوده کړي چې له اینده حیات نه غافل او په دې شي قانع شي گویا دې ځای ته لا دقناعت لغت نه دی رسیدلی او حرص بد نه دی معرفي شوي، هرطرف ته کارخانې او فابریکې جاري دي نوي نوي کشفیات او اختراعات کېږي خوافسوس چې زه ددې ځای دشیانو نوم نه پېژنم او تعبیر ترې نشم کولی مگر دومره پوهیږم چې دټولې دنیا دتسخیر لپاره کفایت کړي. ددې ځای په کتاب کېنې ډیر شیان چې ماته بدمعرفي شوي و ښه ښودل شوي او داخلاقو په غټو غټو عنوانو کېنې لوی تغیر او تبدیل پیدا شوی دی. دلته په عوض د تواضع او امیدوارۍ د عزة النفس درس ورکول کېږي او د صداقت په ځای سیاست ستایل کېږي. زه په دې ښایسته دنیا کېنې ښکته او پورته گرزم، د بشریت د امراضو دوا لکه همدردی اونور... لټوم خو بې له ذهرو دارو غازو او جهانسوزه اور بل څه نه وینم او وروسته له ډیرو پوښتنو راته ویل کېږي چې ته د شرق موزیم خانوته مراجعت وکړه دا د شلو قرونو پخوا ارمغان د هغه ځای په زرو او شکیدلو پانو کېنې پیدا کېږي. (۲)

د بشریت قافله او منزل مقصود

نن چې د بشریت قافله او د انسانیت کاروان، د مدنیت او عرفان په بازار کېنې قدم وهي، او د حکمت په رڼا د مهجولانو په تورتم کېنې او به د حیات لټوي، له اوسپنې دهوامرغان او له فولادونه د دریاب کبان جوړوي، له اوبو نه برینسا (برق) او له هوانه وینا اخلي. نن چې له شرقه تر غربه د انسان ژغ هرغور ته بې کاغذ اولغافې او بې ټکسه دپوستې رسي. نن چې هر سړی د دنیا له په حال احوال او دلرې لرې خلکو په کار بار خبر دي، د یوه او بل په حق کېنې پېشکوي کوي، نن چې د بشر له سترگو پردې لرې شوي، لرې او نږدې ورې ورې درې وینې او له ډیره عقله وینسته چوي دا ټول د نن او پرون ورځې د زیار او زحمت نتیجه او دیوه قرن محصول نه دي، دا معنوي سرمایه د بشر داوولې ورځې پانگه ده چې ورورو زیاته شوه او په مرور د زمان له یوې دانې درمندونه او له یوه زړې باغونه جوړ شوي، د بنیا د م فکر لکه طفل ډیره موده د حیات په غولې خاپوړې کوي او د حرکت او عمل په میدان او تجربو په گدی ډیر کرته پا خیدلی اوسرپه څیرۍ لکیدلی، پس له ډیرو پزیدو یې یو یادوه قدمه د ترقۍ لور ته اخیستي د اطفال په بیابان د دنیا کېنې چې هیڅ لور لار او رڼا نه وه او هر طرف له مار کنډیو او اغزیو ډک و، لوڅې پښې یوه خوا اوبله خوا لکه سودایي اوتندې یې تیرې کړي، په کنډو او کپرو د خطر کېنې ولیدلی لکه یوسف (ع) عمر یې په څا او زندان کېنې تیر شوی د زمانې له مصایبونه یې د سرپه کاسه کېنې او به څښلې.

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۷ کال، ۴ گڼه ۶۳-۶۴ مخونه

(۲) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۵ گڼه، ۳۶ مخ

کله د تصادف په کام او کله د تدبیر په قدم وړاندې تللی

ډیرې ککړې په دې ارمان کې خاورې شوي چې یوه غوزه د پنبې تجزیه کړي بیا له یوې هسې تیل وباسي او له بلې پلته ناوه کي، خپله تیاره کوټه په دې رڼا او خپله توره خونه پدې روښانه کي.

لنډه یې دا لکه څنگه چې بنیاد دا اوسني صورت او قدو قامت پس له ډیرو تحولاتو موندلی، اول ځل له غذایی موادو مائیت ته راغلی (منی) شوی، او پس له هغه دوینې پرچې (علقه) گرزیدلی او بیا یې دغوبنې شکل پیدا کړي او په تدریج سره هډوکي جوړ او په غوبنې کې پټ شه، وروسته تردې یې زړه، سترگې، غوړونه او بې حساب اجزا د بدن او پرزې یې د وجود چې ځانته یو علم (تشریح) په کې تدوین شوی دی په کار خانه د قدرت کې جوړ شوی او یو مکمل وجود چې خدای (ج) په اشرف المخلوقات سره ستایلی د خدای په قدرت دنیا ته راغلی. همدارنگه یې فکر هم د تحول پایه په پایه ختلی اودې اوسني مقام ته رسیدلی دی. بنیاد ډیره موده په صحرادنهایی او نادانی کې په ډار او ترس گرزیدلی او لکه ښاپیرک په سمخو او غرو کې پټ شوی، هر ساعت له مختلفو اوازو د حیواناتو او غره هار د تالندې وپریږدي اوله ډاره یې یوه او بل شي ته سجدې کړي. پس له ډیره وخته دملگر تیا او تعاون په فایده پوه او دغلو له ډاره کلی کور شوه، له همدې وخته د قومیت نوعیت قرابت نیلي په ځمکه کې چلیدلي، د محبت شفقت، جمعیت سلسلې اوږدې شوي، او د بنیادمو قافلې او کاروانونه د ترقی په لاس وړاندې د منزل مقصود د طرف تللي او هرې طایفې ځانته یوه پنا گاه لټولې، او ځان یې څه شي او ډیر ترسیه کړی.

چا د غربیت په خونه کې اړولي او چا د قومیت په مرغانچه کې ځان ځای کړی. مسلمانان په فراخ باغ د دین او دیانت کې پراته او دیوه باغوان لاس لاندې تربیه کړي، په دې باغ کې هر قسم بوټي او هر راز گلان اوونې چې هر یو بیله مزه بیله میوه علیحده رنگ او گوښې فایده لري موجود دي، تر انګورو پورې د هر ځای میوه پیدا کړي، او د هر چا خوله پرې خورېږي. دا باغ خصوصي نه دی، د هر چا زړه چې ورته وشي په یوه کلمه کلپ ورته خلاصېږي او ور ورته بیرته کړي. (۱)

دمحبت لېوال

راشه چې زه خپل زرګي ته مراجعت وکړم چې په دغه حساسه نړۍ کې د مینې او محبت څه یادګارونه پاتې دي او که نه! دغه زرګي چې د محبت په هر راز لومو کې نښتې او د عشق په پنډو کې یې ډیر ریاضتونه ایستلي دي گوندې د عشق او مینې تیر حالونه لکه د سینما فلمونه یو یو راته ښکاره کړي او دا راته ووايي چې عشق او محبت په انسان باندې څه کوي ترڅو چې د دنیا په مخ د حسن او جمال مظاهر لیدل کړي او د انسان په سترگو کې د لیدلو او کتلو احساس وي، هر ورو به د انسان په زړه کې یو ډول مینه او د یوشې محبت وي مگر محبتونه ټول یو راز نه دي اونه یې اغیزه د انسان په زړه کې په یو ډول وي بعضې محبتونه دي چې ډیر ژر د انسان له زړه محوه کړي او هیڅ اثر یې نه پاتې کړي.

هوا! انسان کله کله خپل زړه په لمر او سپورمۍ او داسمان په ستورو هم بایلي مگر کوم وخت چې هغه ورته لویدونکی او پریوتونکی ښکاره شي نو ډیر ژر ورځنې بیزاره شي او په یوه داسې ذات پسې ګرځي چې هغه هیڅکله نه محوه کړي او تل تر تله وي.

دا راز محبت د انسان جسم او روح دواړه داسې رڼا کوي، چې بیا لمر او سپورمۍ هم ورته له شرمه کتلی نشي مگر د محبت په هر زړه کې نه پیدا کړي او نه د هر چالاس ورسپړي داپاک محبت دی او په داسې زړه کې ځای نیسي چې هلته بل هیڅ محبت لاره نه لري.

هر کله چې محبتونه راز راز او ډول ډول دي او په هیڅ وخت کې د انسان زړه چې د محبت نړۍ ورته ووايو له مینې تش او خالي

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۷ کال، ۱ کبه ۴۵، ۴۶ مخونه.

نه وي نوزه به اوس خپل زرگي ته رجوع وکړم او هغه ټول محبتونه به يو يوراپه زره کړم چې په دغه نړۍ کې پيداشوي او بيا ورک شوي دي.

بڼه مې په ياددي کله چې زه په کوڅو کې له وروسره گرزېدم او کور کې به مې څه کول زما په زره کې بې له محبت بل هېڅ شی نه و، زه په همدغه وخت کې محبت د خپل مور له غيږې او د کاله له خلکو بيل کړی او له پردیو هلکانو سره يې ملگری کړی وم.

زه به هغه وخت د خپلې مور له څنگه پاڅېدم او په منډه به باندې تلم، که هغې به ماته هر څومره نارې وهلې مابه سترگې نه وراړولې ځکه چې خپلو ملگرو ته به ورتلم او هغوئ به مې لټول.

زه به د هغوئ خورې مرکې ته داسې په شوق، ورتلم لکه يومين چې په نيمه شپه کې د خپلې معشوقې حضور ته په څه طمع ځي او بل هېچانه يې پام نه وي مگر کوم اميدونه چې يومين خپلې معشوقې دوصال په وخت کې لري زما په زره کې به هغه شان يوه ارزو هم نه وه او نه به مې د دغسې شيانو تصور کولی شو. زما محبت په دغه وخت کې په هېڅ راز مادي او معنوي اغراضو بنا نه و، په دغه حین کې ما هر راز مرسته او ښکېنه دمحبت لپاره کوله مگر د هېڅ شي لپاره به مې له چاسره محبت نه کاوه. زما محبت په دغه وخت کې يو پاک او مجرد محبت و چې په هېڅ ډول اغراضو نه و ککړ شوی، مگر څه موده وروسته چې ما دخپلو همدغو ملگرو په ښکلو مخونو او معنی دارو سترگو کې بعضې کيفيتونه وليدی شوه، نوزه له يوبل شان محبت سره اشنا شوم او زما په زره کې د هغوئ په نسبت يوبل راز مېنه پيداشوه پدغه وخت کې زما زرگی لکه يوه وره کېستې. دمحبت په درياب کې ولويده چې د مينې او عشق موجونو او چپو ورباندې لوبې کولې.

لدې محبت سره زبست ډير اضطراب او ناقراري ملگری وه چې هميشه به زه له مشکلاتو سره مخامخ کېدم مگر دغه ټول مشکلات، مينې او محبت زما په نظر کې دومره اسانه کړي وو چې مابه ورځې خونداختلو.

په دې وخت کې زما په زرگي کې مينې او محبت داسې تنده پيداکړې وه چې ددغه درياب ټول اوبه يې وچې کړې او په وچ ډگر ياتي شو.

څنگه چې دغه اضطراب او ناقراري ورکه شوه او زما زرگی لکه مړی يابوده لږ څه له سرگردانۍ خلاص شو، نه پوهېرم چې بيا له کومې خوا د محبت نسيم راولوت او زما په زره کې يې لکه دپسرلي هوا بيا د مينې احساس ژوندی کړ، په دې وخت کې زه د خپل مفاد لپاره هر طرف ليوال او سرگردان گرزېدم چې يوه شيبه به هم قرار نه کيناستم، زما زرگی په دې حال کې هم دمحبت له پنجو خلاص نه و، مگر دومره شوی و، چې زما په نظر کې يې له هر شي ځينې مفاد ښايسته کړي و، چې ما خپل زره کلک وربورې تړلی او هر طرف ته به په همدغه نيت گرزېدم.

زما زرگی پدې وخت کې هم هېڅکله نه دی قانع شوی او لکه دملنگانو کچکول هرڅومره چې به پخپلو خواهشاتو ډکيده سمدلاسه به بيرته تشيده او نورڅه به يې غوښته. پدې محبت کې ما هر راز ذلت او تحقير قبلولو او دخپل مفاد لپاره به تل دنوموړو او غټو خلکو په وره کې ولاړوم چې دوی به راته له هر چا ځنې ښه ښکاره کيدل او له همدوی سره به مې مينه لرله.

مگر دامينه اساسي اواصلي نه وه ترڅو چې ما خپل مفاد ددوی په کور کې ليدو، له دوی سره به مې مينه درلوده اوددوی احترام به مې کاوه اوکله به مې چې دغه طمع ددوی له وره پرې شوه نو بيا به مې پېژندل هم نه.

کوم وخت چې داحرص يا دامحبت زما په زره کې سور شو او زه ورځنې خلاص شوم ددې دنيا هر څه راته فاني اوتيريدونکي ښکاره شوه نو خپله مينه مې ورځنې وشکوله. دنيا هر څه مې نوروته پريښودل او ما له يوبل عالم سره لاره پيداکړه، هغه پخوانی محبت مې له زره ومينځل شو، او يوبل ډول محبت پکې ځای ونيولو.

پدې محبت کې هېڅ قسم اضطراب نه شته بلکې زياته ډاډينه اوقراري پکې ليدل کېږي، دامحبت هېڅکله نه محوه کېږي چې له فاني اومحوه کېدونکو شيانو سره تعلق اورابطه نلري.

اوس که زه پدی عالم کې هم له چاسره محبت او مينه لرم هغه به له داسې شيانو لپاره وي چې هېڅکله نه ورکېږي.

هو! زه خواوس لکه بلبل او بورا داسې نه يم چې په ظاهري ښکليوتوب وغولېرم او ددې جهان په هغو گلانو پورې زره وتړم چې ډير زرفنا کېږي او دمني باد يې هرې خواته وري.

زه د داسې څه لپاره له چاسره د لږې مودې لپاره مينه نه پيدا کوم، زه اوس په دنيا کې له داسو خلکو سره مينه او محبت لرم چې هغوئ يوه داسې پټه او معنوي پانگه لري، چې په هېڅ شان نه ضايع کېږي او دزمانې سيلاب يې نه شي ورلی. دا پانگه دانسان

هغه معنوي او اخلاقي موجودیت دی چې په هیڅ وخت کې خپل حسن او قیمت نه بایلي مگر هر څوک یې نلري او نه د هر چا په برخه کېږي.

دا د انسان هغه ثروت دی چې په دنیا کې ورباندې ښه نوم او عام محبوبیت گټي او په اخرت کې ورباندې د خدای (ج) رضا لاس ته راولي.

نوکه څوک غواړي چې په دنیا کې د زړونو مملکت لاندې کړي او دغه راز جهانگيري یې په نصیب شي هغه باید په همدغه شي دخلکو زړونه خپل کړي او خپل مینه پکې ځای کاندې.

په دنیا کې بل هیڅ شی نشته چې د انسان په زړه کې لکه ښه اخلاق با دوامه او عمیق تاثیر وکړي شي، همدغه شی دی چې انسان ته دنورو د تسخیر لپاره ورکړ شوی، او دی ورباندې له نورو امتیاز پیدا کوي (۱).

پوهه او معرفت

کله چې د تورو شپو په تورتم کې راته سل راز شیشکې او پیریان ښکاریدل او زه به ورځنې په خوب کې هم وپریدم نن هغه شیان یو نه وینم. نه پوهیږم چې څه وخت زما نظر بل رازو، او که دغو پټو مخلوقاتو راسره اشنایې درلوده، ما پخپلو سترگود ښاپیرانو رانجه پورې کړي وو، که مې دکوم پیر او فقیر خولې په سرکړې وه، هرڅه چې و، او هر گمان چې ته کوي خوزه چې کله ما خستن یوازې له کوره ووتم او کاني، بوتې به راته د پیرانو لښکر جوړشو او هر شي به زما په نظر کې بل راز جلوه کوله.

یوه شپه چې یوازې له کاله ووتم او له کلي بهر شوم ناڅاپه راته یوه توره بلا راښکاره شوه او زما په زړه کې یې عجیب او غریب حرکت پیدا کړ، هرې خواته چې مې سترگې اړولې د خوف او ویرې نا اشنا شجه مې په مخکې ولاړه وه، دپلرو او نیکونو هدیره راته د بلاگانو مینه او د پیرانو کور ښکاره کیده. له هرې شناختې راته سل پیره جوړ شوه او زه یې په سل راز موهومو عذابونو سره وپرولم، دوطن کاني او بوتې راته روې، او شیشکې شوې چې زما زړه یې له گوگله ایسته او هر ډول وپروونکې خیالات او تصورات یې راته پیدا کول، هیڅ نه پوهیدم چې له ماسره به څه کېږي او څه به راته پېښېږي مگر څومره چې توره بلاراته نژدې کیده هغومره زه به دمرگ او فنا لورته وړاندې کیدم او یقین مې درلود چې په هیڅ راز ورڅخه نشم خلاصیدلی ځکه چې دا هماغه بلاوه چې دکلي ټول هلکان ورځنې وپریدل او هره شیبه یې د لوبو په میدانو کې دوهی. په غاړه یاد تار په سرکسي او خبرې کیدلې.

همدغه شیبه زما د ژوندون روستی. ساعت او اخره برخه وه چې بایدله خپلو ټولو ارزوگانو سره دواع وکړم او ځان دمرگ بیرحمه پنجوته وسپارم.

د پرافسوسونه مې وکړه چې پدې وخت کې ولې له خپل کوره راووتلم او ددغې بدبختۍ استقبال مې کاوه، مگر په افسوس او حسرت نوڅه کېږي، څه شی چې سړي ته تقدیر پېښوي هغه پېښېږي او داروستی عقل له هیچا سره رومې نه وي، دپرخله سړي په ځینو ارادو پسې له کوره بهر شي مگر نه پوهیږي چې په لاره کې ورته څه پېښېږي او څه کېږي. که چېرې انسان دغه راز پېښې پخوا له پېښیدو لیدلې هیڅکله به یې دخپلو ټولو ارادو تعقیب نه کاوه اولکه یوشل به ځای په ځای ناست و هیڅکله به له کنډو کېږو او گړنگو څخه نه لویده ځکه چې تل دسکون په یوه داسې گړنگ کې پروت و چې راپورته کیدی نشو.

ددغې شپې او دغه حال تصویر زه داسې اوس ښه نشم کولی اونه یې تاسې هغسې احساس کولی شئ. زما افکار په دغه وخت کې ټول دخوف یوې تورې نقطې ته متوجه و او بې له خوفه مې نور هیڅ نه لیدل، هیڅوک نه و چې زه یې له دغې بلا خلاص کړی وای، یا ورته دا امید شوی وای. پخپل وطن کې له خپل کور او کلي څخه څو قدمه هغه خوا زه بې وزلی، بې اسرې او

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۹، ۱۱ ښه ۳-۴ مخونه.

بيکسه وم هيچاته مي څه هيله نه درلوده له خپلو او خپلوانو، ملگرو او اشنايانو مور او پلار څخه اميد قطع شو او په تمامه معنی راته ځان يوازې اوبې مرستې بنکاره شو.

نه پوهيږم چې کله به په تاسې باندې دغسې حال راغلی وي چې اوس ددې کلماتو په معنی پوه شئ او زما په تېرشوی حال لږ څه رحم وکړئ که به ؟ که تاسې له دغسې زمان او مکان سره اشنا نه یاست او دغه راز مونه دی لیدلی. زما خبرې به خدايېرو چې څه و بولئ د افادي قوه هم دلته ډیره ضعیفه ده، دهغه حال دتصویر او تقریر لپاره لاتراوسه کلمات نه دي وضع شوي او که وضع شوي هم زه یې داستعمال په چل نه پوهيږم، ددغسې فجع حال تصویر راته ډیرگران بنکاري، زه هيڅکله دپته نه يم حاضر چې دخيال په عالم کېنې بیرته هغه حال ته رجوع وکړم او بیاتاسې ته ددې کیسې جزیات او واړه ټکي پوره بیان کړم، که چیرې دنیا تکرار هم قبول کړي او زه بیرته کوچنی شم، هماغه شپه بیاراشي او زه په هماغه تورو شپو تورو پردوکېنې دا حال بیا وونیم یقین دی چې په هغه حال کېنې هيڅ نشم لیکلی او تاسې نشم پوهولی که داهم وشي او داټول غیر ممکن شيان امکان پیدا کړي بیا هم یقین نلرم چې د ارویدونکو زره به زما په حال وسوزي او څه چې په ماتیر شوي وي دوی به یې په اوریدلو هنسې متاثر شي، د لیدو او اوریدو دومره فرق دی لکه درانده او بینا نو بیا ویلی شم چې دهرېد بخت حال ستاسې په نزدله یوې کیسې اوافسانې نه زیات اهمیت نلري، همیشه اوبه هرځای کېنې دبدې ورځې دخاوندانو حال دنورو لپاره قال شي. په هرځای کېنې ځمکه هماغه سوزي چې اور پرې بلیري په هر هیواد کېنې پردی غم نیم اختروي، هيڅکله داسې نه دي شوي چې دسترگوکار له غورو واخستل شي یاديوې سترگې په روندوالي دبلې سترگې بینا لره شي. داټول هغه ممتنعات دي چې فرض یې هم ممتنع دی نوزه هيڅکله له تاسې دانه غواړم چې تاسې دې زما د حال داسې احساس وکړئ لکه چې ما کړیدی. زه همدومره غواړم چې زما په حق کېنې یو مشکل حال قبول کړئ او دویرې سخت عذاب وگنئ زه به دغه وخت کېنې نور له خپله حاله خبر نه شوم اوونه پوهیدم چې ځمکه مې له پسونه کومې خواته ولاړه او زما دوینو په جریان کېنې څه تغیراغي، خو هر څه رانه هیرشوه او نورمې دخوف احساس هم ونکړای شو. تاسې فرض کړئ چې زه هم لکه یو بې حس او بې شعوره کانی په دغه بیدیا کېنې پریوتم چې عقل اوشعور، احساس اوخیال هرڅه را نه ولاړل او بیخې یوازې پاتې شوم. دا حال که څه هم یو موقتي مرگ و چې څوک به یې نه خوښوي او جمادي حالت به یې بولي خوزه یې له دغسې مهیب او ویرونکي ژوندون خلاص کړم او دټولو غمونو په مخ کېنې حایل شو.

څه شیبه وروسته چې دا حال هم لکه دانسان نوربڼه اوبد حالونه له سترگو پناه شو اوما خپلې سترگې وغړولې بې له دینه چې ورورمې ترڅنک ناست و او زما تلې او لاسونه یې مېل بل هيڅوک او هيڅ شی نه و. کومه توره بلاچې زه یې یوه شیبه مخکې وپرولم او ژوندون یې راته یولوی غم اوسخت عذاب گرزولی و هغه مې سکني ورور او دخپل کاله سړی و. وگورئ!! کله کله سړي ته خپل خواخوږي او خپلوان بلاکیري او په بله بڼه یې ویني یعنې لکه یوسف خپل ورور ورته لیوه شي او په بلاگانو یې خوري.

دغه راز تیاره اوتورتم چې په هرځای کېنې وي هلته سړي ته دغسې حالونه پېښري چې له خپلو ورونو څخه هم وپریږي او هغه څوک چې دده مې اوبازووي دخپل بدگمان په اثر کېنې ورته لکه بلاداسې ایسي، ددغسې تیارې نسبت که څه هم په ظاهره تورو شپوته کیري مگر په حقیقت کېنې له ناپوهی او نه پیژندلو څخه پیدا کیري، په کوم ځای کېنې چې دجهل او ناداني تورې پردې دخلکو په سترگو غوړیدلي وي هلته سړي ته هرڅوک نااشنا ایسي او دخپل کور وکلي خلک ورته د راز راز بلاگانو په ډول معلومیږي، هر چانه یې په زړه کېنې وپره کیري او په شپانه باندې دلیوه گمان کوي، بې له وپری بل شی نه پیژني او بېله بد گمانی او دخوف له تخیل څخه نورڅه نلري. همدغه سبب دی چې ناپوهوو گروته (چې په کوم ځای کېنې وي) یو حاکم داسې بنکاري لکه په توره شپه کېنې سړي ته خپل ورور له لیرې ځان وښيي او دی یې نه پیژني. یعنې هغه څوک چې باید دوی یې دخپلو حقوقو او خپل ځان حامی وگنې په زړه کېنې ورسره مینه او علاقه پیدا کړي، لیرې ورځنې گرزې او له ډاره ورته نږدې کیدی نشي، ځکه چې هغه ورته خپل ځان نه وي معرفي کړی او نه د پیژندلو په اثر کېنې ورته بل شان بنکاري.

بې علمه خلکو ته معارف هم داسې په نظر ورځي لکه چې یو عالم جهل او ناپوهی ته گوري مگر هغه کسان چې له علم او معرفت سره اشنایي او معارف وپیژني لکه تری ورپسې وچې شونډې گرځي او هرې خواته ورپسې هڅه کوي، په رښتیا چې اشنایي او پیژندنه د خلکو میل او محبت ډیربڼه جلبوي او هغه لوی خلک چې پدې راز پوه شوي دي ډیره بڼه استفاده ورځنې کولی شي.

تاسې به ډیر شیان او ډیر خلک لیدلی وي چې په اول کښې ورځنې وپریډلي او ښه درته نه ښکاره کیدل مگر وروسته چې ورسره اشنا شوي یاست او پیژندلي مودي اوس به درته محبوب اوبښه ښکاره کیږي، یو وخت وچې انسان په دنیا کښې له هرڅه وپریډه، داسمان له ستورو او لمر و سپورمې څخه یې هم ډار درلود، دتالندې له اوازو او له بریښنا څخه به په ځمڅو او غارو کښې پټیده مگر اوس ورته یوشاعرانه منظر ایسي او شعرونه پرې وایي ځکه چې پوهې او معرفت، علم او پیژندگلوي د ډار او ویرې طلسمونه مات کړه او انسان ته یې ډیر زیات جرات ورکړ. دهمدې لامله اوس څوک اور او اوبو څخه نه ویريږي او نه ستورو او ارباب الانواعو ته هغسې سجدې کوي.

هوا! پوهه! او معرفت علم او پیژندنه یو قوت دی چې په دریابونو کښې یې نهنگان او په غرو کښې یې پراښکانه او لیوان وړک کړه، داوهامو او خرافاتو دتورو کیردو مراندې یې پرېکړې، ددیوانو او ښاپیرانو کیسې ورکې کړې، ددیشکو او روو ډار یې دخلکو له زړه نه و ایست او دمرک ویره یې هم په زړونو کښې کمه کړه، دمصر دفرعونانو او ارباب الانواعو کیسه ختمه شوه او دجوکیانو خونې هم چورې شوې. د اور هغه لمبې مړې شوې چې خلکو به یې بندگي کوله او دکوډ گرو بیرغونه هم رنک اونسکور شوه. کوم ملت چې غواړي خپل هیواد کښې هر راز مکروبوونه ورک کړي او دغه ټولې بلاکانې ووژني، زړونه له دغه راز تصوراتو څخه، او خیالات له موهو مو اندیښنو څخه وژغوري، جرات او شجاعت وروزي او انسان کښې یو روحي اومعنوي قوت وپالي دبدو گمانونو او وپرونکو تخیلاتو ښه علاج وکړي او انسان ته هر څه په رڼا کښې څنکه چې وي هغسې وښيي هغه هرگوره دعلم او پوهې درڼا په خپرولو کښې کوشښ کوي او دغه راز تیارې پخپل وطن کښې ورکوي.

زما د ویرې کیسه که څه هم زما دکوچنیتوب دښو او ورڅو دلوبې افسانې یا ډار مې یوه وړه برخه او کوچنې صحنه ده مگر د اجتماعي حیات مرموز او اسرار او رازونه پکې پراته دي چې دحال په ژبه یولوی تعلیم او مهم درس بلل کیږي. که سړی ددنیا واقعاتو او خپلو مختلفو حالاتو ته په بې اعتنایي نه گوري او له هغو رویاوو څخه چې په وینه یې ویني نتایج اخلي یقین دی چې ډیر ښه ښه علمي او عملي اساسونه لاس ته ورځي چې سړی یې په ډیرو نظري مطالعاتو کښې نشي پیدا کولی همدغه قیمتي اساسونه دي چې دنن ورځې تازه او مهم علوم پرې ښاښوي دي اوسړي ته په ژوندانه کښې نوې نوې لارې ښيي نو هیڅکله دغسې واقعاتو ته په عادي نظرمه گورئ او بې نتیجې اخیستلو یې مه پریردئ دژوندانه راز پخپل ژوندون کښې ولټوي او دعلم دتجربو مخ هم د حیات په هنداره کښې وگورئ!!!

تاسې به ډیر ځله دیوې عملي مسئلې په ډول اوریدلي وي چې انسان دمجهول شي دښمن دی او په کوم شي چې نه پوهیږي یابې نه پیژني هغه ورته ښه نه ښکاره کیږي، ما هم له ډیرو خلکو یوه فلسفي کلمه (المر عدو لما جهل) اوریدلي ده مگر هغسې پرې نه یم پوهیدلی چې دژوندانه معلم او ښوونکي راته دا مېبه معنی وښودله او زما په زړه کښې یې لکه دکانې نقش ثبت او رسم کړه. څه شی چې یو عالم یا فیلسوف پرې پوهیږي هغه ما لکه یو صوفي په سترگو ولید او څه چې دنورو لپاره حصولي علم بلل کیږي زما لپاره حضورې علم وگرزیده. هغه څه چې ځینې خلک یې وایي او پرې پوهیږي نه، زما لپاره یوه نه هیریدونکي خاطره شوه چې هیڅکله یې نه هیروم او که رښتیا ووايم هیڅکله یې نه شم هیرولی.

زما په ژوندانه کښې دغسې ډیر اسرار او رموز شته چې زه یې بې کلماتو او الفاظو په ځینو شیانو پوه کړې یم ما ته یې په توره شپه او داسې ځای کښې چې سترگه په سترگه نه ښکاریده ډیر څه راښودلي دي او زه یې ملاکړی یم. هغه څه چې خلک یې دکتاب په پاڼو کښې ویني ما دزړه په سپاره کښې ولوستل، که څوک غواړي چې دغه بې صوته تعلیم حاصل کړي او لکه طوطي له نورو نه تشې خبرې زده نکړي پخپل گریوان کښې دې سرنسکته کړي او دخپلو خاطراتو په دفتر کښې دې دژوندانه په اسرارو ځان پوه کړي یعنې له نحوي ضمیر څخه دې نفسي ضمیر ته مخ راوگرزوي اوهر څه دې له ځانه وغواړي دهمدغه ضمیر حالات دې ځانته معلوم کړي او له همدغې کړکۍ څخه دې پوهې اومعرفت ته لاره پیدا کړي. (۱)

د زړه پوښتنې

په هغه تورتم کښې چې غل او کاروانی نه پیژندل کیږي دحیات اوبه څه قیمت لري؟ هغه پوهه چې دشيطان له کوره وي، هغه

(۱). کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ کڼه، ۵-۸ مخونه

اودس چې د مظلوم په وینو یا د یتیم په اوبکو کیږي، هغه کتاب چې دنا حقو دعوو لپاره پکې لارې لټول کیږي، هغه ملگری چې سړی له ځان سره په کړو لارو بیایي.....

څه یې وپولو؟

کوم ږوند چې د امسا په ځای تورو مارانو ته لاس اچوي، کوم کون چې خبره نه اوري او ورته خاندي، هغه سپورمی چې غلوته لاره ښيي او په مینو پسې مثالونه گرزوي.....

څه په کار؟ هغه لوی سړی چې د ورو مرغانو په دام کېښي نښلي یا دغیو په جال کېښي بندیري او د خوشامد گرو دتشي وینا له اغیزې ځان نشي خلاصولی څوک دی؟

کوم زړه چې د احساس په اور کېږي او دا سوی په پټه خوله زغمي، کوم فکر چې پخپل مخکې فولادي دیوالونه ویني، هغه تږي چې په اوبو کې وژونکي دهر گوري..... دهنو په حال رحم نه دی په کار؟

هغه کسان چې سترگې لري او ژبه نه لري، په غورو اوري او په زړه کېښي نه پوهیږي، هغه څوک چې دخپل کورماران او لږمان نشي وژلي، هغه کورونه چې د زورور سیلاب په لاره کېښي دي ایاد رحم او شفقت حق نلري؟؟ (۱)

د ژوندانه روح

ته خپل زړه کېښي ښې سترگې وغړوه او خپلو اشنایانو ته په غړولو سترگو وگوره! چې تا دوی په کوم صفت غوره کړيدي؟؟ ټول د علم او فضل خاوندان دي؟ مال او دولت یې ډیر دي؟ دهیواد له مشرانو او غټانو څخه شمیرل کیږي؟ له نورو نه پکې پوهه او هوښیاري زیاته ده؟ که کوم بل داسې صفت پکې شته چې په نورو کېښي نشته او یوازې همدوی یې لري؟ هریو د دنیا له لوړو او عالی مکتبونه راوتلي دي؟ هریو دلورې څوکې اوسترمقام خاوند دی؟

له عیبونو او نقایصونه خلاص دي؟ او هیڅ نیمکرتیا نلري؟؟ نه نه هیڅکله داسې نه ده او په هیڅ ډول زه دانشم منلی. ته هم پوهیږي او ماته هم معلومه ده چې ستا په اشنایانو او دوستانو کېښي هم هغه عیبونه پیدا کیږي چې په نورو کېښي شته. ستا اشنایان هم له نورو انسانانو نه څه فوق العاده امتیاز نلري او نه له اسمانه رابنکته شوي دي مگر مینه او محبت یې درته ښکلې او ښاغلی ښيي. ستا په ملگرو او دوستانو کېښي یې علمه اوبیسواده خلک هم شته مگر نور بیسوادان ستا حضور ته لاره نلري.

ځینو پوهانو ته د اشنایې اوقدر په سترگو گوري مگر ځینې نور په نامه پیژني اوبس ټول بدایان هم تاته یوراز نه ښکاره کیږي، له یوه سره مینه لري او له بل نه نفرت کوي، دلورو رتبو او منصبو خاوندان هم تا ته یوراز نه یسي، په هره طبقه کېښي اشنا او نا اشنادرته ډیر فرق لري، دلته خوار اوبدای کمالدار اوبې کماله هیڅ معنی نلري او نه ستا اشنایې له دې شیانو پیدا شويده. مینه تل له مینې پیدا کیږي او اشنایې له دې شیانو هغه خوا یوبل شی غواړي چې کله یې سړی په بې نامه او بې نشانه خلکو کېښي پیدا کوي او کله د علم وکمال، مال او دولت په خاوندانو کېښي ولیدل شي.

کله یو عادي او معمولي سړی د چا په نظر کېښي گران اوشاغلی شي او کله ښوښو خلکو ته سړی د نفرت په نظر گوري. هرکله چې تا ته سره له هغو احتیاجاتو چې ته یې لري په یوازې علم او تش جاه و جلال څوک نشي گرانیدلی او په تنها مال او کمال ستا اشنایې د چا په نصیب کیږي، نو په هغه بې نیاز ملکوتي مقام کېښي به داشیان څه قیمت ولري چې هلته دې شیانو ته هیڅ احتیاج نشته او بې له اخلاص او مینې بل شی ځان نشي ښکاره کولی، څنگه چې ته هیڅ نا اشنا له اشنا سره نه برابر وي، او هیڅ شی بې له مینې او محبت نه خوښوي گمان مه کوه چې ستا جمال او کمال به بې له مینې او محبت ځای ونیسي یا به چاته گران شي. که د لوی خدای په حضور کېښي هغه مقام غواړي چې دخدای د دوستانو په نصیب کیږي، که د شاهانو او مشرانو په دربار کېښي قرب او منزلت لټوي که له یوه خوار او غریب نه درښتیا منلی ملگرتیا ارزو لري پخپل زړه کېښي مینه او محبت پیدا کړه.

هر سړی په هروخت کېښي دمینې او محبت وری دی او لوی خدای هم د مومنانو شدید محبت ستایي. هغه راز ژوندون چې هر څوک یې ارمان کوي اونه یې شي پیدا کولی.

هغه شی چې خلک یې سعادت او خوشحالي بولي، هغه خوند چې سړی یې په سرو او سپینو یا خوندورو خوراکو کېښي نشي موندلی په یوه شي کېښي پیدا کیږي چې دځمکې، خلک ورته محبت وايي او په اسمانو کېښي د ژوندانه روح بلل کیږي. (۲)

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۶ کڼه، ۲۳ مخ. (۲) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۶ کڼه، ۲۳-۲۴ مخونه

دمشترانو عشق

څوک چې لوی شي او دمشرتوب لورې درجې ته ورسېږي هغه بیا په دغسې ډیوو چې په یوه یوه کور کېنې بلېږي ځان نه سيزي او نه لکه کشران او واړه افراد په کوم سپین مخ یا مالو سترګو زړه بایلي.

هوا! دغه زړه دومره وریانه وي چې په دغسې عادي شيان مبتلا او په فاني ګلونو پسې لیوال شي. هغه هیڅکله د دنیا په سرو او سپینو داسې نه مین کيږي چې لکه یو په مال مین سوداګر شپه او ورځ په دغه غم کېنې ورک شي او بل هیڅ شي ته یې پام نه وي. مال لاڅه چې د خپل ځان، خپلې کورنۍ، خپلو لوبو، زامنو په مینه او دوستۍ کېنې هم دومره ځان ورکوي چې نور هیڅ نه پیژني او هرڅه هیر کړي، بلکې دغه ټول محبتونه چې واړه خلک یې لري په یوه محبت باندې قربانوي چې هغه د ټولنې او ملک عشق بلل کيږي او پدې لاره کېنې هر راز زیار او زحمت قبلي او هیڅ راز موانع ته اهمیت نه ورکوي. د همدغه عشق په اثر کې د ملتو مشران پخپل ملت باندې د هر راز اطاعت حق ثابتوي او دا ورباندې لازمي چې تر پیریو پیریو خپل ځان د دوی مرحوم او مدیون وګڼي ځکه چې دغسې مشر د یوه ملت د پلار او بابا مثال لري چې د ټولنې هر فرد دغه راز معنوي پلارولي پیژني او احساس یې کوي. یعنې لکه چې یو طفل پخپل طفلانه حالت او داسې وخت کې چې له معانیو او مفهوماتو سره نه وي اشنا خپل پلار پیژني او خپل ځان په غیر کې وغورځوي، ټولنه هم که د لور تعلیم خاونه وي او که نه وي د تهذیب او تمدن لورې درجې ته رسیدلی وي او که نه، د خپلو خوارو او او زړه سوانه مشرانو د مینې او پیرزوينې احساس کوي او خپل ځان سره له ټول مادي او معنوي موجودینو د دوی د عاطفې او شفقت په غیر کې اچوي او خپل مقدرات ورسپاري ځکه چې عشق او محبت ارومرو د معشوق او محبوب په زړه اغیزه کوي او د مینې په حقوقو یې پوهوي دلته باید تاسې عشق او مینه د حسن او جمال له عشق څخه بیل کړئ او هغه منظره له سترګو لرې کړئ چې د ګل اوبلبل یا دمجنون او لیلی په مینه کېنې یې ګورئ.

زموږ مقصد دلته هغه راز مینه ده چې د پلار او زوی، د خوږو ملګرو، د مرشد او مرید، د استاذ اوشاګرد، دمشراو کشر په زړونو کېنې وي چې یې له غمخوري او خیر خواهۍ څخه نور مظاهر نلري. پدې عشق کېنې ناز او نیاز، هجر او وصال یې پروایې او تغافل نه ځایيږي او نه پکې رقیب او ریبار شته، دامینه له هغې مینې څخه فیض او رڼا اخلي چې یو رښتیا نی بنده یې له خپل خدای سره لري او د یوه حقیقي صوفي په زړه کې ځای لري.

له دې مینې سره رحم و عاطفه، متانت او ثبات همدردی او شفقت ملګري وي اوله هر راز تهمتونو څخه یې لمن پاکه وي، دلته لیونتوب او لیوالتیا دصرا ګرزیده له خپلواو پردیو بیلیده هیڅ نه وي او نه پکې د معشوقه له لاسه شکایت یاله رقیبانو سره حسد لیدل کيږي.

له دې مینې سره انسان دمور په غیر او د پلار په څنګ کېنې اشنا کيږي مګر د ښکلو مینه له ګل او بلبل څخه اخیستل کيږي چې بهار او خزان پکې لوی دخل لري او فریادونه، اغزي د غوټې دلتنګې هر هر څه پکې شته او د شکایت هنګامه ورځنې پیدا کيږي پدې مینه کېنې د روح اشنایې او توافق په کار دی مګر په دغه مینه کېنې دسترګو قبول او کتنه تاثیر لري.

هلته پتنگان په بلو ډیوو ځانو نه سيزي مګر دلته میان یو دبل په سر سپوری کيږي، د غمجنو زړونو دپاره پټې جوړوي او دتورو شپو خاوندانو ته ډیوي بلوي.

هوا! سړی تر یوه وخته یې له رنگونو اوبسکلو څیرو څخه نورڅه نشي لیدلی او د همدغې مینې جاذبه یې ځانته راکاري ځینې کسان لایې له مادیاتو اوما ل دولت څخه بل شي نه پیژني او همدغه شی خپله فایده بولي، بعضې په ځینو نومونو پسې لیوال وي او د شهرت په بنکوبسې ګرد ګرزي، چې دا ټولې مرحلې طی شي او سترګې ښې پخې شي یعنې ددغه بشري کوچنیتوب دوره تمامه شي او انسان معنوي بلوغ ته ورسېږي یا په بل عبارت دلویوالی اومشرتوب حق پیدا کړي هغه ته بیا خپل کور وکلی، خپل تېر او خپل هیواد تش الفاظ نه معلومېږي بلکې دغه کلي او پایدار مفهوم یې په نظر کېنې یو بل راز جلوه کوي چې د خپلو غرو په څوکو، دصرا په لمنو د وطن کانو او بوټو کېنې یوه داسې تجلی ویني چې هرڅوک یې نشي لیدلی اوهرچاته ځان نه ښي یعنې څنګه چې یو ښاپیرک ځلانده دلمر نشي لیدلی، یو کوچني د زلمیتوب احساس نشي کولي، یو کارغه لکه یو بلبل د ګل ښایست نه ویني، ددې ټیټو ډیوو پتنگان دستورو ډیوو ته نه رسېږي، بې درده زړونه ددردمنو له حاله نه خبریږي، یومورنی روند درنگو نو امتیاز نشي کولی همدغه شان دغه لیلی هم دعادي خلکوله نظر ه پټه وي او هر څوک یې مخ نه ویني.

همدغه سبب دی چې دوطن مینه دملیت عشق دځینو کسانو لپاره یوه خوشې خبره معلومېږي او دا باور نشي کولی چې څوک دی دوطن په عشق او دملت په مینه کېنې عاشقانه بڼه پیداکړي او رښتیا یې مین دې ورته وویل شي، داد ډیر تعجب خبره ده چې یو سړی دیوې ښکلې پیغلې په عشق او مینه کېنې فرهاد یا مجنون کیدی شي چې دخپل سر و مال، وقار او اعتبار خپلو او پردو څه اوڅه... هیڅ پروا نه کوي او په دغه لاره کېنې هرڅه قربانوي او یو کامل انسان دملت دوستی په اغیزه دې حدته نشي رسیدلی چې دیوې جامعې په مینه کېنې د یوه مین او عاشق حیثیت پیداکړي!!!

په کوم هیواد کېنې چې دغه راز پتنگان نه لیدل کېږي او دا حقیقت ورته دومره ناشناوي چې منلی یې هم نشي یقین دی چې هلته وگړي دعشق او مینې په ابتدایي منازلو کېنې پاتې دي او انساني شعور یو طفلانه او ابتدایي وضعیت لري، ددغسې تېر په حال ډیر افسوسونه په کار دي چې لوی سړی یې لکه کوچنیان بې له خپل شخصي او فردي کوره یا له خپلو وروڼو او خویندو نور څوک نه پیژني او له خپلې کوڅې ماسوا د کلي نورې کوڅې ورته پردی ښکارېږي.

پدې عصر کېنې دیوه ملت حقیقي او معنوي پانگه چې دهر راز پیشرفت او پرمخ تک عامل بلل کېږي. همدغه دوطن عشق او دملت مینه ده چې دا اجتماعي شعور، دماغې انکشاف، لور تعلیم او عالی تربیې صحیح معیار باله شي، ددې مینې وړانګې او پلوشې لومړی ځل د هیواد د مشرانو او لویانو په زړونو رڼا غورځوي او بیایې نور خلک عملاً له دوی څخه زده کوي او عمومیت پیداکوي. مونږ باید دامینه پیداکړو او دغه عالی عشق له خپلو مشرانو څخه زده کړو، دا عشق هم پټ نه پاتې کېږي او لکه مښک خپل ځان پخپله ښيي، نو ځکه یې څوک په تشو دعوو نشي گټلی، بلکې عملي مظاهري غواړي یعنې داعشق په یوازې اه و فریاد او مصنوعي وضعیتونو نه ثابتېږي، بلکې له خپل راحت له خپلو شخصي اغراضو او د ضرورت په وخت کېنې له سراو ماله تیریدل او سل رازه ایثار او قرباني غواړي. راشی! چې ددې عالی مینې رښتیا یې مظاهري وکړو او خپلو مشرانو ته داڅرگنده کړو چې مونږ ستاسې له پاکو زړونو څخه ددغې رڼا اقتباس کړیدی او دوطن اوملیت په صحیح مفهوم او حقیقي عشق پوهیدلی یو.

راشی چې دخو دخواهې او ټیټو مینو مراندې او تنا وونه پریکړو او دلمر وسپورمې په خوا کېنې خپلې خیمې ودروو، راشی چې اوس له دې کوچنیو ځالو والوزو اولور پروازونه وکړو، ترڅو پورې به لکه کوچنیان دخپل شخصي کور په محدود غولي کېنې څار پوڅي کړو!

راشی! یوملي او وطني شعور پیداکړو او دوطن غرور رغو کابو بوټو ته دښتو ملت لوی او واړه، خوار او بډای پوه او نا پوه ته دعشق اومینې په نظر وگورو لکه چې یو پلار خپل زوی یو ورور او یوخوا خوری مشر خپلو کشرانو ته گوري. که داشعور او داحساس ژوندی شي بیابه تاسې ته خپل هیواد بل راز ښکاري او ارو مرو به یو له بله څارېږی خوارو غریب روند او شل دزرو اوشلیدو جامو خاوندان به درته محبوب او د مینې وړ معلومېږي، هیچا ته به څوک په نفرت نه گوري، یو بډای به د خوارانو دلداري کوي، یو عالم به نا پوهانو ته ښه لاره ښيي، یو طبیب به دمريضانو په علاج پسې لکه یو مین لیوال لگړد کړزي او یو پیاوړی غښتلی زلمی به دیوه ضعیف او ناتوان پیتی په اوږو اخلي. راشی! چې همدغسې وکړو او ددغې مینې خوند وگورو. کوم خوند چې دیوه حساس زرګي خاوند او یوزره سواندی سړی دیوه یتیم د اوبسکو له پاکولو څخه اخلي، یا هغه خوشحالي چې یو دعو اطفو اوشفقت خاوند یې دېې وزلو او مظلومانو په مرسته او ملګر تیا کېنې مومي هیڅکله یې پتنگان په ځان سیزلو، بلبلان دگلوبه عشق کېنې نه مومي.

کوم کیف او لذت چې سړی یې په رحم او عاطفه، دزړه او ضمیر په پیروی کېنې حاصلوي هغه څوک په نندارو او تماشو کېنې نشي پیدا کولی او نه یې د هوا و هوس خاوندان احساس کولی شي. (۱)

(۱). کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۳ گڼه، ۵-۷ مخونه.

سترقوت

څوک وايي مال دی او څوک يې په صنعت او تخنيک کښې لټوي، ځينې وايي چې علم دی او ځينې يې په په ډيرو افرادود کې غواړي، مگر کله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا ددې ډيرو لښکرو تر شا له هوايي طيارو نه پورته نظر کوي يو دا راز قوت ويني چې پدې ټولو قوتو زورور او غښتلی دی. له دې قوت سره نه اور او به مقاومت کولی شي او نه په توره او علم ورسره مقابله کيږي. دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ايتار او قربانۍ ته تياروي او له يوه ملت نه بل شی جوړوي، که دا قوت له يوه ملت سره نه وي او نور هر څه وي ته يقين وکړه چې هيڅ نه به کارېږي او هر څه ئې پردي دي.

بې عقيدې انسان هيڅ نه دي کړي او هيڅ نشي کولی، نه به يې وروسته تردې وکړي، څوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا يوداسې شی نه پيژني چې دا ټول ورځني څار کړي هغه نه د لويو کارو هيله هيڅ وخت نه کيږي.

عقیده په انسان کښې يو فعال عقل، نه وپريدونکی عشق، فرهادي عزم او يو سيلابي حرکت پيدا کوي چې هيڅوک او هيڅ شی يې مخه نشي نيولی.

دنړۍ په غولۍ کښې چې څه حق او نا حق جنگونه شويدي او کوم کام يا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العادد مقاومت نښودلی هغه ارو مرو په يوه عقیده بنادې چې من حيث عقیده ورته ستر قوت وبلېشو. عقیده په اصل کښې دانسان او حيوان حدافصل دی چې دخپل شعوري ماهيت او متين موجوديت په لحاظ دډيري ستاينې حق لري مگر وروسته چې يو خارجي وجود او جزبي مفهوم پيدا کوي نو په دوو نوعو بيلېږي. چې حق او باطل عقايد ورته وايي او په دواړو صورتونو کښې ورته قوت ويلي شو. همدغه عقیده ده چې دچا لپاره ايمان او دچا لپاره مسلک شي. څوک يې خپل نصب العين بولي او دځينو لپاره عشق او غايه وگوزي.

دا چې نن ځينې قومونه دمليت او وطنيت په نامه سرونه ورکوي بې له دينه چې يوه عقیده ورته ووايو بله معنی ورته نشو پيدا کولی. همدارنگه کومو ملتونو چې د حق او حقيقت بيرغ او چت کړی او ددين لپاره جنگونه کړي هغوی هم هر څه دعقيدې په زور کړي دي.

همدغه سبب دی چې تراوسه پورې دنيا ژونديو او قوي ملتونو هيڅکله عقیده نه ده بايللی او هيڅ وخت ندي بې عقيدې شوي او نه دعقيدو مرکونه زرگونو کلونه دنيا کښې وران شوي دي، همدغه يوه کعبه شريفه ده چې پکې خلکو بتانو ته سجدي کړيدي او هم ورځني داسلامي عقيدې خاوندان طوافونه کوي. همدغه اروپايي ملتونه دي چې يووخت يې دصليب لپاره سرونه ورکول اونن دوطن او مليت لپاره خپلي ويني تويوي.

نو ويلي شو چې دوی عقیده ورکه کړې نه ده بلکې بدله کړې يې ده ځکه چې عقیده بدلېږي مگر ورکيږي نه، که تاسې دنيا پاخه او زاړه ملتونه وگورئ، هلته به هر وخت کښې ديوي عقيدې رڼا ځليږي او هيڅکله پکې دا ډيوه نده مړه شوې.

پدې حاضر عصر کښې هم هر ځای او په هر ملت کښې يوه عقیده موجوده ده چې خلک ور ځينې قربانېږي. که تاسې کوم داسې ملت چيرته گورئ چې هلته دعقيدې پابندي او د عقيدې لپاره هر راز ايتار او قربانۍ نه ويني يقين وکړئ چې هغه ملت هيڅ وجود نلري او لکه داوبو څک په يوه آن کښې ورکيدونکی دی، بې عقيدگي هروخت د خامۍ او طفلی د ليل دی. په هر ځای کښې چې دمليت اساس نه وي ټينگ شوی او يا بيخي تشکيل شوی نه وي هلته عقیده هم څه موجوديت نلري که سړی دروح خوشحالي او دزره اطمينان لټوي نو نه يې په مال او دولت کښې موندلی شي، نه يې دعلم او فلسفې په رڼا کښې ويني، نه په لوړو ماڼيو کې پيدا کيږي، نه يې سړی په زيب وزينت، جاه و جلال او نورو افتخاراتو کښې ليدلی شي مگر دعقيدې خاوندان يې دخپلې عقيدې په لاره کښې په هر قدم کښې مومي او هر ساعت يې استقبال کوي.

څوک چې په يوه شي عقیده لري او کوم اصل ته دعقيدې په سترگه گوري هغه شی له نورو ټولو شيانو لوړ او پورته گڼي او هيڅ ورسره نه برابر وي. همدغه سبب دی چې ځينې کسان د عقيدې لپاره خپل ځان اور او اوبو ته غورځوي او په ټولو خطراتو غلبه مومي، ځينې کسان به ځينې عقايد د اخرت لپاره مفيد گڼي مگر زه خوږي په دنيا کښې هم لوی دولت او ستر قوت بولم، بلکه د انساني شعور يو قوي سند يې هم بولم. کوم کسان چې نه په ديني اساساتو ايمان لري او نه په اخلاقي او روحاني نواميسو گروهيدي دي، نه يې په نظر کښې ملي شعائر څه قيمت لري اونه په ژوند او حيات کښې کومه معينه لاره او ټاکلی نصيب العين لري. تاسې يې هيڅ مه بولئ او په هيڅ يې حساب کړئ ځکه چې انسان په اصل کښې هغه چاته نه وايي چې دا ظاهري بڼه لري

او دانسانانو جامې يې اغوستي وي ، دغسې کسان چې له خوراک او خکاک نه هغه خوا نورڅه نه پيژني او له خونډو لذت نه غير بله قبله او کعبه نلري هغه بايد د هوا د مرغانو په شمير کښې راولو او داسې يې وگڼو چې دوی په دنيا کښې يې له دينه چې يوڅه دانې او څه ميوې وڅوري او گڼو بڼو کښې وگرزي نور هېڅ کار نلري او د هېڅ کار نه دي ، يې عقيدې کسان هېڅوخت او په هېڅ کار کښې ثبات او استقامت نشي پيدا کولی او نه يواساسي موجوديت لري بلکې لکه دلارو او کوڅو خخلې داسې دي چې هوايي بادونه يې هرې خواته وري او لوبې پرې کوي .

څوک چې عقیده لري او پخپله عقیده ټينک وي هغه ارو مرو د عزم او ارادې خاوند وي او دنمروډ له او ره هم نه وپريږي همدغه عقیده ده چې انسان کښې صداقت او شجاعت پيدا کوي او د لوبو کارو د پاره يې تربيه کولی شي . همدا عقیده ده چې په انسان کې خوف ورجا ، اخلاص او ايثار ، مقاومت او ټينکار پيدا کوي چې نه بياسري دخپل اعتقاد په لاره کښې له مشکلاتو وپره لري او نه دسر و مال څه پروا کوي . دا د عقيدې کار دی چې د سر دښمن وروڼه کوي او دوه وروڼه سره غليمان کوي ځکه چې دا قرابت او اشتراک په نورو ټولو نسبتو نو غالب دی او په دوستۍ او دښمنۍ باندې هم حاکميت لري . کوم ملت چې هلته ټول افراد په يوه عقیده روزل شوي او په يوه عقیده ورغونډيږي هغه دسکه ورونو مثال لري او هر يو د بل داسې ملکري وي چې مرگ او ژوند يې سره تړلی وي . همدغه سبب دی چې د ملتو مشران او وړاندې بيوونکي تر هر څه دمخه پخپل ملت کښې يوه عقیده پيدا کوي او کوبښ کوي چې هغه عقیده په ټولو افرادو کښې ټينگه کړي . ځکه چې دوی باور لري چې يې له عقيدې نه يو ملت نشي ملت کیدی او يو معنوي قوي اتصال پکې نه پيدا کيږي . د همدې له امله دخپل ملت ټينکار هم دهغوی د عقيدې ټينگوالي کښې اټکلوي او په همدغه اعتبار ورته گوري .

پدې وخت کښې ځينې کسان چې داقتصاد ډير طرفداران دي او له حدتير اهميت ورکوي هغوی گمان بلکې يقين لري چې ديوه ملت دا اتصال لپاره دمنافعو اشتراک خورا زيات ضروري دی او پدې وخت کښې يې له اقتصادي منفعت څخه بل شی دانسان شايق او وړاندې بيوونکی نشي کیدی ځکه چې دوی داعصر مادي عصر بولي او گمان کوي چې نن ورځ انسان هېڅکله د عقيدې لپاره قرباني نشي ورکولی او نه په خيالي طلسمونو پورې زړه تړي . مگر دپته نه گوري چې انسان د دنيا په زرگونو کالو عمر کښې د عقيدې له تاثيره ځان نه دی خلاص کړی ، او که اوس دا اراده هم ولري نو له دغسې اور دې او طولاني سلطې نه ځان خلاصول هم ډيروخت غواړي او په اسانه نه کيږي . که فرضاً دا خبره ومنو چې انسان په رښتيا يې له مادي منفعت څخه نور څه نه پيژني او هر څه دمادي منفعت لپاره کوي نوبيا دا گمان نشي کیدی چې يو ملت دی دخپلې ازادۍ او خپلواکۍ لپاره د سراو مال قرباني ته حاضر شي او يوه سلطه ونه مني چې هغه يوازې ددوی معنوي موجوديت ته صدمه رسوي اوبس .

په کوم وخت کښې چې يو ملت د سراو مال قربانی ته تيار لري او دخپل استقلال په مدافعت کښې هر راز تاوانونه کالي همدغه ددې خبرې پوره دليل دی چې انسان لا بيخې مادي شوی نه دی او يوه معنوي عقیده ورسره موجوده ده چې دغسې قرباني ته يې حاضر وي ځکه چې د مادي منفعت لپاره څوک خپل ځان نه وژني او نه خپل سروڼه بښدي . دسربازی لپاره يا ټينگ ايمان په کار دی يا يوه داسې عقیده چې د عشق په مرتبه کښې وي او معنوي عالي عشق وبلل شي .

د عقيدې پيدا کول او ټينگول خوشې په خوشې نه کيږي بلکې يو قوې او مقتدر روزو نکی غواړي چې عملاً د عقيدې په نشر او تحکيم کښې برخه واخلي ، او پخپله دخپلې عقيدې عاشق وبلل شي .

که چيرې يوسری غواړی چې په تش تبليغ يوه عقیده په خلکو کې پيدا او ټينگه کړي لکه ديوملت او وطنيت عشق ياد کوم مسلک پيروي او پالنه ، دا کار هېڅکله نه کيږي او نه کومه صحيح نتيجه ورځني اخيستل کيږي ځکه چې په داسې ځايونو کښې له غورونو نه سترگې زيات دخل لري او خلک له دې لارې ډير متاثر کيږي همدغه سبب دی چې هېڅوک اوريدل او ليدل يورازنه کښې او دديده وشنیده ترمنځ فرق کوي .

که چيرې يوسری د يوه مظلوم يو فجع او بد حال په سترگو وويني دهغه په حال يې زيات زړه سوزي او ډير متاثر کيږي مگر کله يې که چانه واوري که څه هم هغه سړی پخپله وينا کښې يو سحري او ادبي تاثير هم پيدا کړي بيا هم هغو مړه زړه سوی او تاثير نشي پيدا کولی . دهمدې لامله اوس ځينې پاخه او مقتدر ليکونکي خپل مهم مطالب ډرامې او تمثيل په صورت په صحنو اوتياترونو کښې بښي چې په ليدوونکو باندې مجسم اثر وکړي او حاضرین د سترگو او غورو دواړو حواسو په احساس متاثر شي . نو هغه قايد او ليدر چې يوه عقیده او يوفکر عملاً هم خلکو ته بښي او په ژبه هم په موثر ډول تبليغ وکړی شي چې دده احساسات او جذبات پکې راڅرگندوي هغه ارومرو په نورو اثر کوي او يو قسم هيچاني امواج دخلکو په احساساتو او روحياتو کښې پيدا کوي .

که دا دوه شپه په یوه تبلیغ او تلقین کښې نه وي هغه دعادي خبرو منل لري او هیڅ پرې نه مرتبېږي. لکه چې د ورځې په زرگونو خلک یو بل ته وایي ښه کوی بدمه کوی مگر هغوی بدکوي او ښه نه کوي.

په هر ملت کښې د فکري او روحي اجتماع او اشتراک لپاره دلويې عقیدې او مفکورې نشر او تبلیغ خورا ضرور او حتمي ایسي مگر ددې کار لپاره دغسې مبلغین چې په ژبه او په عمل پرنورو باندې اثر وکړي شي لا ډیر ضرور ایسي او دیوه ملت لومړنی احتیاج گڼل کیږي. (۱)

له کار سره علاقه

زموږ په رسمي دواړو کښې ښايي چې دا ټکی (له کار سره علاقه) ډیر واورئ او همدغه شی دیوه مامور په پيشرف اوسوانحو کښې ډیر اهمیت ولري. که واره دواړو له نظره لیرې کړو او د مملکت کارونه په مجموعي ډول په نظر کښې ونیسو او وگورو چې دغه کارونه څنگه او په څه راز کیږي؟ ښه دي او که خراب؟ بیا هم دا ټکی (له کار سره علاقه) ترستوگو سترگو کیږي او دسړي په زړه کښې دافکر اچوي چې ترڅو مامورین او هغه کسان چې رسمي او اجتماعي وظایف لري له کار سره علاقه پیدانکړي کارونه نه ښه کیږي او هیڅ نه کیږي. دا خبره ما په وارو وارو ستا او دبل له خولې اوریدلې او هرڅوک چې لږ او ډیر دا اجتماعي درد اظهار کوي همدغه حای د خاښت حای گڼي او گروي یې، که رښتیا ووايم تشخیص بد تشخیص نه دی خلکو مرض را له پیژندلې دي مگر په علاج کښې نه دي گړیدلې ما په یوه نیم اجتماعي کتاب کښې هم لیدلې یا دځینو په تعبیر په کتابو کښې یې هم راوړي دي چې له کار سره علاقه خورا ضروري ده او همدغه علاقه ددې باعث کیږي چې دسړي ټول فکر د کار خواته تمرکز پیداکړي او همدغه د فکر تمرکز د کارونو د اصلاح دا شاخصو ددقت او داسې نورو فضایلو سبب گزي. هر څومره چې له یوه کار سره علاقه زیاتېږي هغومره سړی هڅه کوي چې هغه کار پخپله موقع کښې په صحیح ډول اجرا شي او هیڅ راز نقص پکې پاتې نشي، که ددې خبرې دلیل هم غواړي څه گرانه خبره نه ده که په عملي فورمولونو ستاسې قناعت لږ څه گران وي په ولسي خبرو هم ستاسې قانع کول امکان لري.

کله که تاسې دخپل کور په ابادولو او عمران کښې پخپلو مزدورانو پسې څار کړی وي درته به معلومه شوی وي چې یو مزدور له کار سره څومره چل ول کوي او خپله ورځ څنگه تیروي. دا خو مشهوره خبره ده چې ناراسته لوگری خپل لور په لوته تیره کوي او دا بې له دینه چې دوئ له کار سره علاقه نلري بل سبب نلري، ډیر خلک دي چې سړی ورځنې پوښتنه وکړي چې څه حال دی؟ وایي شکر دی شپې ورځې تیرېږي نو ته ووايه څوک چې محض د شپو او ورځو تیریدل غنیمت گڼي او شکرونه باسي هغه به کار ته په څه نظر گوري او د هغه به له یوه کار سره څه علاقه وي؟ زما په گمان ډیر کسان دي چې ښه ښه ساعتونه د همدې لپاره اخلي چې مازدیکر په دایره کښې کومه دقیقه زیاته تیره نه کړي، ډیر لږ کسان به وي چې دسهار دحاضری فکر به هم لري، مگر یوازې حاضري به څه کړو څوک چې یوازې حاضری سره علاقه لري هغه ددغه اجتماعي مرض علاج نشي کولای. مور له کار سره علاقه غواړو نه له تشې حاضری سره.

دلته دامقصد نه دی چې زه نو حاضری ته په درنه سترگه نه گورم بلکې دا وایم چې باید په حاضری ټینگوالی د کار لپاره وغواړو او له کار سره علاقه څنگه پیداکېږي؟ که یو ریاست او یا وزارت وغواړي چې مامورین یې له کار سره علاقه پیداکړي څه به کوي؟ په یو مملکت کښې څه عوامل باید پیداشي چې خلک له کار سره صحیح علاقه پیداکړي او وظیفه دوظیفې په لحاظ وپېژني؟

ددې غټو ټپوسونو جواب چې ډیر فکر اوسنجش غواړي، اصلا یوه داسې موضوع ده چې باید داقتراح په ډول د ډیرو پوهانو فکرتنه وسپارل شي او ډیر څه پکې ولیکل شي ځکه چې دکوم سړي که یوې خوا ته پام شي بله خوا یې له نظره لیرې پاتې کیږي. په دغسو پوښتنو کښې هر چا ته یو شی ډیر مهم معلومیږي او ټول زور په په هماغه خوا اچوي. علاوه پدې دهر کار علل او اسباب هم په یوشان ښکاره نه وي، ځینې علتونه ډیر پټ او ډیر موثروي نو اکثر اشخاص ښکاره څرگندو شيانو ته گوته نیسي او دپټو پلټنې نه کوي. نو زه که دلته څه وایم هغه به همدغسې شی وي او ددې پوښتنې پوره جواب به نه وي.

دا اجتماعي وظایفو او مملکتی امورو د علاقه مندی لپاره ډیر شیان ضرور دي چې ځینې یې ډیر عمر او ډیر وخت غواړي چې باید یو

(۱) کابل مجله ، ۱۳۲۳ کال ، ۲ کڼه ، ۲-۸ مخونه.

ملت وروسته ترډېرو مراحلو چې تشکیل يې نسج اوبوخوالی ومومي او دتعلیم وتریبې په اثرکېښي یو اجتماعي شعور پیداکړي چې مملکت ورته خپل کورنیکاره شي او د مزدورانو چم ونکړي. دې حد ته رسیدل د ډېرې مودې کار دی او یوه طولاني عرفاني نقشه غواړي، زه په دغسې عللو کېښې اساسي بحث نشم کولی او تش همدومره وایم، په کوم خای کېښې چې صحیح کارنه پتیري او همدغه شی دپیشرفت سریع عامل وي، هلته له کارسره اړو مرو علاقه پیداکیري. یعنې دغسې چې یو مامور ته حاضري و معاش استحقاق معلومیري که کاراوله کارسره رښتیاڼی. علاقه څه اجرولري اړو مرو خلک له کارسره علاقه پیداکوي. دلته باید زما مقصد توضیح شي او ووايم چې د کار مبصرین کولای شي په لاس لاندې مامورینو کېښې دکار علاقه پیداکړي مگر دا هله چې کار لیدونکی ظاهر بین نه وي او څوک يې په هغه دغه نشي غولولی یعنې محض حرکت او منډې رامنډې ددوی په مخ کېښې نه حجاب کیري او د هرچاپه کارکېښې ډیر واړه ذرات هم لیدی شي او پوهیري چې داکار علاوه په کمیت څومره صحت او کیفي حسن لري. اوپه دې هم پوه وي چې ددغه سړي په نظر کېښې چې دومره ډیر کار کوي څه غایه موجوده ده؟

څومره چې دده دکار هنکامه ده هغومره کاریکردی که په؟

څوک چې دده کارونه راته ستایې هغوی تش کار او ظاهري حرکاتو ته گوري که په کیفیاتوکېښې هم تعمق کوي؟

ځینې وختونه سړی دخلکو له خولې چې عمومي نغاره يې باید ووبولو اوري چې فلانکی.... هیڅ په کار سترې کیري نه او له فولادونه هم سخت او کلک دی. هغه بله ورځ چې سخته سیلی. او اوربا وه څوک له یوه کلي بل کلي ته نشو تلای مکرده له خپل مامورینه څوکروه لیرې فلانکی خای ته چې نه پوهیرم هلته څه پېښ شوی و ځان ورساوه او په هماغه ورځ بیرته هم راغی. اکثر دغسې اوازې لوبو لوبو خایوته هم ورسیري اودغسې ځینې نور عوامل هم پیداشي چې سړی جدي او فعال معرفي کړي مگر چې سړی ورپسې څاروکړي هغه په هغه ورځ د همدغه مقصدیعنې هنکامې اچولو لپاره داکار کړی وي او نور هیڅ کارنه وي، ځینې نور کسان چې پدې سړیوه شي هغه هم له دغسې تظاهر اوعصري ریاکاری ځنې کاراخلي اوخوشې په خوشې هرې خواته اسونه ځنلوي نو دینه سړیله کارسره علاقه یا رښتیاڼی فعالیت نشي ویلی اونه په دغسې جدیتو او حرکاتو کارونه ښه کیري.

دلته بیامجبور یو چې ووايو په هر خای کېښې چې دکارونوپه لیدوکېښې ډیر دقت کیري او صحیح کارقدر اوقیمت لري هلته خلک له کارسره علاقه پیداکوي او ښه کارکوي ځکه چې انسان یو ترقي خواه موجوددی او له خپل پیشرفت او ارتقا سره ټینکه علاقه لري، که دده په مخکې نورې لارې بندې شي چې په دروغو او ریا، تملق اوچا پلوسی، غلاو فریب او نورو غیر مشروعو وسایلو پیشرفت ونکړی شي او پدې هم پوه شي چې دلته کاریکر او بیکاره پت نه پاتې کیري او سړی دچاپه سترگو کېښې خاورې نشي اچولی د وړاندې تک لپاره يې بې له همدغې یوې صحیح لارې بله لاره نشته. په شخصي اعتباراتو او اشنایي گانوسړی نشي چلیدلی، څوک له چانه سترگې نه پتوي او نه په چل ول کارکیري اړومرو صحیح کارته ملاتړي اوله کارسره علاقه پیداکوي. مگر که سړی گوري چې په ځینو نورو وسایلو سړی ډیر گرانیري او دپیشرفت په لاره کېښې صحیح کاراوله درجه عامل نه دی، څوک چې یوازې کارکولی شي او دپیشرفت لپاره نور وسایل نلري دهغه غاښ هم څوک نه گوري هلته نوپه افرادو کېښې یانور فعالیتونه پیداکیري چې هغه زرتکي، چالاکی څه و څه غواړي یاخو داسې شی چې په شپو ورځو تیرولو شکرونه باسي او هیڅ نه کوي بلکې اکثریت او عمومیت دې خواته میل کوي او خلک په سرو زرونو کارونه کوي. صحیح ذهنیت او صحیح فکر له دماغونو وزی اوپه عوض کېښې یاس او بد بینۍ خای نیسي، دصحیح پیشرفتونو مثالونه اونمونې له خلکو ورکې شي او غلطې نمونې ترنظر لاندې وي. ددې ټولو خبرو مقصد دادی چې انسان په اجتماعي حیات کېښې دمقاسې اونسبت په اصولو ډیر کلک دی. ښه اوبد، حق او نا حق دکامیابۍ اوناکامۍ په رڼا کېښې ویني او د نتایجوله مخۍ حکمونه کوي. څوک چې ورته په حیات کېښې لږ څه کامیاب معلومیري د هغه پیروي او تعقیب کوي او لکه چې وایي: خټکی له خټکي نه رنگ اخلي. اشخاص هم یوله بله متاثر کیري او تقلید کوي نو که چیرې هغه کسان چې له کارسره علاقه لري وپېژندل شي او ښه وگڼل شي، دپیشرفت دپاره نور غیر معقول مسایل خنثی شي او یوازې صحیح کارکول، له کار سره علاقه لرل یوقوي موثر عامل وبلل شي څوک چې خپله وظیفه په ښه شان اجراکوي دپته محتاج نشي چې خپل کار وستایي، ځان یوه اوبل خای ته ورسوي او ددلربایۍ دپاره له سلو نیرنکوکارواخلي اړومروله کارسره صحیح اورښتیاڼی. علاقه پیداکیري او څوک خپل لورپه لوتپه نه تیره کوي. نه هغه فعالیت اولیاقت چې باید په کار او وظیفه کېښې صرف شي بلې خواته صرفیري او نه غلط مجري پیداکوي. (۱)

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۴ ښه ۴-۶ مخونه.

دپوهې غرور

هغه څوک چې پخپله پوهه مغرور دی او هرڅه دپوهې په رڼا کې غواړي، زبست ډیر غولیدلی او د ژوندانه په ضروریاتو، د کامیابې په اسرارو، د خوشبختۍ او خوشحالی په وسایلو کې یې هیڅ فکر نه دی کړی. دانسان له پوهې او هوسنیارې هغه خوا نور شیان هم شته چې دده په کامیابۍ او شخصیت کې ډیر دخل او تاثیر لري. مگر خلک دغه تاثیرات دده د پوهې او هوسنیارې محصول بولي او گمان کوي چې ټول کارونه په عقلي او علمي لیاقت باندې کېږي.

همدغه سبب دی چې ځینې کسان یوازې دعلم په زور هرڅه غواړي او بل هیڅ شي ته توجه نه کوي. زه دلته دعلم او عقل له فضیلت او اهمیت نه څه انکار نه کوم او پدې پوهیږم چې دغه انکار جهل اونا پوهي ده مگر ددې لپاره چې ځینې کسان نورو شیانو ته هم ملتف شي او دعلم و عقل له غروره نجات ومومي وایم چې دانسان په خوشبختۍ او خوشحالی، لورتیا او کامیابۍ کې ځینې نور شیان دخل لري چې باید څوک ورځنې سترگې پټې نکړي او په بې اعتنائۍ ورته ونه گوري.

ډیر ځله دوه تنه له یوه مکتبه را اوزي او په یوه ډایره کې کار کوي مگر هغه څوک چې په مکتب کې اول لمبر وي دلته بیرته پاتې کېږي او هغه بل وړاندې ځي او حق هم لري چې وړاندې ولاړ شي. ډیر طالبان له یوه ملانه دملایۍ پکړۍ وټري مگر یوه جامعه او محیط کې ښه ومنل شي او هغه بل چې په حاشیو او نکتو ښه پوهیده هغومره اعتبار نکړي پیدا، ډیر اشخاص شته چې پخپله پوهه او لیاقت ځانته دوستان پیدا کوي، خلکو ته سمه او صحیح لاره ښيي، او پخپله هم په ښه لاره درومي، مگر ځینې نور پرې نور کارونه کوي او هرڅوک ورته په بد نظر کوي.

پدې کې هیڅ شک نشته چې پوهه او علمي لیاقت دانسان جمال او کمال دی او د هر چا په نظر کې ښکلی ایسي مگر هر چاته به پخپل ژوند او حیات کې معلومه شوې وي چې په هر ښکلي څوک زړه نه بایلي او په یوازې ښکلیتوب دلبري او دلربایي نه کېږي.

دانسان په پیشرفت او کامیابۍ کې ډیر واره شیان چې هیڅ په نظر کې نه راځي ډیر تاثیرات لري چې هغه باید له پوهې او لیاقت سره یوځای شي. کوم سړی چې علم او پوهه لري مگر ښه اخلاق او صحیح کرکټر نلري په حقیقت کې هیڅ نلري، هغه څوک چې داهم لري مگر د یو خور صحبت او بیان قوت نلري هغه هم نیمگړی دی او ځینې اشخاص ترینه وړاندې کېږي. څوک چې دا ټول صفتونه او مزایا پیدا کړي مگر د نظافت او معاشرت د اصولو پابند نه وي بیا هم دچا نه خوښیږي او په حیات کې ځینې ناکامۍ ویني که دا نقیضه هم رفع شي او دا ټولې نیمگړتیاوې پوره کړي سره له دې هم که سړی زحمت کښي او فعالیت لري دی بیرته پاتې کېږي او نور خلک دمخه ځي.

غیر له دغو شیانو ځینې نورې خبرې هم شته چې په یوه او بل محیط کې فرق کوي او دهر ځای دخصوصیت تابع وي، په هرځای او هر محیط کې یوڅه معنوي صفات او مزایا شته چې په سړیتوب او انسانیت ورځنې تعبیر کېږي او دصفتونه باید مور په یوازې پوهه او هوسنیارۍ جاد و جلال، ثروت او تمول کې ونه لټوو بلکې دانسان په اخلاقي او نفسي کیفیتو کې یې وگورو. زه دانم چې سړیتوب، پوهه او هوسنیارې غواړي مگر یوشی نه دي او په ځینو مواردو کې سره بیلېږي، ځینې کسان به وي چې علم او پوهه به نه لري او سړیتوب به لري، کله به یو سړی پوه او هوسنیاروي مگر دسړیتوب دعوه به نشي کولی.

څنگه چې پوهه په بیلوبیلو مواردو کې فرق لري یو سړی د کتابو په تورو ښه پوهیږي، د خلکو په اوضاعو ښه پوه وي، ځینې په منطقي اصطلاحاتو او فلسفي مباحثو کې ډیره معلومات لري، ځینې نوره اولسي خبرو او کارونو ښه پوهیږي، دغسې دسړیتوب مفهوم هم په هر ملک او هر محیط کې بیلېږي او داشخاصو جمعیتونو په نږدیر ثابت او معین صورت لري، مگر دومره پوهیږو چې تهذیب او ترتیب دسړیتوب په مفهوم کې مهمه برخه لري او همدغه شی دیوه انسان دپاره تر هرڅه دمخه ضروري دی.

دسړي معنی دانه ده چې ارومرو به زیات علم او معلومات لري یا به په کوم فن او صفت کې ډیر ماهور وي. دا راز صفات چې په علمي لیاقت یا پوهه ورځنې تعبیر کېږي دیوه سړي انساني حیثیت او سړیتوب به قدر کوي او ښه مرسته ورسره کوي مگر یوازې همدغه شی سړی نشي مسعود کولی او نه تش علمي قابلیت سړیتوب بلل کېږي، که لږڅه نور هم تعمق وکړو یوازې سړیتوب هم دیوه انسان د خوشبختۍ او خوشحالی دپاره کافي نه دی.

دلته زما مطلب له خوشبختۍ څخه همدومره شی دی چې یوانسان په اجتماعي حیات کې خلکو ته موفق او مسعود ښکاره شي اودی هم خپل ځان ناکام ونه گڼي او مایوس نه وي، ددې مطلب د حصول لپاره البته دیوه سړي پوهه او سړیتوب ضروري چې

په خپله پوهه او لياقت ځينې کارونه وکړي شي او په سړيتوب او انسانيت په جامعه کېنې خپلې شپې ورځې نښې تيرې کړي چې څوک ورته په بد نظر و نه گوزري مگر يوازې دا چې سړی کارو کړی شي او څوک يې بد و نه گڼي کفايت نه کوي سړی بايد د يوه اوبل د توجه جلبولو او د ځان دمحبوبيت لپاره ځينې نور شيان هم ولري يعنې د اميزش قوه، نشاط او بشاشت، دملکرتيا تمايل دمحببت جاذبه، ښه څيره، صميميت ښودنه، دمحببت لپاره ايتار، صداقت او کرامت نفس، وقار او څيره، جدیت او فعاليت اوداسې نورصفتونه هم په کار دي.

دغه راز ټول شيان چې جمع شي د يوه سړي شخصيت ورځنې تشکل مومي او دغه مقبول او محبوب شخصيت دانسان په مخکې دژوند ټولې کندي کپړې اواروي او په صحيح پيشرفت کې ورسره مرسته کوي. د دې ټول بحث نتيجه دا ده چې بايد سړی د يوه صفت په لرلو لکه علم او عقل يا ښه سړيتوب او فعاليت مغرور نشي او دتش لياقت ترغرور لاندې رانشي.

ډير کسان شته چې په اجتماعي وظيفو کېنې داخل شويدي او پخپل پيشرفت نه دي قانع، ځينې کسان په تصور کېنې راولي چې هغوی ورته له ځانه کامياب ښکاري مگر مستحق يې نه گڼي ځکه چې دهغوی علمي لياقت ورته له ځانه ټيټ معلوميري او په دغه حکميت يا مقايسه کېنې يوازې يوشی په نظر کېنې نيسي مگر دپته نه گوري چې په يوه گل هيڅکله نه پسرلی کيږي.

سړی بايد په حيات کېنې دقيق اوعميق شي او وپوهيږي چې انسان ډيرو شيانو ته ضرورت لري، دغسې چې يوموت په تشوار اوبو يوازې تيلو مخکې نشي تللی او ډيرې وړې پرزې په سپر وحرکت کېنې ورسره مرسته کوي يوانسان هم په يوه يا دوه شيانو کېنې که څه هم ډير مهم اوقيمتي وي خپل پيشرفت ته ادامه نشي ورکولی، دغه راز لياقتونه چې نور معاونه صفات نلري يې له يا س اوبد بڼې بله نتيجه نلري. دغه راز کسان خپلې نيمگړتيا ته نه گوري او بې دقته په محيط او جامعه پره اچوي او د يوه ناقص او بې تعمقه حکمت په اثر په حيات کېنې دا اجتماع او اجتماعي جرياناتو په نسبت بدبين اومايوس شي.

که څوک غواړي چې اجتماع ته نژدې شي او له اجتماع نه استفاده وکړي دعلم او لياقت غرور دې له ځانه ليرې خپله هونښاري او دبل ناپوهي دې په منځ کېنې حایل نه گڼي، سړيتوب او انسانيت دې نه هيروي بلکې رادې شي او له اجتماع سره دې خپل غم شريک کړي او خپله خوشحالی دې هم د نورو له خوشحالی سره يو ځای کاندې، خپل زړه او فکردې له دوی نه بيلوي، يوځای دې ورسره خاندي او يوځای دې ژاړي. ددوی په خوښه دې کار وکړي چې د ده په خوښه کار وشي خپل ځان، خپلې جامې، خپل ژوند، خپل ذوق، خپل شعور او هرڅه دې دمحيط او جامې په خم رنگ کړي او دغه صيغه دې په ځان کېنې پيداکاندي. ځکه چې خوشحالتيا او کاميابي همدلته ده او هيڅوک يې بل چيرته نشي پيداکولی، هرڅوک چې له اجتماع نه ليرې شو او خپل زړه اوفکر يې له دوی نه بيل کړهغه په اور کېنې لوټيږي او شپه ورځ سوزي!
(دمن شد في النار) همدغه معنی ده اود دنيا دوزخ همدغه دی. (۱)

عقل، قانون غرايز

انسان که څه هم د عقل اوتميز خاوند دی او په همدغه شي خپل ځان له نورو حيواناتو بيلوي، مگر په خپلو کړو کېنې د عقل په نغوته دومره نه ځي، لکه چې غريزه يې يوې خوا او بلې خواته بيايي. کوم کارونه چې يوانسان په شپه او ورځ مياشت او کال يا پخپل عمر کېنې کوي اکثراً يې د غريزې په قوماندې اجرا کړي وي، او ډير لږ، خورا لږ، بېخي لږ کارونه داسې وي چې د عقل او سنجش په اثر کېنې شوي وي، داچې مور کله يوشی ښه گڼو راته بدايسي، کله گرزو او کله کينو، کله خاندو کله ژاړو، له ځينو شيانو وپريږو او په ځينو خوشاليرو اکثر دغريزې کار دی او د عقل مشوره پکې څه دخل نلري. کله چې سړی تری شي او اوبه څښي که چيرې له عقل سره مشوره وکړي عقل هم د اوبو څښل مصلحت گڼي او اجازه ورکوي، مگر دی د گټې او فايدي د سنجولو او د صحت ساتلو له فکره پخوا د غريزې په امر کنډول په سر را اړوي او اوبه څښي. نو مطلب دانه دی چې ټول غريزې افعال له عقل اومصلحت نه مخالف دي يا هرڅه چې انسان دغريزې په تقاضاکوي هغه عقلاً ممنوع او غير مفيد وي.

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۵ گڼه ۷ مخونه.

بلکې مقصد دادی چې انسان پخپلو کروکښې دغریزي تابع دی او عقل دغریزي غوندې سابق نه دی. د انسان په ژوند کې ډیر لږ کارونه پېښېږي چې هغه د خپروشرسجنولو او فکر کولو په اثراجرا کېږي.

که موږ فرض کړو چې یو تاجر دخپلې گټې لپاره یو ه بل ملک ته ځي اوله خو به غالباً دغه تک هم پوره دعقل په مشوره او مصلحت نه وي ځکه چې ډیر ځله ځینې سوداگر داسې ځایوته هم په گټې پسې ځي چې هلته دسزریان او د حیات خطر هم موجودوی او زیات گمان کېږي چې دغورگټلو په ځای به سر بایلي که فرضاً دا اراده بالکل دعقل او فکر په خوښه وي نو په لاره کېږي خو خوراک ځکاک، هواخوري اوناسته ولاړه یا دا راز نور کارونه ټول دغریزي په شایق کوي.

ډیر کارونه دي چې انسان یې دمینې یاغضب دپاره کوي اوعقل سړی ورځنې منع کوي، مگر د غریزي په مقابل کېږي یې څوک په خوله پیاز هم نه خوري، ځکه چې غریزه دانسان په اعصابو او عصبي جهاز کېږي نسبت عقل ته ښخ ځای اوقوي حاکمیت لري او دغه حاکمیت په اطفالو او هغو کسانو کېږي چې طفولیت ته نږدې وي یعنې معنا کوچنی بلل کېږي او عقلي قوه پکې ښه نه وي قوي شوي، زیات لیدل کېږي، که موږ په کلي، وطن او هیواد بلکې په نړۍ او دنیا کېږي سترگې وگرزوو او ځان د لویو او ورو اشخاصو له حال، احوال او ژوندانه څخه خبر کړو راته به څرگنده شي چې په دنیا کېږي لږ خلک تیر شوي یا فعلاً شته چې په ځینې مسایلو کېږي په غریزه بریالي شوي او دعقل په مشوره یې له غریزي نه مخالف کار کېږي، په ډیرو لویو شخصیتونو کېږي سړی دغه نادر صفت موندلی شي او پوهیږي چې دعشق اوغضب خواهشاتو او احساساتو له سکندر سدونو څخه اوبتل اودعقل په نغوته تلل څه اسان کار نه دی چې هرڅوک یې وکړي شي، او هر یو پرې وستایل شي.

ترڅو پورې چې بشري نوع دعمومیت او اکثریت په لحاظ یوه معنوي رشد او عقلي بلوغ ته ونه رسیږي او علم لکه رزق او روزي هرچاته لږ او ډیر و نه رسیږي هیڅ امکان نلري چې عقل دغرایزو ځای ونیسي او په دنیا کېږي یوحقیقي عدالت قایم شي، مگر ددې خبرې دامعنی نه ده چې موږ به له ځانه نا امیده کړو او هیڅ کونښن به نه کوو چې ځان له هغې ځوانه دې خواته لږ څه نږدې کړو ځکه چې په دنیا او د دنیا په تاریخ کېږي موږ څو کاله پخوا داسې نمونې اومثالونه پیدا کولی شو چې دعدالت دقیام او دحقیقت خوشحالتیا لپاره یې دعقل په مشوره داسې کارونه کړي چې له غرایزونو یې لیرې معلومیږي، ډېر د واک او حکم خاوندان تیر شوي چې دحکیمت اوقضاوت په وخت کېږي یې دزوی او دځان مینه هم هېره کړیده او خپل وپردی ورته یوشان ایسیدلی دی، داسې هم پېښ شوي چې عشق هم په دغه لاره کېږي مغلوب شوی او انسان له دغسې شخړو څخه بریالی راوتلی دی.

نوداکار دانسان لپاره څه غیر ممکن او محال نه دی او کیدی شي چې انسان په اجتماعي او رسمي امورو کېږي دعقل اوشریعت قانون او ټاکلو اصولو په لاره ولاړ شي او خپلې مینې اومحبت نفرت او عداوت ته څه اعتنا ونکړي، دهمدې لامله انسان د شریعت لخوا دیو څه قوانینو په منلو مکلف شوی او په ځینو بدو کارو باندي چې دی یې بې د عقل او مصلحت له مشورې د خپلو احساساتو او خواهشاتو یا غرایزو په اثر کېږي وکړي جزا مومي د هرملک او هر هیواد په اساسي قانون کېږي هم څه اصول او ضوابط شته چې انسان به د هغو په مقابل کېږي په غرایزو پسې رډي او خپل طبیعي اوشخصي میل ته به نه گوري، یعنې څنکه چې یوسریخپل مریض زوی ته چې ډیر ورته گران هم وي یوه داسې عدانتي ورکولی چې هغه ورته ضرر کوي، که څه هم هغه یې ډیره تقاضا کوي او په ژړلو یې غواړي. دغه راز یو خزانه دار هم خپلو خپلوانو ته یې رسمي برات او حوالې څه نشي ورکولی اونه یو حاکم او قاضي یو امر او واکدار دخپل ورور او خپل دوست هغه راز مراعات کولی شي چې اصول اوقانون یې روا نه بولي، ډیر څه دانسان زړه غواړي مگر کولی یې نشي او نه یې کوي ځکه چې سړی پرې ملامتېږي او خلک ورته بدوایي. مونږ خپلو غرایزو او خپلو خوښوته په شخصي امورو کېږي تابع یو او غاړه ورځنې نشو غړولی، مگر دا اجتماعي مسؤلیت په ځای کېږي بیا ورسره په مجادله مکلف یو.

د مثال په ډول وایم که یو معلم په یوه مکتب کېږي څو تنه خپل اوپردي شاگردان لري چې په زړه کېږي دځینو شاگردانو لورنیا غواړي او لورینه یې په هغو باندي زیاته وي دی دا کولی شي چې یې له رسمي اوقاتو هغوی ته تعلیم ورکړي او له نورو نه زیات څه وروښي مگر دانشي کولی چې د تعلیم په وخت او د مکتب په کوټه کېږي خپله ټول توجه همدوی ته وقف کړي، یاد لمبر ورکولو په وخت کېږي خپلوان او اشنایان وپالي ځکه چې پدې وخت او په دغسې ځایونو کېږي محبت او عاطفه گناه ده او دعدالت ملامتوي. ددغه راز مراعاتونو او غرایزو له جغ لاندې په دغه ډول تک په اجتماعي لحاظ یوه لویه تباهي ده چې زیان

اوضر یې زبست ډیردی اودخلکو مخه هم له یوې صحیح اوسمې لاری څخه بلې خواته رااړوي، هر څوک کوبښ کوی چې په کړو لارو خپل مطلب ته ورسیري او ددې په ځای چې حقیقت وپالي اشخاص پالي او دوسایلو درگاه ته لاس غزوي. هېچانه د اعتماد بنس او سعی عمل قوه نه پاتې کیږي او نه په داسې ځای کې سړی د جریاناتو په لړ کې څه انتظام او معقولیت لیدلی شي، دلته بنایي څوک داکمان وکړي چې په هرځای او هر هیواد کې هرو مرو یو څه قوانین او اصول وي چې څوک د غرایزو اطاعت یا د مینې او غضب پیروی ته نه پریردي او هر سړی مجبوروي چې د دوست او دښمن په حق کښې لکه یو قانوني کتاب یوډول حکم وکړي او هر چاته په یوه سترگه وکوري دلته نو ضرور ایسي چې سړی په قانون خبرې وکړي چې قانون څنگه شی دی او څه کولی شي؟ په اجمالي ډول خو همدومره ویلی شم چې قانون په یوه ملک کښې داسې مثال لري لکه برق چې ټول ښار او ټول کورونه رڼا کوي مگر که چیرې وشلیده نو ډیر کورونه هم سیزې اومسول یې هم نه پیژندل کیږي یعنی په عین رڼا کښې تورتم لري او له گټې سره یې زبان هم تړلی دی.

ددې دپاره چې خبره ښه روښانه او وسیخلی شي جزئیاتو ته به راشو او مثالونه به وښیو.

دونه تنه شاهدان که دیوه سړي په بدوالي شاهدي ورکړی هغه شرعاً او قانوناً بدگڼل کیږي، که دکلي کورخلک په یوه سړي بد ووايي یا دیوه ځای حاکم اوعلاقه دار د چا په حق کښې دبدوالی نظریه ورکړي هغه ته ارومرو سزا ورکول کیږي پدې قانون باندې هیڅوک څه اعتراض نشي کولی ځکه چې که قانون دانسانانو قول او وینا نه څه اعتبار ورنکړي او سندی و نه بولي د دنیا معاملي او کارونه ټول بې اجرا پاتې کیږي او دژوندانه چارې معطلیږي، نو ضرورت او احتیاج، عقل او نقل دهمدې خبرې تائید او تاکیدکوي چې باید دیوه انسان او مسلمان خبره اعتبار ولري او دهمده په وینا حقیقت وپیژني نوکه چیرې هغه شاهد او هغه خلک چې یوه سړي ته بدوایي پخپله بد وي او دعنا د له مخې د هغه په حق کښې څه وایي یا د حکم خاوند دیوه غرض لپاره خپله نظریه بده ښکاره کوي قانون پدې ځای کښې دحقیقت او عدالت هیڅ مرسته نشي کولی اومسول هم نه گڼل کیږي ځکه چې بله هیڅ لارنشته چې ددغسې پتو ظلمونو مخه ونیول شي او هیڅوک په هیچا څه ظلم ونکړی شي نو ددغسې ملاحظاتوپه اثر کښې ویلی شو چې قانون دیوی غذا مثال لري چې یو فاسد وجود کښې فاسد مواد ورځنې جوړیږي او بد تاثیر کوي مگر که نه وي نو سړی ژوند هم نشي کولی د همدې لامله ځینې کسان ځینې خلکو ته خپل کارونه په داسې وخت کښې وړاندې کوي چې دهغه طبیعت ښه وي او پام یې په نیکو وي همدغه راز خلک اکثرأ موفق هم وي او موقع شناس ورته ویل کیږي ځکه چې په ډیروخلکو کښې د طبیعت ښه والی اوبدوالی دومره تاثیر لری چې ښه یې له پامه بدیږي او بد ورته ښه ښکاره کیږي، کله څوک په څه مجبوروو، چې دکار د پاره به یې دچا وچولي نه کتل یا به یې دوستان او اشنایان پرې جرگه کول.

که چیرې څوک د خپلو تاثراتو او احساساتو تر اثر لاندې نه راتلای او هرچا د حق او حقیقت په تقاضا او د قانون دصحيح استعمال په خوښه کارکولای څه به خلکو دیوه اوبل ناوړه مراعاتونه کول، ولې به خلکو ویلي چې مربي لري نومرباخوره، دڅه لپاره به یوه اوبل ویلي چې زه بې وسیلې یم، زه واسطه نلرم هر څه په واسطه کیږي، داټولې خبرې خوبې څه نه دي او خوشې په خوشې خلک دانارې نه وهي کوم کارچې ځینې کسان یې په یوه ساعت غوره مالی. یاپه لحاظ او خاطر کوي هغه دکوه قاف دیوان هم نشي کولی. نو تر څو پورې چې خلک په لحاظونو پسې گزري او په خوشامدو خوشحالیري ترکوم وخته چې خوشحالتیا په انسان حاکمیت لري، اومراعات په حق او حقیقت غالب وي قانون او عدالت به هم د اشنا او نا اشنا شعور لري او کارونه به ډیر ځله د اشخاصو په کيفي اونفسي اغیزو، د وخت او موقع په تقاضا، دیوه اوبل په سپارش اجرا کیږي. دا حال البته دیوه ملت د اجتماعي حیات رنځورتیا او اوموالی ښي مگر ددې رنځورتیا علاج هم ډیر گران دی او یوه اساسي مجادله غواړي، ډیرشيان په کاردې چې دیوه ملت په اجتماعي حیات کښې تغیر اوتحول پېښ کړي یا په بل عبارت بدعاتونه ورک کړي، او دخلکو مخه له کړو لارو گرزوي.

دیوه ملت لوړه او عالی رتبه په غرایزو باندې دماورینو حاکمیت، د اداري چارو پوره لټون، دکار کوونکو اشخاصو مجبوریتونه رفع کول، دښو او بدو نه ورکیدل او نه پتیدل، دچا په ظواهرو نه غولیدل بدو او ضرري خلکو ته مخه نه ورکول دا ټول ددغسې اجتماعي اصلاحاتو د پاره ضرور او په عین حال کې ډیر گران کار هم ایسي. دلته باید دډیرو خبرو د نتیجې په ډول ووايو چې انسان طبعاً دخیر خواته مایل او خیر خو ښوونکی پیداشویدی، مگر په طبیعت کښې یې دلورتیا ارزو او ځینې نفسي خواهشات هم شته چې که دی په ښه لاره نشي ور رسیدلی او موانع یې په مخکې وي نو بیا په پتو او کړو لارو هم ځان ورسوي او دځینو مجبوریتونو په اثر کښې بدو ناوړه کارونه هم کوي نوددې دپاره چې له انسان څخه بد او ناوړه سلوک ونه لیدلی شي لازمه ایسي

چې دده لپاره یوښه سرک او سمه لاره جوړه شي چې خپلو مطالبو او مقاصد ونه پرې ورسیري او لارې کړولوته خپل مجبوریت حس نکړي. دا لاره باید ډیره اوږده هم نه وي چې دی یې د اوږد والی په سبب بله له اغزو ډکه لاره او پېچلومی غوره کړي. دغه لار دې ته باید را وښودل شي چې په تا پسي بینا سترگې هم څار کوي او ستا ښه و بد په هېڅ شان نه پتیري او نه څوک درباندي غولیري. نور خلک هم باید له هغو بدو او لنډو لارو منع شي ځکه چې انساني رڼه هم لکه میړې او پسونه داسې ایسي چې که یوله لارې کورشي نورهم ورپسي ځي. (۱)

اجتماعي نظام

کارونه او وظایف دوه ډوله دي، یوه قسم ته انفرادي او بل ته اجتماعي ویل کیږي، دا چې یوسری دیوه فرد لپاره خدمت کوي د شخصي او انفرادي کارونو په حساب کېږي راځي. مگر هغه څوک چې د خپل مملکت او ملت لپاره کار کوي دا اجتماعي وظایفو په نامه یادېږي.

هر کار او هره وظیفه په دغو دوو لحاظو نو د قدر و قیمت په لحاظ فرق کوي او رنگ یې بدلېږي که یو عالم دیوه تعلیم لپاره استخدام شي هغه بیل حیثیت لري او که په یوه مکتب یا مدرسه کېږي څو تنو ته تعلیم کوي هغه په بل نظر لیدل کیږي که څه هم دواړه یوه وظیفه اجرا کوي چې نوم یې تعلیم او ښوونه ده. هغه سړی چې دیوه کورسانته کوي او دیوه شخص نوکرو وي بیل نوم لري مگر څوک چې د مملکت په عسکري نظام او د هیواد ستانونکو په جمعیت کېږي دا خلیږي بل نوم اوبل نشان پیدا کوي. انفرادي کارونه له یوې صحیح موازنې لاندې نه راځي او نه یومعین قیمت پیدا کوي مگر اجتماعي وظایف ځانته یوه معیار او میزان لري، هغه کاتبان چې دمفردو اشخاصو لپاره کار کوي په معاشونو کېږي یې ښایي چې ډیر فرقونه ولیدل شي مگر د دواړو کاتبان اوسرکاتبان ماموران او مدیران ټاکلي معاشونه لري او څوک پکې تغیر نشي کولی همدغه شی دی چې معاش له مزدوری او اجورې نه معنا او کیفاً بیلوي او یو اعزازی حیثیت او اعتبار ورکوي. مگر دغه اعتباري رنگ دومره قوي او پوخ دی چې ددغو کارونو نوعیت او حقیقت بیلوي او دهر چا په نظر کېږي یې بل بل راز ښيي، هغه څوک چې معاش اخلي او هغه څوک چې مزدوري او اجوره اخلي ډیر فرق لري اوبیل بیل اشخاص گڼل کیږي.

دغه معنوي قیمت چې په معاش کېږي شته لږ معاش ته په ډیره اجوره ترجیح ورکوي او یو مامور قانع کوي چې په ډیره مزدوری پسي ولاړ نشي او دخپل خدمت نوعیت بدل نکړي یعنې له رسمي دواړو او اجتماعي وظایفو څخه شخصي خدمتونو او نوکریوته زړه ښه نکړي او ماموریت په مزدوری بدل نه کاندې څنکه چې یو فرد نورو افرادو ته ضرورت او احتیاج لري او د اجورې یا څه نفع اوفایدي په مقابل کېږي خپل کارونه په یوه اوبل اجرا کوي. دغه شان اجتماع هم ډیر کارونه اوضرورتونه لري چې له افرادونه یې غواړي او په مقابل کېږي معاشونه او منافع ورکوي مگر دومره فرق شته چې یو فرد له خپل شخصي ثروت څخه هر څومره چې وغواړي چاته یې ورکولي شي او پخپلو تصرفاتو کېږي دکوم قانون او معین نظام تابع نه وي مگر اجتماع ځانته یو نظام او قانون لري او پخپلو کارو او اجراتو کېږي بې انتظامي نه خوښوي ځکه یې دلته افراد داسې حقوق پیدا کوي چې اجتماعي نظام په عدالت او منظمو اجراتو مکلف کوي دهمدې لامله په رسمي دواړو کېږي یو معیار موجود دی او بې د وظایفو له قیمت نه د رتبو معاش څه فرق نلري یو کاتب ۲ (مثلاً) په هر وزارت او هر ولایت کېږي یو اندازه معاش لري او دپته نه مجبورېږي چې دمعاش دپاره د خپلې تبدیلی کونښن وکړي ددې موازنې ساتل ځکه ضرور دي چې یو خو اجتماعي عدالت نه ساتل کیږي اوبل د وظایفو تقسیم هم خرابیږي او هر څوک هغه ځای ته هڅه کوي چې دده کار هلته زیات قیمت لري، دلته مقصد دانه دی چې ټول کارونه دې یو قیمت ولري بلکې مطلب دادی چې یو کار دې په یوه اوبله دایره کېږي فرق نلري یو محاسب یا یو دتحریر کاتب باید په هره دایره کې یو راز استحقاق ولري هسې نه چې یو معلم او یو کاتب دې سره برابر وي ځکه چې دلته دکار او وظیفې جنس بدلېږي او هریو دخپل اهمیت او تکلیف په لحاظ بیل قیمت پیدا کوي. غیرله دغې موازنې چې باید په معاشو نوکښې وساتل شي لکه چې ساتل شوي ده یو بل شی هم ډیر ضرور دی او دخپل ضرورت په اندازه گران هم دی. ځینې کارونه په ځینو دواړو کېږي شته چې هلته دځینو غیر مشروعو استفادو مجال هم شته نوکه ددغه راز استفادو مخه ونه نیول شي، دیوه اخبار کاتب (مثلاً) کونښن کوي چې دیوې علاقه دارۍ کاتب شي دلته که څه هم په معاش کېږي فرق نشته مگر په معیشت کېږي فرق شته هغه ورځ زما یو دوست دخپل صحبت په ضمن کېږي وویل څو کاله مې تعلیم وکړ پس له هغه چې کلي او کورته راغلم واده مې وکړ او مجبور شوم ځانته معاش پیدا کړم، زه او زما یو خښ چې دباچه او سانډو په نامه یادېږي دواړه راغلو او په دواړو کېږي

ماموران شو، زه دتعلیم خاوند وم یو کتابت راته میسر شو او هغه سواد نه درلود په یوه دایره کېنې تحویلدار مقرر شو. مگر تحویلدارۍ یې داسې وه چې مصرف یې زیات درلود او دناوړې گټې مجال پکې و، خو کاله وروسته زه یوې رتبې ته ورسیدم او نوم مې وکاته مگر هغه ډیرې پیسې او پولې پټې پیداکړه هغه بله ورځ چې زما زوی هغه کره ورغلیو، چې بیرته راغی راته ویلې یې ترور کره مې یوه داسې ښه راډیو وه او داسې ښه سازې کاوه، په کور کېنې یې ډیرې ښې ښې قالینې هم اوارې وې او ښه ښه چېرکټونه یې لرل د ترور زوی مې راته ویلې چې تاسې ولې راډیو ناخلی؟.....؟

دلته زما دوست راته وویل چې زه له خپل نصیب او قسمته کوم شکایت نلرم او دا نه وایم چې دتحويلدار صاحب بیسواډي له مانه ښه شوه حکم چې که ماته هماغه تحويلداري سره له هغه مقاده راکړه شي زه به یې دځان لپاره عار او تنزیل وگنم.

مگر دا نه وایم چې دغه راز مظاهر په ځینو اشخاصو تاثیر کوي او ځینې کسان له معنویت نه مادیت ته او له صداقت نه خیانت ته رااکاري. په اجتماعي نظام کېنې باید دغسې غیر شعوري بې عدالتي هم رانشي او داسې ونشي چې یو د تعلیم خاوند او یو بیسواده په معیشت کېنې دومره فرق ولري چې اطفال هم پرې پوه شي. یو اجتماعي نظام که یو نویسنده او دعلم خاوند ته له یوه بیسواده تحويلدار نه زیات معاش ورکوي او پدې باب کې د حق سنجش او د کار قیمت قائلیري غرض به پکې همدغه وي چې دهغه معیشت له دې بل نه ښه شي او امتیاز یې راشي نوکه نتیجه بالعکس شي او دغه راز اجتماعي نواقص په ځینو دوايرو کېنې رفع شي او څوک یې جلو گيري ونکړي دمعاشونو عدالت هیڅ نشي کولی او اجتماعي نظام د چا شکایت نشي رفع کولی. دا اجتماعي نظام مهمه وظیفه داده چې په یوه ملک کېنې عدالت قایم کړي او هرچاته دخپل کارد قیمت او اهمیت په قرار برخه وکړي، اودسنجش او موازني په اثر کېنې هرڅوک دخپل استحقاق په اندازه وروزي. که یوه سړي ته یو فرد له خپل ماله هرڅومره شی ورکړي یا یوتن له خپل پټي او تجارت څخه هر څومره گټه وکړي بل سړی څه گله نه کوي او نه د اعتراض حق ځانته ورکوي مگرکه اجتماعي نظام یې له کوم حق او استحقاقه یوته زیاته برخه ورکوي ډیرنور خوابدي کيږي اوله خپلو وظایفو سره یې علاقه کميږي، دلته ښايې څوک ووايي چې تحويلدار ته اجتماعي نظام دغه راز لور معیشت نه دی ورکړی او دا دغسې مثال لري لکه چې یو غل په غلا او یو بډې خور په بډو ډیر مال پیداکړي او له یوه بل مامور نه بدای شي. دا خبره رښتیا ده چې اجتماعي نظام هغه ته دومره مال نه دی ورکړی بلکې هغه له اجتماعي نظام نه غلاکړې ده مگر که یو قاسم او وېشونکی (چې باید یوشی په څو تنو داسې وويشي چې هر چاته خپل حق ورکړي او هیڅ بې عدالتي پکې رانشي) په تقسیم کېنې وغوليږي، او ځینې کسان ترینه له خپل حق نه زیات څه پټ کړي هر څوک ورځنې شکایت کوي او عدالت هم ناراضه کيږي. ددغسې غلاگانو مخه نه نیول علاوه پدې چې په ځینو مامورینو کېنې دشکایت فکر او شعور پیداکوي او ځینې کسان په بدو لارو بیايي دا اجتماعي نظام قصور او بې پروايي هم ښيي. ددغسې اصلاحاتو لپاره یواساسي فکر په کاردی چې باید حسابي اوشعوري سیستم کېنې اساسي اصلاحات وشي او محاسبین لکه دبصیرت ماشینونه داسې نه وي چې حساب او شمیر صحیح وښيي مگر نظر او بصیرت هیڅ ونلري. ښايي چې ځینو دوايرو کېنې ډیر داسې تحويلداران پیداکړو چې په څوکالو کېنې یې له خپل معاشه یوپه لسه زیاته گټه کړې او پخپل حساب کېنې فاضل هم دی نو دغه راز محاسبه به سړی څه کړي؟ که مادلته څه حسابي تخصص درلودای ښايي چې اوس مې په حساب کېنې ډیر اصولي نواقص ښودلي وای او دا ثابت شوی وای چې په حسابي امورو کېنې ځینې نواقص شته چې باید رفع شي.

دمثال په ډول وایم یوه رسمي دایره چې دځینو شیانو اخیستلو ته ضرورت لري نو له تحويلدار سره یو دوه تنه د هئیت په ډول مقرر کړي چې هغه شیان په بازار کېنې واخلي او رایي وري. دغه هئیت که هغوشیانوته په هر څومره زیات قیمت قایل شي او د دکاندارانو کلانتر یې تصدیق وکړی حسابي دواير پکې څه نه وایي او داکار اصولي گڼي مگر دهغې دایرې یوسړی هماغه شیان که په بازار کېنې په نیم قیمت واخلي داکار د مسؤلیت موجب گرززي او دخیانت اتهام پکې پیداکيږي نو دغه راز تحويلدار چې دیوه شي قیمت د دوه درې تنو په خوشحالیو او خوله خورولو یو په لسه زیات ښودلی شي، نشي کولی چې ناوړه استفادې وکړي اوځان بې مسؤلیته مور کاندې؟ کولی یې شي کړي یې دي او و به یې کړي.

په دغسې مواردو کېنې که زموږ اجتماعي نظام مکمل وي او د بازار هرڅه معین او ټاکلی نرخ ولري بې له دېنه چې هیتونه وټاکل شي او تصدیقونه واخیستل شي، تحويلدار هیڅ نشي خورلی او هرڅه پخپل اصلي قیمت اخیستل کيږي.

دلته دیوه حکایت په ضمن کېنې دیوه مامور اویوه تحويلدار خبره منځ ته راغله او د بحث دمرکزیت حیث یې پیدا کړ مگر اصلي او اساسي مطلب دادی چې په اجتماعي وظایفو کېنې باید یوه موازنه او شعور موجودوي او د هر چا وظیفه او کار دیوه صحیح

معیار له مخې قدر و قیمت ولري. هغه څوک چې اجتماع ته علمي او معنوي خدمتونه کوي له هغو کسانو چې دالاتو او ادواتو وظیفه اجرا کوي او منډې رامنډې وهي هم د معاش او معیشت په لحاظ، هم د اهمیت او اعتبار له حیثه لور والی او تفوق ولري او مادي و معنوي تقدیر یې وشي چې هیڅکله د عرفاني وظیفې خاوند خپل ځان له اداري رجالونه کم ونه گڼي او خپل اهمیت د اجتماعي نظام په نظر کې لږ محسوس نه کاندې.

هغه کار چې اشخاص یې کولی شي له هغو کارونو نه چې ډیره موده تعلیم او تحصیل غواړي بې اهمیت معلوم نشي او په هر لحاظ قدر و قیمت ولري، که داسې نه وي نو علمي او عرفاني خوا کمزورې کېږي او هر څوک اداري چارو ته میل کوي. یو اجتماعي نظام باید خپل مامورین پدې هم پوه کړي چې هر څوک هر کار نشي کولی نوکه یو د علم او معرفت خاوند ځانته اداري کار پیدا کړي هغه پیشرفت چې هلته کوي بنایي چې دلته هغومره مؤفق ښکاره نشي او په عادي اشخاصو کې وگڼل شي، داپوهول د ژبې او وینا کار نه دی باید په اجتماعي وظایفو کې هر څوک چې کوم امتیاز او فوق العاده مهارت په کومه خوا کې لري هغه وپېژندل شي او قیمت پیدا کړي یعنې داسې ونشي چې هر څوک پزه توره کړي او ځان اهنگر وبولي. دغه راز شعور او بصیرت چې په اجتماعي نظام کې وي هر څوک د یتیمه مجبوروي چې دخپل استعداد او لیاقت له مخې یو کار انتخاب کړي نه د کار اووظیفې د قیمت په لحاظ، ځینې کارونه چې خرابېږي او د بې صلاحیت اشخاصو لاس ته ورځي سبب یې همدا وي چې اشخاص خپل ځان او خپل استعداد ته نه گوري او هر څوک هماغه کار ته وړاندې کېږي چې زیاته گټه یا ډیر قدر لري نو ور او نا وره اشخاص هماغه وظیفه اشغال کړي او کار لیدونکي هم دومره ډیر سو او بدو ته نه ملتف کېږي او په یوه نظر ورته گوري دا وضعیت طبعاً د اجتماعي وظایفو موازنه خرابوي او ټول خلک یوه لور ته زور کوي چې بیاسري ځینو کارونو ته په اعلانونو هم څوک نشي پیدا کولی مگر په یوه بل کار هر څوک سر و نه ماتوي او وسایل ورته گوري. (۱)

د ځان مینه

سپورمې کله کله په هاله کېږي ایسارېږي مگر انسان هروخت د حب ذات یا حب نفس په دایره کې راگير دی او هیڅکله له دې دایرې نشي وتلي.

دا دایره په ځینو باندې دومره تنگه وي چې بې له ده نه بل هیڅوک او هیڅ شی ورسره نه ځایېږي، مگر په ځینو کسانو باندې دومره پراخه وي چې عالمونه پکې ځایېدلی شي. څنگه چې وگړي ځینې په ورو او ځینې په لویو کورونو کې اوسېږي، څوک دخپلې استوگنې ځای یو کلی گڼي او څوک یو ښار یا یو مملکت خپل کور او ټاټوبې بولي، دغسې دخلکو د مینې او محبت دایرې هم لویې او ورې دي، مگر دا دایره که هر څومره لویه وي بیا هم اصلاً دسړي له خپله ځانه چاپېره ده او نور پکې طفیلی وي. که تاسې په ظاهره یوسړی وینئ چې له یوه اوبل سره ډیره مینه کوي یا خپل ځان د کوم میلمه او دوست و اشنا په خدمت کې سترې کوي دا مینه هم په اصل کې له ځان سره ده او د ځان مینه ورته ویلی شو ځکه چې نفع یې ده ته راجع ده او گټه یې بیرته دده کاله ته راځي.

که ووایو چې هر انسان په ځان مین دی او له ځان سره مینه لري، یا دانسان په هر محبت کې چې له هر چا او هر شي سره وي د ځان مینه پته پرته ده دروغ یې مه بولی ځکه چې له خپل ځان سره مینه او محبت دانسان په غرایزو کې حسابېږي او هیڅوک ترینه نه دی خلاص. ځینو شاعرانو که پخپلو اشعارو کې خپلو معشوقو ته ویلي دي چې په ائینه کې مه گورئ چې په ځان مین او زموږ رقیبان نشئ، غولیدلي دي ځکه چې دا عشق او دامینه له حسن و جماله یا له محاسنو او فضایلو بې نیازی لري او هیڅ مادي یا معنوي صفات نه غواړي.

که څوک ښکلی وي او که نه وي، ښه وي او که بد، جوړوي او که ناجور، عالم وي او که جاهل، خوار وي او که بډای له ځان سره مینه او په ځان پیرزوینه لري، مگر دامینه دهر چا د فکر او ذوق په لحاظ بیل بیل رنګونه او مختلف مظاهر لري. یو به وې چې ځانته به ښه ډوډی پیدا کول له ځان سره مینه گڼي او د ځان مینه به ورځني خیتو او دخپلې خدمتگار جوړ کړی،

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۹ کڼه ۳_۲ مخونه.

بل به گمان کوي چې په ښو جامو کېښي ځان پټول له ځان سره مينه او په ځای پېرزوينه ده.

څوک به عزت او اعتبار گټل له ځان سره مينه بولي او ځينې به په ډيرو پيسو او جايدادونو کېښي دغه مينه لټوي.

چاته به دابنه ښکاري چې ځانته عيش وعشرت برابر کړي او ځينې به فضائل پيدا کول که څه هم ډير مشتونه پکې وي حب نفس گني او رياضت يا دنفس تدايل به ورته په ځان لورينه معلومېږي نو ويلي شو چې دامحبت دانسان د فکر او ذهن په اعتبار خپل شکل او صورت بدلوي او دانسان شخصيت ورځني تشکيلېږي. په هره اندازه چې افکار لوړ او عالي وي هر څومره چې انسان له لوړو معانيو سره اشناشوی وي هغومره يې حب نفس او دانسان مينه هم يو ښه صورت او ښه مظهر پيدا کوي مگر که فکر او نظر ټيټ وي او څوک ځانته په ټيټ نظرگوري نو د ځان مينه يې مخ په ځوري بيايي او په کنډ و کپرو کېښي يې غورځوي.

غرض دادی چې په دې باب کېښي د ځان معرفت ډيرتاثير لري که څوک د ځان په پېژندنه کېښي يوه لوړ او عالي معيارته نه وي رسيدلی او بې له خپل جسمانيته نور خپل ځان نه پېژني هغه ته د ځان مينه همدا ښکاري چې خپل نفس او تن وپالي او خپل نفسي خواهشات پوره کړي. مگر که چا عقلايي او روحاني شعور پيدا کړی وي او ځان له جسمانيته ماورا يو بل شی بولي هغه بيا په نورو روحي او معنوي لدايزو پسې گرزوي او بل راز ارزوگانې ورته پيدا کيږي.

ځينو کسانو ويلي فکر هر کس بقدر همت اوست، مگر کيدای شي چې حقيقت بل راز وي او د هر چا همت دهغه د فکر او شعور احساس و ادراک په اندازه وي نو په هر صورت چې فکر د همت په اندازه وي او که همت د فکر په اندازه وي خود فکر او همت تر منځ يوه داسې رابطه شته چې بايد يو له بله سره برابر وي او د ځان مينه هم د همدې دواړو معنوي عواملو په اعتبار يو عالي يا ادنی مظهر پيدا کړي او کله کله د ځان مينه په يوه داسې رنگ کېښي وليدل شي چې سړی ورته حب غير يا د بل مينه وايي. څوموده دمخه دکابل مجلې يوه فاضل ليکونکي ښاغلي خادم دخير دعزیزې تر عنوان لاندې دخپل يوه دوست حکايت رانقل کړی و چې هغه لس کاله له يوه فاضل سره چې په محيط کېښي علمي او فلسفي شهرت لري پدې خبره بحث کړی و چې د ارادې محرک څه شی دی؟ دغه فاضل وايي په ټولو کارو کېښي دانسان د ارادې محرک د ده (د حب ذات) غريزه او هغه هر څوک چې وي وايي نه انسان بايد دومره خودغرضه نه وي اوله حيوانه د (حب نفس) په غريزه کېښي فرق ولري يعنې بايد په انسان کېښي د خير غريزه موجوده وي چې د خير لپاره ايتار وکړي او کله کله له خپلو شخصي اغراضو او منافعو تېر شي. پدې بحث کېښي ښاغلی خادم د دواړو جانبو دلایل راوړي او په اخر کېښي يې د خير د غريزې د اثبات لپاره د خپل دوست له خولې دوه دليلونه راوړي او وايي: (۱) چې يوه ورځ په بازار کېښي تيريدم او يوه داسې سړي چې ښې معتبره جامې يې اغوستې وې له يو داسې چاسره جنگ درلوده چې زاړه اوشکيدلي کالي يې په تن کېښي و زه د غريب سړي په خواشوم يعنې دهغو ښو جامو خاوند دکاندارمې ملامت کړ او غريب سړی مې ترېنه خلاص کړ حاضرينو له ما څخه تشکرو کړ او ما خپله لپاره ونيوله.

(۲) بله دا چې يو د ښې دريشې خاوند په بايسکل سپو راوله يوه دهاتي سړي سره يې تصادم راغی، او دا بيچاره يې په ځمکه راوغور ځاوه او علاوه پدې له بايسکله راکوز شو او دغه سړی يې نورهم واهه زه چې دلته حاضر وم وروراندې شوم وبل مې: اغا ته ملامته يې اوکه داسې؟ ته لا له ده نه معافي نه غواړې او وهې يې. که ته داسې نه پرېږدې نو زه ورڅخه جدا مدافعه کوم وروسته تردې دوه حکايتونو بياوايي چې دا باطني عامل او دغه ذهني محرک چې زه يې په دغو ځايو کېښي د دوه مقتدرو سړو په مخکې ودرولم څه شی و؟ وروسته تردې پوښتنې د جواب په ډول وايي يوقسم دترحم او دحق دمرستي احساس په ماغلبه کړې وه او د ځان د خطر او ضرر احتمال سره يې دمظلوم په مدافعه کې ودرولم او په دغو حادثو کې مې هيڅ اغراض او منافع دخپل ونه ليدل، دمقالي په اخر کېښي ښاغلی خادم ليکي: دا وزما د ملگري تقرير زه پخپله هم په همدغه عقیده يم چې دغسې يوا احساس په انسان کېښي شته چې ددغې غريزې په اثر کېښي انسان دخير، حقانيت او وظيفې لپاره ايتار کوي. زه له ښاغلي خادم سره دا خبره پوره منم چې انسان کېښي دخير غريزه موجوده ده او دهمدغې غريزې په اثر کېښي انسان ډير دخير کارونه هم کړيدي مگر دده له دوست سره يوڅو خبرې لرم.

اول خودغه دوه مثالې چې ده دخپلې مدعا د اثبات لپاره راوړيدي خورا ضعيف دي او د جانب مقابل د دلایلو په مقابل کېښي څه موجوديت نلري، دی وايي دترحم او دحق دمرستي احساس په ماغلبه کړې وه او د ځان د خطر او ضرر له احتمال سره دمظلوم په مدافعه کېښي ودرولم.

دلته د ځان خطر نشته او په دغسې بازاری جنګونو او گفتګو کېښي کومه خبره دخدای لپاره کول يا څه خدای جاتي مداخله د فرد د ضرر احتمال نلري.

البته محتاطو کسانو ته به داغته خبره ښکاري او زیات زړورتوب به یې گڼي. مگر ځینې نورې ښايي چې قابل ذکر هم ونه بولي. بله دا چې وایي، په دغو حادثو کېنې مې هېڅ اغراض او منافع دخپل ونه لیدل مگر لومړۍ حادثې په اخر کېنې وایي چې حاضرینو له ما څخه تشکر وکړ نو دغه د حاضرینو تشکر ایا غرض او نفع نشي کېدای. پدې کېنې هېڅ شک نشته چې دانسان په ژوند کېنې دغه راز منافع ډیر قیمت لري او د همدغسې منافعو لپاره ډیر ډیر کارونه کوي مگر زما د دوست دوست که دا نفع په نظر کېنې نوي نیولی او د طرح یا د حق د مرستې لپاره یې دا کار کړی وي نو دغسې کسانو سره خو اړومرو داخرت فکرونه وي او د خدای لپاره دغسې خطرونه او ضررونو ته وړاندې کېږي. نو بیا هم نشي ویلی چې پدې کېنې د ځان دپاره څه منافع نه و، مور خو د مخه وویل چې د ځان مینه د هر چا د فکر او نظر په لحاظ مختلف مظاهر پیدا کوي.

یو مسلمان چې په خدای او قیامت عقیده لري هغه اخر وي ګټه له دنیايي ګټې نه ښه ګڼي او خپل نفس ذلیلول، روژې نیول، ځان شهیدول د ځان لپاره نفع بولي او د ځان مینه یې همدغسې کارونو ته وړاندې کوي نو دغه دخیر غریزه او دحب ذات غریزه څه تضاد نلري لکه چې ده خيال کړیدی او لس کاله یې له یوه فاضل او عالم سره پدې بحثونه کړي دي.

یوسری به وي چې دخیر او نیکی په مینه کېنې به د ځان خیر ګڼي او حب ذات به یې دخیر کارونو ته وړاندې کوي نو دلته دحب ذات غریزه او دخیر غریزه اتفاق لري او یوله بله منافي نه دي، په دغسې مواردو کېنې خیر خواهي او خود خواهي څه فرق نلري او دواړه یو شی بلل کېږي دغسې کسان چې دحق او حقیقت په طرفدارۍ راپاڅیږي او له حقیقي خطرونو څخه هم نه وپریږي اړومرو یوه معنوي نفع ددوی په نظر او شعور یا ما تحت الشعور کېنې وي، که چېرې په دنیا کېنې یو ښه شهرت یا شخصیت ګټل دده په نظر کېنې نه وي او نه غواړي چې د خوارانو او غریبانو یا عامې طبقې په نزد ځان مقبول او محبوب کړي او ښه نوم پیدا کړي ضروره ورسره خدایي فکرونه او داخرت سودا ملګری وي او یو بل راز ګټه چې دده په نظر کېنې به ډیر اهمیت لري که څه هم نورې احساس نشي کولی ده ته ځان ښکاره کوي نو څوک دا نشي ویلی چې ده ته په دغه کار کې د ځان منافع او حب ذات هېڅ دخل نلري، زما دمطلب خلاصه دا ده چې انسان ټول ارادي افعال (چې ټوخیدل او ځینې نور طبیعي افعال ترې واوړي). دحب ذات په اثر کېنې وي یعنې د ځان دنفع او فایده لپاره وي مگر دانفع او فایده به کله مادي وي او کله معنوي. مور باید د ځان مینه او حب ذات یوازې داونه ګڼو چې سړی به اړومرو د جسماني خواهشاتو او دنیوي عیش او راحت لپاره کار کوي ځکه چې ځینې انسانان د فکرو عقیدې، مسلک او مذهب، تربیې او تعلیم په اثر کېنې د ځینو معنوي او روحي ګټو لپاره خپل سراو مال قربانوي. او همدغه قرباني له ځان سره مینه او په ځان پیرزونه ګڼي، په اسلام کېنې ډیر دغسې اشخاص شته چې په (ویو ټرون علی انفسهم) باندې ساتل شویدی مگر ددې معنی داده چې دوی دغه ظاهري ځان او مادي وجود دیوې عالی او لوړې مفکورې دپاره قربان کړي او دخپل روحاني وجود ګټه اوفایده یې په نظر کېنې نیولې ده، نوکه سړی په انساني اعمالو او افکارو کېنې ښه دقت وکړي په هر کار کېنې یو ډول فایده په نظر کېنې وي او دیوه عاقل سړي هېڅ ارادي حرکت به د ځان د فایده نه وي، کوم کارونه چې مور یې دخیر وغریزې په اثر کېنې بولو او خیر یې ګڼو هغه اړومرو د انسان لپاره کومه معنوي ګټه لري او دانسان د ذهنیت په اعتبار یو ډول احتیاج باله شي.

دانسان لپاره خود خواهي او د ځان مینه چې حب ذات یا حب نفس ورته وایي عیب نه دی بلکې صفت دی مگر دا هله چې انسان خپل ځان معنا او مادتا وپېژني او د ځان مینه یې د لورتیا او فضایلو خواته بوزي یعنې داسې ونکړي چې نفس اونفسي شهوات وپالي او عقل و روح چې د انسان اصلي اومعنوي ذات ورته ویلی شو له نظره وغورځوي او هېڅ مینه ورسره ونلري.

که یوسری خودخواه وي او دغه خودخواهي په ده باندې باعث شي چې ځانته علم او فضیلت، نیک شهرت او اخلاقي اعتبار له نورو نه زیات پیدا کړي او خپل معنوي او حقیقي تفوق په نورو باندې وغواړي دا خودخواهي یا ځان سره دغه راز مینه یو لوی صفت دی مگر که خودخواهي خپله مجرا بدله کړي او په بدله لار کېنې صرف شي نو بیا ترینه لوي عیب په عیبونو کېنې نشته.

د ښاغلي خادم دوست ویلي چې انسان ولې دومره خود غرضه اوسي او ولې دې حیوان او انسان د حب نفس په غریزه کېنې فرق نلري؟ پدې خبرو کېنې که دده مقصد داوي چې انسان دې خودغرضي بیخي پریردي خو دا هېڅ ممکنه نه ده او داسې نشي کېدای چې انسان له اغراضو نه بیخي لاس واخلي مگر دا کېدای شي چې خپل اغراض ښه کړي اود بدو اغراضو په ځای ښه اغراض ځانته پیدا کاندې همدارنګه دحب نفس په غریزه کېنې له حیوانه داسې فرق پیدا کولی شي چې دی حب نفس دخیر او فضایلو په لټون او حصول کېنې وګڼي او حیوان دحب نفس په اثر کېنې دخپل حیات دساتنې لپاره دیوه اوبل په پټي کېنې ځان مور کړي مگر داسې نه کېږي چې حب نفس بیخي پریردي او خوشې په خوشې خپل ضرر ته ملاوتري.

خوک که د انسان لپاره دخیر په غریزه قایلېږي او د دې غریزې په اثرې له نورو حیواناتو بیلوي ضرور باید د دې غریزې منشا او ریشه عقل و ادراک و بولي او یو عاقل هروخت په هر کار کېنې د ځان یوه مادي یا معنوي، د نیوې یا اخروي گټه په نظر کېنې نیسي. (۱)

د خان ناظر

خان د ډیر ځمکو او جايدادونو خاوند و، ځکه یې مزدوران دهقانان او اجاره داران هم ډیرو او ډیر نو کران یې درلودل چې چا به اسونه ساتل چا به ټوپک گرزول او چا به د تازیانو او بازو بانسو سانه په غاړه درلوده.

خان به په ولس کېنې سترگې غړولې او داسې سړی به یې ناظرې اوبالا یېنې لپاره پیدا کاوه چې کال په کال په اجاره دارانو باندې اجارې زیاتې کړې او د دهقانانو په خواری خواری ځمکې ابادې کړي.

ناظر به دخان د خوشحالی لپاره له اجاره دارانو، دهقانانو او مزدورانو سره ډیر بد سلوک کاوه او خلک به یې له لاسه ډیر په عذاب وو.

د ناظر اصلي منظور د خان خدمت و چې باید ډیر خلک دیوه تن د کټې او خوشحالي دپاره په کار واچوي او دغه استثماري وظیفه به ښه شان سرته ورسوي.

ډیر ښه ناظر هم به هماغه و چې خواران نور هم خورا کړي اود خان خاني نوره سم چاغه کاندې. د کورو کلي خلک له خان نه خپه نه و اوله ناظر نه به یې ډیر سرتکاوه. هر چا ویل: خان پخپله ډیر ښه سړی دی خو د ناظر دې بچې مړه شي.

یوه ناظر چې به څه موده ناظرې وکړه او خلک به یې پوزې ته راوستل خان هغه لرې کاوه اوبل به یې پیدا کاوه.

هغه به له پخواني ناظر نه دخان لپاره ډیرې تودې منډې وهلې ځکه چې نوکر نو اهو بدو میکیرد ډیره پخه خبره ده.

هغه به پخواني ناظر ته نه کتل چې خلک ورته په څومره کرکه گوري او څوک یې اوس سلام هم ناخلي، نه پوهیږم دخان طالع بیدارې وې او که دخلکو بخت ویده و چې هر نوی ناظر به په خان پرستی کېنې له بل نه وړاندې ټوپ واهه اود استثماري نقشو په جوړولو کېنې به یې خپل ایمان زیات خواراوه مگر خان یو ناظر هم له دوه کالونه زیات نه ساته او خپل خیر یې په همدې کېنې لیدلی و.

په رښتیا چې دریم ناظر به له دوهم نه هم تیره و اړوله اود خان گټه به یې اسمان ته ورسوله. دی به هم څه موده وروسته دنورو له سرنوشت سره مخامخ شو او د ډیر خلکو دښمني به یې په څو ورځو خپل اولادو ته پرېښوده.

د اسلسله همدغسې جارې وه او د ناظر په بدلون به څه قدر د خلکو تسکین کیده او زاړه خاطرات به په نوو امیدونو بدلیدل.

د اولس نخبه اشخاص به د ناظرې په طمع دخان په شاو خوا څرخیدل او په لطایف الحیل به یې د هغه توجه ځانته جلبوله په دې مسابقه کېنې علاوه په چاکرانه اهلیت اولیاقت د خان اعتماد ډیر زیات اهمیت درلود اودغه د بخت باز د هر چا په سر نه کېنیا سته.

د ناظرې عمر که لنډو د ستاژ دوره یې ډیره اوږده او په ډیر خدمت دغه عزت او حرمت کټل کیده.

کجیر خان چې هونبیار او څیرکه سړی و وروسته له ډیر انتظار څخه د ناظر په حیث منظور شو او د غلو د انو کلي گانې وروسپار ل شوې.

دا ناظر له نورو نه په عقل او فکر پوخ و ځکه یې د ناظرې طرز بدل کړ او خلکو ته یې ځان بې واکه اوبې اختیاره وښود.

ده به چې هر څه هر چاسره کول هغه به یې په دې پوهاوه چې دی دخان فکر او اراده تمثیلوي او دیوه تواچي حیثیت لري.

دی پخپله هیڅ نه کوي او هیڅ نشي کولی، هر څه چې کوي خان یې کوي، خلک باید هر څه له خانه وگڼي او ناظر معذور او مجبور و بولي.

دغه وخت هر څوک په دغه راز پوه شو چې خبره په کوم ځای کېنې ده امر اونهيې د چا کار دی.

وروسته تردې بیا چا و نه ویلې چې خان پخپله ډیر ښه سړی دی خو د ناظر دې بچې مړه شي.

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۵ کال، ۱۰۷-۹ مخونه.

خلک پدې وپوهیدل چې دناظر بچې هیڅ ګناه نلري بلکې پخپله ناظرهم اصلي ګنهکار نه بلل کېږي، هونښار ناظرکه نورڅه ونکړه او دخلکو په حال کې یې کوم بڼه بدلون رانه وست دخلکو سترګې یې څه قدر خلاصې کړې او اصلي ناظر یې هر چا ته په ګوته کړ.

دینته وايي: غیر مستقیم خدمت. (۱)

کمیت پېژندنه

نور خلک د کیفیت په تشخیص کې یې هم ډیر ماهروي او زه د کمیت په تمیز کې یې هم غولېږم یا حیرانېږم، ددې لپاره چې تاسې خپل حیرت ته حیران غوندې کړم ځینې مثالونه به درته وړاندې کړم، زما مثالونه ډیر ساده دي مګر زه تر هغو ساده یې او د ډیرې سادګۍ په وجه راته عام فهمه شیان هم مشکل شي.

مثلاً یوسړی په شپه کې شل رکاته نفل په نیم ساعت کې کوي او یوبل یې په یوه ساعت کې کوي او یو بل په یوه ساعت کې دوه رکاته نفل کوي یعنې یو په یوه رکات کې سورت بقر لولي او هغه بل پکې د فیل سورت.

زه نه پوهېږم چې درکاتو نو په حساب شل رکاته ډیر عبادت وګڼم که دوخت په اعتبار یو ساعت عبادت له نیم ساعت نه زیات وپولم. یوسړی د کوم شرعي عذر په وجه د جواز په میاشت کې چې دروژې له میاشتې سره مصادفه وي روژې خوري او بیا د قوس په میاشت کې قضایي روژې نیسي دلته هم راته د کمیت تمیز ګرانېږي او په دې نه پوهېږم چې د جواز اوږده ورځ او د قوس لنډه ورځ د یو ځل طلوع او غروب په اعتبار د کمیت په تله برابري دي او که د ساعتونو او د قایقو په حساب سنجول کېږي. په ژور نالیستی کې یې هم د کمیت مسئله پیچده ګي پیدا کوي.

یو لیکوال یوې جریدې ته یوه اوږده مقاله ورکوي چې دوه مخه نیسي یو بل دوه ورې مقالې چې نیمه صفحه نیسي.

په دې مورد کې یې هم د کمیت په لحاظ دا سوال پیدا کېږي چې د کوم یوه برخه په جریده کې زیاته ده یا د کمیت معیار د مقالو الفاظ او کلمات دي که د مقالو عنوانونه.

په رسمي او اداري چارو کې یې هم د کمیت مسئله مشتبه کېږي.

په یوه وزارت کې یو مامور خارج ته سفر کوي او څلور میاشتې تیروي یو بل مامور درې ځله خارج ته ځي او هر ځل یوه هفته هلته تیروي.

دیوه سفر خرڅ په زرو ډالرو کېږي او د بل له سوونو څخه تجاوز نه کوي دلته هم حیرانېږم چې د کمیت معیار د سفرونو کرات او مرات دي که ورځې او میاشتې یا د ډالرو حساب. د شوری د تقنیني دورې حساب هم رانه ور کېږي.

دا دوره په قانون کې څلور کاله ده په هر کال کې یوه میاشتې د کار موده ده په هره میاشت کې یوه له عمومي تعطیل سره تصادف ونکړي دولس ورځې د عمومي جلسو لپاره تخصیص شوي دي چې په دغه حساب د یوې دورې عمومي مجلسونه له درې سوو څخه تجاوز نه کوي نو که چیرې ولسي جرګه په یوه دوره کې څلور سوه عمومي جلسې دایرې کړې او په یوه بله دوره کې درې سوه جلسې هم پوره نکړي یا د مشرانو جرګه په یوه دوره کې خپل یو دوه میاشتني اجلاس اصلاً دایر نکړي نو دا دوه دورې به د کمیت په لحاظ مساوي ګڼو که څنګه؟ یعنې د کار د ورځو په حساب به یوه دوره له بلې نه کمه ګڼو او که معاش اخیستلو ته به وګورو او دواړه به مساوي وپولو؟

که یوسړی لکه لیمو کوچنی اوبل لکه چکو تره غټ وي ایا دوی دواړه د کمیت په لحاظ یو دي که څه هم دیوه کړتۍ د بل لپاره واکسټ هم نشي کیدی.

که نه د جسامت په لحاظ دیوه اوبل قرباني له اوه پسونوسره مساوي ګڼلی شو او د کمیت معیار سر شماری نه ده.

که څه هم (عقل بسراست نه به سال). (۲)

(۱) افغان جریده، ۱۳۵۱ کال د وري ۲۱ نېټې ګڼه (۲) افغان جریده، ۱۳۵۰ کال د لېنډۍ ۲۲ نېټه ۱۲ ګڼه، ۴ مخ.

اداري سياست

يوه ملگري راته خپله کيسه داسې شروع کړه:

د انتظار په کوټه کې زما غونډې ډير خلک دملاقات په اميد ناست وو او دروازې ته به يې تړينو لاندې کتل.

له نورو خبرنه يم چې څه چورت کېږي وو. خوما پخپل زړه کېږي خبرې جوړولې او ځان سره به مې کرل او ريبل چې څه به وایم او څه به اورم؟

کله به مې زړه د زمري کړاو په دې فکر کېږي به شوم چې راشه له اخلاقي شجاعت نه کارواخله، خپل قانوني حق په صراحت وغواړه، ځان د شخصیت او کرکتر خاوند وښه او داهلیت و لیاقت په ښولو جلالتماب تر معنوي نفوذ او تاثیر لاندې راوله (غونډې په درانه نظر راته وگوري او مناسب کار کړي).

بیا به مې ویل هسې نه چې دا راز خبرې په جنا بعالي بدې ولکيري او دسرکار کچرې و تورپري يا کله شخ ورته ښکاره شم او په چپيانو کې مې وشميرې نو ښه به داوي چې اداب او نزاکتونه په نظر کېږي ونيسم او داخلاص او عقيدې په څرگندولو دهغه شخص اعتماد او حسن نظر ځانته جلب کړم.

ددې غلامانه فکر تراغيزې لاندې مې دتملق او چا پلوسې الفاظ او کمات لټول او د ماهرانه جملوپه جوړولو بوخت وم چې پيشخدمت راغی او زه يې د جلالتماب لور حضور ته دعوت کړم.

په قد نما ائینه کې مې ځانته و نه کتل چې نکتا يې او نوره وضع مې څنگه ده او په اول نظر کېږي به څنگه ورشم؟ په دغسې جنجالي حال کې په دروازه سرکوزی ورننوتم او په ټيټ سر مې د ارادت لاس وړاندې کړ. ښاغلی جلالتماب دمهرباني له خوا لږ غونډې له ځايه جگ شوی شانته و او خبرې يې له ماسره کريمانه وې.

دکوټې لوکس فرنيچر اونفيس سامان د جلالتماب له عطوفت سره زه ترعجيب تاثیر لاندې راوستم او حيران وم چې دتشرحق څنگه اداکړم؟

عادي او معمولي الفاظو نشو کولی چې زما احساسات څنگه چې غواړم هغسې څرگند کړي ځکه مې د حال او وضع په مرسته خپل عجز او انکسار تمثيل کړ او په حرکاتو سکنا تو مې و ښودله چې زه څومره تر تاثیر لاندې راغلی يم.

هغه څه چې ښاغلي جلالتماب زما د حال او وضع په هنداره کې وليدل نور حيمانه عواطف يې راوېښ غونډې شول او په طولاني صحبت کې يې ډير څه راته وويل چې ځينې ټکي يې دادې:

دوطن مينې او احساس زه مجبور کړم چې دا درنه وظيفه په دغسې مشکلو حالاتو او شرايطو کې ونموم، او د خدمت په مقابل کې سپکې سپورې واورم په جرايدو او مظاهراتو کې راباندې تورو نه ولکول شي او بشري کرامت مې تړينو لاندې شي.

دافسوس ځای دی چې دلته وچ اولامده يوشان سوزي او خلک پدې نه پوهيري چې زه په مجلس کې څه وایم او څه راز پيشنها دونه وړاندې کوم څه وکړم زه بيخي يوازې يم او نور ټول لکه رمې يوې خوانه رغري زه تاغونډې منور اشخاص ښه گڼم اولقلي علاقه ورسره لرم، اهلیت او لیاقت ته په احترام گورم مکرته پخپله هوښيار سړی يې او په نیمه پوهيري.

زه تاته ډاډ درکوم چې ستا په کار کې به خپل نهايي کوښښ ونه سپموم، زه ستا په سر جنک ته هم ولاړيم، ته شل ورځني پس خبر واخله مکړيو ځل.... صاحب او... صاحب هم وگوره.

دده له حضوره چې مرخص شوم دنورو صاحبانو دليدو په فکر کېږي شوم او لور جناب ته ورغلم، دا ځل زه د لوبانو له حضور سره لږ غونډې بلد شوی وم او په دوهم نقش کې مې مهارت نورهم زیات شوی و، لوبان خدای په لويه ورځ پيدا کړی او يو جنس غونډې خلک دي ځکه يې کړه وړه خبرې او طرز تفکر ډير مشابه وي.

دغه اعلی جناب هم زه پخپلو خبرو له ځانه ډير خوشحاله کړم او خپل نظريې زما په باب ډير ښه وښود، خودايې وفرمايل چې زه بس ستا دکاريه باب صاحب ته وایم ته هغه ته ورشه او ورسره په تماس کېږي شه خدای به هرڅه اسانه کړي. ده کنايتاً زه په دې پوه کړم چې عقل فعال بل دی او (خورد کلانکار) هم بل څوک دی.

دغه وخت ماته هغه وخت راپه ياد شو چې يوه زیارت ته څو تنه ورغلو او منجور راته ووبل تاسو بايد اول هغه وروکې زیارت ته ورشي چې دلوی زیارت شاطرو ځکه چې لوی صاحب همدغسې ويلي و چې د حاجت خاوندان بايد اول هغه ته ورشي او خپل حاجت دهغه په وسيله له لوی زیارت څخه وغواړي.

دا امر مې هم په خای کړاو واړه کلا تکارته ورغلم.

په رښتیا چې هغه په سیاسي هنر او مهارت کې په نورو مې اړاوه او زه یې ډیره موده د خوف ورجا دیاس او امید ترمنځ په اعراف کې وساتلم.

په دغه موده کې یې زه د فوټبال د توب په شان یوه بل ته غورځولم او زه هم له ډیرې خوشحالی په هوا کړزیدم ترڅو چې دوئ ستړي شول او زه هم له سرگردانی خلاص شوم مگر په دې پوه نشوم چې کارڅوک کوي او دعا چیرته قبلیري. زما طالع چا ترلي دي او د توبې ور کوم دی؟ دا هم راته معلومه نشوه چې ښاغلي جلالتماب زما په سرله چاسره جنکونه وکړل او په دغه جنک کې څه تلفات پېښ شول.

پاک خدای دې زما دغه گناه راعفوه کړي چې زما په سبب د هغې سترگه مات شواو جلالتماب بان یوله بله خوا بدې شول.

دغه صاحبان چې زه یې په زیارت څوڅو ځله مشرف شوم او هر یوه راته خپل نظر ډیرښه ښوده د نورولپاره هر یو ټک وپتری وه.

هر چا به ویل فلانکی د هغه صاحب په پیرزوینه او توجه دولایت یا ریاست خاوند شو او هغه بل معینی او معاونی ته ورسیده.

دایوازې زه وم چې د ټولو په توجه مدیر یامورهم نشوم.

دملکري خبرې چې دغه حدته ورسیدې نو یوه هوښیارسړي ورته وویل:

زیارتونه اکثراً همدغسې وي چې یوه ته مراد ورکوي او بل ته نه.

زیارت ته باید سړی پوښی یوسي چې څه ترښه راوړي.

چې تش څي تش به راځي.

زیارتونه نذر غواړي.

څوک چې د زیارت نغري نه تودوي نغري به یې همدغسې سور وي.

یو بل سړی چې له اداري سیاست سره اشنا و هغه خبره له بلې خوا راگزکړه او ویې ویل:

زه تاسوته څه وایم مگر تاسې به یې هیچا ته نه وایاست او زما خبرې به ټینګې په غور کېښې نیسئ، هغه مور له قسمه تیر کړو او بیایې وویل:

د اداري سیاست تقاضا همدغه ده او له نا مطلوبو اشخاصو سره همدغسې کوي.

یعنې وزیر په معین لاس پاکوي او معین په وزیر.

دغسې ساده ځوانانو ته هر یو خپل ځان مهربان او خیر خواه معرفي کوي او بل ورته شیخ میر یعنې مناع الخیر ښيي.

همدغه سیاست دی چې مقام د خپل بام واوړې په بل اچوي او ټم فتم خلک اعلی او عالی العال مقام ته بدینه کوي.

دا خبره هم دیوه سیاستمدار خبره ده ښایي چې دا هم د اداري سیاست په تقاضا منځ ته راغلی وي او څه چل پکې وي چې

لیکونکي او اخبار چلوونکي به هم پرې نه پوهیږي ځکه یې خپروي. (۱)

اشتباه

کله د اشتباه له مخې داسې هم شویدی چې د جنګ په محاذ کې یوه جبهه په بلې باندې غالبه شوې وي مگر دغه دفتحي او

غلبې خبر چې د غالبې جبهې مشر ته ورکړشوی هغه بل راز پوه شویدی او گمان یې کړی چې غلبه د جانب مقابل په برخه ده ځکه

سم د لاسه تښتیدلی او گتلی میدان یې بابللی دی.

دا راز تاریخي اشتباه گانې به بل وخت ته پریږدو او سیاسي اشتباهات به هم نه څیږو.

(۱) افغان جریده ، ۱۳۵۱ کال ، دغویي ۱۸ نیټه ۳۵ گڼه ، ۱-۳ مخونه.

اوس به هغه اشتباه گانې په گوته کړو چې لویانو ته جزبي او بې اهميته ښکاري او تاريخونه يې هم غالباً نه ثبتوي. وايي چې يوسړی له خان سره لگياو اوويل يې:

په زړه کښې رحم او عاطفه نلري، له ډيرې استغنا چاته نه گوري، دچاپه ژړا او فریاد يې زړه نه سوزي. دومره ظلم او ستم، دومره کبر او غرور، دومره تغافل او بې پروايي له هېچا سره نه ښايي. زه په څومره اميدور غلم مگر زما عرض يې وانوریده او زما هيلې يې ترېښو لاندې کړې. خدای دې هغه ماغوندي کړي چې زما دزړه حال ور معلوم شي. عاشق دخپلې معشوقې له لاسه دغه راز شکایتونه کول مگر مخبر اشتباه وکړه او دغه خبرې يې په سرکار والا پورې مربوطې وگڼلې. ځکه يې دهغه په باب ډير بد رپوټ حکومت ته وړاندې کړ او په دغسې اشتباه د عشق محجور دسياسي محبوس په حيث په زندان کښې ولويد او ډير کړاوونه يې وکالل. تعجب مه کوئ! دغسې اشتباهاتو ډير خلک دتوپ خولې ته تړلي او ډير کورونه يې وړان کړيدي.

وايي چې په تيرو زمانو کښې يو جنت مکان، مغفور او مرحوم امير دمنې په ورځو کښې په کوم باغ کښې ناست وو، دباغ تر شا يو لاروی تيریده او دابيت يې په لور اواز له خان سره وايه:

ای زاغ درين باغ تماشا چه ميکنی گل رفت وسبزه رفت توتنها چه ميکنی

داغز چې د مبارک غور ته ورسیده دا اشتباه پيداشوه چې لاروی امير صاحب په غور وهي او د شعريه ژبه ورته ناوړه نسبت کوي ځکه يې هغه ددغه منحوس بيت په ويلو په بيت الا حزان کښې بندې کړ. دا هم وايي چې زړه زمانه کښې يوسړی خوب وليده چې سرې جامې يې اغوستي دي او په اس سپور دی دخپل خوب په معنی نه پوهیده ځکه يې خپلو ملگروته ووايه.

يوه ملگري يې دخوب تعبير په دې ډول وکړ چې ته به پادشاه شي ځکه چې اس داقبال نښه ده اوسرې جامې سرخروي ده. داناوړه خوب اودغه تعبير کوم مخبر امير صاحب ته ورساوه هغه يوقضايي هيئت د دغه لوی جرم او ستر خيانت لپاره وټاکه چې په نتيجه کښې خوب ليدونکی ته داعدام جزا تعين شوه. که چيرې هغه وخت دخوب په تعبير اوتفسير کښې معبر اشتباه نه وای کړی او دغه غلط تعبير منځته نه وای راغلی خوب ليدونکی به ولې وژل کیده.

که معبرو لوی وای چې سرې جامې دشهادت علامه ده اوپه اس سپريدل د سرکار سپاهي کيدل دي نه به دا خبره کوم ځای ته رسيدلې وه اونه به ورته قضايي مجلس ټاکل شوی و.

ځنکه چې معبر دخوب په تعبير کښې اشتباه وکړه قضاييه هيئت هم پخپل قضاوت کښې له اشتباه سره مخامخ شو. مقصد دانه دی چې داعدام جزا درنه اوسگينه ده. ددغسې لوی جرم په مقابل کښې ښايي چې دا جزا ډيره خفيفه وي.

دقضايانو اشتباه داوه چې په خوب کښې سرې جامې اغوستل اوپه اس سپريدل جرم نه دی حتی په وښه هم دغه کار جرم نه گڼل کيږي. اصلي جرم هغه غلط او ناوړه تعبير و چې سرې جامې اغوستل اوپه اس سپريدل يې پادشاهي وگڼله اوسړی يې دتوپ خولې ته وتاړه. قضايانو ددې پرځای چې معبر ته سزا ورکړي دخوب خاوند يې په جزا محکوم کړ او دمجرم په تشخيص کښې يې اشتباه وکړه.

اشتباه که هرڅنګه وي اوپه هرځای کښې وي د غفور ده.

خدای دې سړی بې له اشتباه گناه څخه ساتي.

هغه څوک چې اشتباه نه کوي او گناه کوي لويه خطا کوي. (۱)

خان اوبدای

نه پوهيږم چې اصلي نوم يې څه و مگر خلکو عمرا ناصر باله.

زموږ په علاقه کښې ده غوندي بل بدای نه و. هرچا به ويل چې د قارون سړي گرولی دی.

ده به خپلې پيسې په گرويو او سودونو بندولې اوبيا به يې دفصل په وخت کښې دکټې بې حساب غلې راتولولې.

خلک ورته محتاج و مگر هرچا ورته په درانه نظر نه کتل.

(۱) افغان جريده، ۱۳۵۱ کال دتلې د، ۱ نيټې گڼه ۱ مخ.

هغه وخت سود خواره خلکو بدگنل او هر چا ته سپک ښکارېدل. دامتل به زښت ډيراو رېدل کېده چې هندو پيسې گټي او پښتون کيسې گټي. د دنيا مال ته به خلکو د هندو وريزه ويلي. عمراناصر که فقير نه و نو حقير خو هر گوره و. دی بډای و مگر خان نه و او بې پيسو يې نورڅه نه درلودل. جاه و جلال، وقار او اعتبار د اولس مشرتوب د اولس له خان ښاغلي کریم خان سره و عمرا هم دخان تر حمايت لاندې ژوند کاوه او دخان تابع و. داځکه چې خان دسترخان درلود، حجرې او مهمانخانه يې لرلې نو کران او مزدوران يې په مخکې گرزېدل چې تنخا اوډوډۍ به يې ورکوله. خان به خيراتونه کول، بخششونه او انعامونه به يې ورکول او له خوارو غريب سره به يې مرسته هم کوله. د عمرا شونډې به هم دخان په کاسه غوړيدې او پخپل کور کې به يې خوله نه خوړيده. نه يې په نس خوړله نه يې په تن لگوله. آمد يې ډير و او خرڅ يې هيڅ نه و، د بډای او خان اصلي او اساسي فرق همدغه و چې: هغه دنيا ټولوله او ده ښندله. هغه خپل حساب زياتاوه او مړه يې پوره کوله. ده خپل نوم ښه کاوه او شان و شوکت يې ساته، لنډه دا چې هغه حريص او دی کریم و. خاني دخلکو په نظر کې معززه او محترمه وه. بډايي لکه ډمه که هر څومره ښايسته وه هغومره بدنامه هم وه. يو هندو هم بډای کيدای اوسپنې کيدی شو مگر خان کيدی نشو. مشري او واکمني له خاني سره تړلې وه. له بډای سره يې پيسو نورڅه نه وو که و نو هغه ويره وه. دا حال په مرور د زمان ورو ورو بدل شو. خان دخاني خوی او عادت هير کړ. دی هم په پيسو مين شو او حرص پرې غلبه وکړه، او س خان هغه خان نه دی چې پرون و. اوس دخان سترگې پيسوته وړې دي او همدغې قبلې ته يې سر په سجده ايښی دی. دی اوس زر نه خاورې کوي بلکې د زرو د پاره خپل ځان اونوم خاورې کوي. درحمان بابا دا بيت اوس ده ته بيهوده اوبې معنی ښکاري چې وايي: داهنر نه دی چې خاورې څوک سره زرکا چې زر خاورې کړي رحمانه هنر دادی دپرونی خان زوی نن تاجر اوقاچا قبر دی. هغه سودونه چې عمرا خوړل اوس يې دی خوري اولوی سپت ورنه جوړ شويدي. دياوس سره اوسپين لعل و جواهر ډيرلري، مگر هغه پخوانی جوهر، وقار او جلال نلري. خاني چې حامله شوه بډايي ترېنه وزيريده. خواران او غريبان که له ناکامه د بډايانو نوکري او مزدوري کوي له بډايانو سره ډيره سخته دښمني هم کوي. داسې دښمني چې پخلا کيده پکې نشته. خان که بډای او منفور شوخير دی. خدای دی حاکم او حکومت له دغه حاله ساتي. حاکمانو ته نه ښايي چې بډايان شي او خپله شخصي سرمايه زياته کړي. دولس مشران او زما مداران که دخلکو خدمتکاران کيدی نشي نواقلاً بايد خانان شي نه هغه سبتان او بډايان چې کرکړې دلته وهي او هکې لري مو له مخه په کوم بل ځای کېږي اچوي. (۱)

(۱) کابل مجله، ۱۳۵۱ کال د تلۍ ۲۴ نيټه، ۷۷ ځنډه

فکر او کار

په مور کښې ډیر لږ خلک شته چې هم فکر کوي هم کار کوي او اکثر ه داسې دي چې کار کوي فکر نه کوي چې فکر کوي کار نه کوي، دهمدې له امله زموږ اکثره کارونه خراب دي او یوه سمه صحیح نتیجه نشو اخیستلای. زموږ دا عادت دی چې یوکار په داسې پیمانې شروع کوو چې زموږ له توان او استعداد سره تناسب نلري، وسایل او اسباب یې نه وي موجود، لاره او طریقې یې نه وي معلومه، موانع و مشکلات مونه وي سنجولی او ډیر وروسته پوه شو چې زموږ پدې فکر کښې غلطې وه، دقرغې بند، دلته بندسړک د بغانهر اودا راز نور کارونه ددې خبرې شواهد دي. مور ډیر ځله له خپل معارف څخه شکایت کوو او وایو چې د ۱۲ صنف په طلابو کښې داسې کسان شته چې املا یې غلطه ده او یې سواده پاتې دي مگر په جواب کښې اورو چې مور دومره ډیر صحیح اولایق معلمین نلرو چې ټولو مکتبونو ته ورسیري او تعلیمات صحیح شي.

دومره پیسې هم په بودجه کښې نشته چې ټولو شاگردانو ته کتابونه او تعلیمي وسایل مهیا شي، که مور دا و منو چې دغه عذرونه صحیح دي او صحیح معلمین نشته نو باید وزارت معارف له ابتدا څخه هماغومره مکتبونه تاسیس کړي وای چې لایق او صحیح معلمین او کتابونه ورته پیدا کیدل او پالنه یې ممکنه وه مگر د مکتبونو باید په یوه ښار او په یوه ولایت کښې نه وای بلکې په ټول افغانستان کښې وای. وروسته چې هر څومره وسایل او اسباب زیاتیدلای هغومره به یې مکتبونه هم زیاتول او د تناسب مراعات به یې کاوه که چیرې دوی او س هم شل مکتبه په صحیح صورت اداره کولای شي اوسل مکتبونه تاسیسوي زما خو کمان دی چې ډیره لویه سهوه کوي ځکه چې له هغسې شلو مکتبونو سل تنه پوهان راوتلی شي مگر له دغسې سلو مکتبو نه شل تنه هم لایق کسان نه راوړي. زموږ دغسې کارونه داسې مثال لري لکه چې سړی یوه ژرنده او به لري او دوه ژرندي ورته ږدي نو په نتیجه کښې یادو اړه ودریږي یا خو داسې گرزې چې دیوې ژرندي کارنشي ورکولی مگر ژرندي گړي دوه، کوتې دوه، پلونه او ناوې یوپه دوه تهیه کيږي او له گټې یې تاوان ډیروي. فایده یې داده چې خلک وایي چې فلانکی خان دوه ژرندي او ژرنده گړي لري. زموږ تشکیلات همدا منشالري دیوه سړي کارته څلورتنه نیسو، دیوه مدیریت ورکارنه ریاست تشکیلوو. (۱)

وطن

یوماشوم په خپل کور کښې خارپوڅې کوي او لکه دمرغی بچی په خپله ځاله کښې اوسې د هغه وطن ډیر وړوکی او ډیر محبوب دی.

دهغه دکور غولی چې هر څومره وي وطن یې هم هغومره دی چې نه پکې غرشته، نه سیند نه ښار او نه ډیر خلک. وروسته چې هغه ماشوم لویږي او غټیږي وطن یې هم په هغه اندازه وسعت پیدا کوي او علاقه یې زیاتیږي.

دده علاقه اول له خپل کلي، بیا له ښار او وړپسې له سمت او ولایت سره پیداکيږي او چې دغه ابتدایي مراحل طی کړي نو بیا دخپلې پوهې او اجتماعي تربیې په اندازه دوطن مفهوم او معنی سره اشناسي. یعنی څومره چې پوهه زیاته شي اوانسان عقلي رشد او بلوغ ته ورسیري هغومره یې فکر انکشاف کوي او علاقه یې له وطن سره زیاتیږي. بالعکس څومره چې یوسړی له علم او له پوهې څخه لرې پاتې شي اولکه کشمیر اکا په ټول عمر کښې له لغمانه سره رودته نه وي تللی دهغه وطن یوازې لغمان دی او اسمان یې هم همغه دی چې په لغمان کښې لیده شي.

دغه شان سپین ږیری هم له ماشوم نه کم نه دی او په ډیر تنگ او محدود وطن کښې اوسیري. کشمیر اکا خو دیرش کاله پخوا مړشوی دی مگر ما څلور کاله پخوا په مشرقي کښې یو حاکم ولید چې پخپله هم د همدغه ولایت سړی و. ده ویل پخپل وطن کښې حکومت ښه نه دی اوسړی ښه اجرات نه شي کولی.

زه پدې خبره خپه نشوم چې حکمران صاحب ولې یوازې مشرقي خپل وطن گني او د افغانستان نورولایات ورته پردی وطن معلومیږي.

(۱) ولس جریده، ۱۳۲۰ کال، داسد ۸ نیټه، ۷ کبه، ۱ و ۲ مخونه.

ياولې دغه سړی له دومره لرې پوهې سره دغومره لويې رتبې ته رسيدلی دی؟ بلکې زه ډير خوښ شوم چې حکمران صاحب يوازې خپل علاقه وطن نه گڼي بلکه ټول ولايت ورته خپل وطن ښکاره کيږي او له کشمير اکانه دده وطن لوی او پراخه دی. په دېرش کالو کښې دغومره عرفاني ترقي زموږ لپاره بس ده او په ډيرې خوشحالي ارزې.

ځينې کسان به وايي چې ديوه حکمران او يوه دهقان مقابسه صحيح نه ده دهقان به اوس هم يوازې سره رود يا نعمان ته وطن وايي اوبس. مگر زه دا خبرنه کوم او پدې ښه پوهيږم چې رتبې دپوهې او عقل په حساب نه دي وپشل شوي ډير خلک شته چې رتبې نه لري يايې رتبې ورې دي مگر پاک خدای ډير عقل او زياته پوهه ورکړې ده او يوبل چې درتبې له برکته په تيز رفتار موټرکښې گرځي له عقله پياده دی. نو کيدای شي چې نن يو دهقان دوطن په معنی پوه شوی وي او يوحاکم لانه وي پوه شوی او اوس هم په پردي وطن او اجنبي ملک کښې حاکمي وغواړي. مور بايد په ظواهر و نه غولپرو او په رتبو يا جامو تيرنه او زو ډير خلک شته چې د ماموريت نوې خولۍ يې په سر کړيدي مگر په سرکښې يې څه نشته. د ډيرو اشخاصو پکړۍ او خولۍ زړې دي مگر په سرکښې يې نوي او تازه فکرونه شته.

له موضوع نه لرغوندي هغه خوا ولاړم مگر ژر ملتفت شوم او بيرته خپل مطلب ته راگرزم. دوطن په معنی باندې پوهيدل علم او پوهه غواړي اوله وطن سره عشق او علاقه پيدا کول اجتماعي رشد او بلوغ ته ضرورت لري.

وطن يوه کورته ويل کيږي په يوه کلي باندې دوطن نوم اېښودل مناسب نه دي. يوه ښار يا ولايت ته وطن ويل دخندا وړ معلومېږي په يوه وطن کښې ډير کلي، ډير ښارونه ډير ولايتونه موجود دي او راز راز هوا پکې وي.

ځينې ځايونه ډير تاوده، ځينې ډير ساړه ځينې معتدل وي وطن وړوکې کور يا کلی نه دی بلکې ډير لوی اوسترکور دی او لوی خلک يې لوی گڼي. د ماشومانو او ناپوهانو په نظرکښې البته وړوکې راځي او يوازې همدوی پکې ځائيري.

يوکابلې، ننګرهار، جنوبي وال، کندهار، فراه وال، هرات، ميمنه وال، مزار، بدخشی، بغلانی په يوه کور په يوه کلي په يوه ښار او يوه ولايت کښې نه دي مگر په يوه وطن کښې دي او ديوه وطن دي.

ددغه وطن نوم افغانستان دی چې په ټولو يوشان حق او ټول پکې يوشان حق لري، دوطن په سيوري کښې ټول ځائيري او دوطن په اوبو دټولو تنده ماتيري وطن دټولو دی، په ټولو حق لري او ټول پکې حق لري. (۱)

ملت

زه غواړم د ملت په معنی باندې هغه څوک پوه کړم چې په کتابي خبرو باندې نه پوهيږي او پوهول يې گران کار دی. ديوه وطن ټولو خلکو ته چې ديوه پادشاه رعيت وي ملت ويل کيږي. يعنې څومره خپلونه او قامونه چې افغانستان کښې دي دا ټول يو ملت دی او په يوه نامه يادېږي چې هغه نوم افغان يعنی پښتون دی.

تردې نامه لاندې لکه چې خوگياني، شينواري، مهمند، سلیمانخيل، ترهکي، اندر، ځاځي، احمدزي، بارکزي، غلجي، او دراني ټول راځي دغه شان ازبک، ترکمن، هزاره، نورستاني، تاجک او نور په دغه نامه کښې شريک دي او ټولو ته افغان ويل کيږي د افغانستان ټول خلک په هره ژبه چې خبرې کوي او هر رنگه کالي چې اغوندي ځادرونه لري او که چينې، خپلې په پښو کوي که پښې يا موزې، کندهارۍ وي که کابلې ننګرهارۍ وي که هراتۍ د مزار وي که د ميمنې، دجنوبي وي که دشمالې داټول يو دي او يو ملت ورته ويل کيږي چې نوم يې افغان دی.

دانور نومونه چې دافغانستان بيلابيل قومونه او خپلو نه يې لري لکه بارکزي، اخکزي، منگل، حُدران، ديکنان، ايماق او نور داسې مثال لري لکه ديوه سړي لاس، پښه، خوله، پوزه، سترکه، غور، زره او نور غري چې ډير نومونه لري مگر دسړي نوم يودی چې احمد يا محمود ورته وايي. نو څنگه چې يو وجود په دغو ډيرو نومونو باندې نه دوه کيږي او يوسړی سره له دې چې دوه لاسونه دوه پښې دوه سترگې، دوه غوړونه لري يو تن بلل کيږي يو ملت هم که هرڅومره قامونه پکې وي لکه يو وجود او يو تن باله شي اواصلي نوم يې يودی.

هماغه شان چې يو وطن څوقسمه هوا لري او يوځای يې بل ځای غوندې نه وي يوملت هم څوقسمه خلک لري چې څوک يوراز

(۱) ولس جريدده، ۱۳۳۰ کال دسنبلې ۲۲ نيټه، ۱۲ گڼه، ۱-۲ مخونه

اوڅوک بل راز معلومېږي. هغه څوک چې د ملت په معنی پوهېږي هغه ته دامعلومه ده چې له دغو خیلو نو او قامونو نه پورته یو بل نوم شته چې ټول قامونه پکې شریک دي او ډیره لویه لمن لري.

څنگه چې له سیندو څخه ویاړې او له ویاړونه لښتي بیلېږي، څنگه چې یه یوه ونه کښې شاخونه او په یوه شاخ کښې څانګې وي دغسې په یوه ملت کښې قامونه په یوه قام کښې کندي او تپې شته چې د سیندونو ویاړو او لښتو مثال لري نو کندي پاتې به بېلې وي مګر قام به یو وي قامونه به بېل وي خوملت به بېل نه وي.

وګورئ د پښتنو څومره ډیر قامونه د غلجي ياد راني په نامه يادېږي مګر غلجي او دراني دواړه بیا د پښتون او افغان په نامه بلل کېږي. د افغانستان ټول او سیدونکي باید په دې خبره باندې پوره وپوهېږي چې دیو ملت خلک ټول یوشان ورونه دي او پښتون اوفارسي وان، سني او شعبة، غلجي او دراني، هراتي، ننگرهار، کندهار، مزارې په دغو بیلو نومونو یو له بله نه بیلېږي. مور په خپل وطن کښې ډیرې کورنۍ وینو چې څه یوه ژبه کوي او څه بله، یو ورور چې په کابل کښې اوسیدلی دی هغه فارسي وايي او بل ورور چې په ننگرهار کې اوسی هغه پښتو وايي مګر دواړه ورونه دي او هر یو هغه بل خپل ورور گڼي په یوه کور کښې داسې ورونه او خویندې هم شته چې پلاريې پښتو او موريې فارسي وايي يايې مور په پښتو او پلار په فارسي خبري کوي. داسې کورونه هم شته چې یو مسلمان خاوند او یوه نا مسلمانه میرمن پکې ژوند کوي او دواړه د یوه اولاد مور و پلار بلل کېږي. نو هرکله چې یو مسلمان او یو نا مسلمانه چې په ژبه، په دین په وطن اونسلم کښې بیل دي په یوه کاله کښې خور ژوند کولای شي نو په یوه لوی وطن کښې به ولې سني اوشعیه، پښتون او بل دیوه ملت په شان نشي اوسیدلی. (۱)

حقیقي غل

په رڼا ورځ یې د ډیرو خلکو په مخکې ډیر څه له مور نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وايي که نه!
زه خو یې غل بولم.

هوا! غل دی مګر د پولیسانو په نظر کښې نه.

ددې غله لاس قاضي او مفتي نه پرېکوي.

هیڅوک داغل نه نیسي او نه یې بندي کوي.

ددې غله په ډیره خلی نشته.

ده ډیر څه له مور نه پټ کړي دي او ډیر زیان یې را اړولی دی ده له مور نه سره و سپین نه دي پټ کړي.

دی ډیر لوی غل دی.

دده غلا ډیره لویه او ستره غلا ده.

دی مال نه پټوي.

دده غلا ته په عادي نظرمه گورئ!

دی زموږ پیسې نه پټوي.

ده ته د مال او د پیسو غل نه شو ویلای.

دی نور څه پټوي او ډیر مهم څه پټوي.

دی له مور نه خپل ځان او خپل بد بد کارونه پټوي.

دی خپل حقیقت او ماهیت پټوي.

ځان پټول او حقیقت پټول ډیره لویه او ستره غلا ده داغلا دیوه ملت او مملکت کور وړانوي او ملکونه برباد وي.

داغل سترگې پټوي. په سترگو ننوزي.

له سترگو اوسترگو رو سره ډښمني لري.

هوا! داغل له سترگونه رانجه نه پټوي، سترگې پټوي دیله مونږ نه ډیر حقایق پټوي او د حقیقت غل دی، ده ته باید حقیقي غل ووايو. (۲)

(۱) ولس جریده، ۱۳۳۰ کال د میزان ۱۳، ۱۴ کڼه، ۱-۲ مخونه. (۲) پښتو نثرونه، ۱۳۳۵ کال، ۷۹-۸۰ مخونه.

بندیوانه

ماستابندیان ولیدل، ستا زندان هماغه شان له خاینانو او مجرمانونه ډک دی. ستاپه زندان کښې ډیر رشوت خواره او د خیانت خاوندان واچول شوه مگر رشوتونه او خیانتونه ورک نه شول. په هیواد کښې ورځ په ورځ ددوي ډله زیاتېږي. په دواړو کښې درشوت بازار هماغسې تود دی او اجرات خراب دي. اصول او قوانین که هر څومره سختې سزاګانې تعین کړي جرایم نه ورکېږي. اوس څه بله چاره اوبل فکر په کار دی. دمملکت درد په دغو سزاګانو دوا نه شو. وهل، ټکول بندیانول او وژل یې تاثیر شول، خلک په دغو عذابونو او تکیفونو عادي شول او د زندان ویره له سترګونه لاره. اوس بل علاج وکړه او بله چاره وسنجوه! زندان اوبند یتوب مور اصلاح نه کړو. حبس او توقیف مور له بدو کارونه، له خیانتونو، له رشوتونو او غفلتونو راونه ګرزولو، راشه! چې زه او ته په دې باب کښې غور وکړو او اصلاحاتو د پاره یو موثر علاج پیدا کړو. ما په دې فکر کښې ډېرې شپې سبا کړي او دحل لاره مې موندلې ده که زما منې راشه! هغه بې ګناه بندي چې په هغه توره کوټه کښې پروت دی خوشې کړه او له زندانه یې راوباسه! که هغه ازاد شي دغه ټول مجرمین او خاینین به که خدای کول بې بندي توبه په سمه لاره روان کړي او کارونه به ښه شي، ته هغه پیژني چې څوک دی او څه نومېږي؟ هغه داصلاحاتو نیکه، ددیموکراسۍ پلار ښاغلی (انتقاد) دی چې هېڅوک بدو کارونو ته نه پرېږدي او په توره شپه کښې دکارنقص او عیب موندلی شي. دهغه دید او نظر ډیر تیز دی او خیانت ترې نه ډیر په ویره کښې دی دهغه آزادي دعلم، د ترقۍ اود فکر دپالنې لپاره ډیر ضرور دی. راشه! دغه بې ګناه بندي دخدای لپاره او د مملکت دخیر او بهبود لپاره ازاد کړه. که ته هغه نه پرېږدي زه حاضر یم چې دهغه په عوض زندان قبول کړم او زنداني شم. زه پوهیږم چې ترڅو لیکونکي او شاعران هغه چې نقادان دي او متملقین نه دي زندان قبول نه کړي او د مجرمینو په ځای دوی په جیلخانو کښې ونه لوېږي یو مملکت ښه ورځ نه شي لیدلې. داد لیکوالو وظیفه ده چې زندان ته ننوزي او دغه بندي راوباسي. که په یوه مملکت کښې حق او حقیقت مختنق وي او څوک څه نه شي ویلی، که انتقاد اورښتیا ویل لکه یو مجرم او خاین په زندان کښې وي هلته عدالت او دیموکراسي هیڅ نه شي راتلی او سعادت لکه وحشي مرغه له هغه ملکه تښتي. هغه خاموشه فضا او تاریک محیط چې دحق ویلو ګنګوسې پکې څوک نه اوري او د حقیقت رڼا دورورکی هومره لیدله کیږي دجنایتونو او دخیانتونو لپاره ډیر مساعد معلومیږي او فاسد عناصر ډیر ښه پالي. که زندانونه هرڅومره لوی او پراخ شي مملکت به زندان شي مگر ودان به نه شي ځکه چې ودانۍ یې له حق ویلو او انتقاد کولو هیڅ امکان نه لري، ترڅو چې فکر ازاد نه شي او انتقاد ازادي پیدانکړي ددې خلکو ښه کیدل او په سمه لاره روانیدل محال معلومیږي. انتقاد دشریت ډیر لوی مصلح اوصحیح رهنما دی. کوم عقل، کوم منطق، کوم قانون، کوم دین او مذهب، دی په مجرمینو کې قبول کړی او په زندان کښې یې اچولی دی؟ که انتقاد کول او حق ویل په دنیا کښې نه وي دا دنیا ډیر ژر ورانېږي حق او باطل ګډېږي. دښو او بدو تمیز له منځه ځي، په ملک او وطن باندې داسې تیاره راځي چې خاین او صادق نه پیژندل کیږي، ظلم دعدالت ځای نیسي او له انسانانو ځناور جوړېږي. بندیوانه!

هغه وخت چې مخکه وه او انسان پکې نه و.

هغه وخت چې حیواني ژوند لکه چینجی په تورو خټو او اوبو کېږي ډوب و، ونو او بوټو د ژوند ورمې ته انتظار درلود. هغه وخت چې پاک خدای دانسان دپیدایښت اراده وکړه او داسمان پرېښتې یې خبرې کړې هغوی د لوی خدای په حضور کېږي په ډیر جرئت ووي:

ته هغه څوک پیدا کوي چې په ځمکه کېږي فساد کوي او وینې تویوي دانتقاد تاریخچه له همدغه وخت نه شروع کېږي. پرېښتې سره له خپل لږ علمه دخپل مالک او خالق په کړو کېږي خبرې کوي.

هغه وخت چې انسانان پیداشول اوله انسانانو نه فرعونان جورشول حضرت موسی له یوې امسا سره دفرعون په مقابل کېږي ودرید او دده په کارونو او لویو دعوو یې انتقاد کاوه، فرعون دخدای دعوه وکړای شوه مگر دانتقاد مخه یې ونه شوای نیولی او حق ویل ازادو. (۱)

ملي ناموس

نن د هر ملت په نظر کېږي خپل ملي استقلال دیوه ډیر لوی ناموس حیثیت لري او له دینه لوی افتخار بل نه شته.

ددغه مقصد لپاره خلک سرو نه ورکوي، مالونه، او اولادونه قربانوي او بې استقلاله ژوند ډیر لوی ذلت گڼي.

که چېرې ملي احساس او ملي شعور په ډیر قوت موجود نه وای د استقلال قیمت به ډیر لږ او د دنیا لویې امپراتورۍ به نه ړنګیدې، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلوده، او یو ملت به د بل ملت تر سیوري لاندې خوشحال و.

دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت یې دخپل استقلال په یاد کوي او په ډیر قدر ورته گوري، دمليت تجلیل، او احترام پکې پروت دی او همدغه معنی لري چې یوملت د بل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی.

مور باید پدې خبره ډیر فکر وکړو چې ملي استقلال دملي احساس او شعور محصول دی. هر څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زموږ استقلال هم قوي وي.

د استقلال ساتنه دمليت قوي جذبې ته ډیر شدید ضرورت لري که دغه احساس په یوه ملت کې کمزوری شي هغه د استقلال په قدر او قیمت نشي پوهیدلی او د همدغسې نابوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

مور باید خپل امتیازات، ملي شعور او ملی احساس ډیر ټینګ وساتو او دخپل استقلال تقویه ورپورې مربوط وکړو. (۲)

پښتون د ملت نوم دی د قوام نوم نه دی

د لیکوالو اول کار دادی چې لغات او کلمات په ځای استعمال کړي او د معنی ډیر لحاظ وساتي

څوک چې دغه کار نه شي کولی هغه ته ادیب ویل بې ادبي ده. یوه ورځ د ادیبانو په یوه ټولنه کېږي چا پوښتنه وکړه چې خوتیدلې اوبه، ایشیدلې او به، سړې او به، تودې او به او ترمې اوبه کومې کومې دي؟ یوه ادیب په دې باب کېږي دومره خبرې وکړې چې یوه مقاله ترې جوړیږي. دغه شان لغوي تدقیق د ژبې د پوهانو او لیکوالو کار دی. نور خلک له دغومره دقت او تدقیق نه بې برخې دي. له عوامونه اورو چې بې اسرافې ښه نه ده مگر غرض یې داوي چې اسراف ښه نه دی.

دوی دکاتب او سرکاتب په فرق لابسه نه دي پوه شوي او د هر چا چې توره پیخه په سروه میرزا صاحب ورته وایي، د امیانو په نظر کېږي دځوان او زلمی د زاړه او بوډا د اخنداو ملا فرق نشته، دوی ډیر ځله چنچني ته مرغۍ وایي او مویز میوه بولي. ډیر خلک شته چې ډوډۍ ته غله ووايي او جوار یا غنم دانې بولي. دعام او خاص دکلمې اوجزبي فرق کول د پوهانو او هونبیارانو کار دی. که بل څوک وي خو خیر، مگر که لیکونکي او پوهان دکابل او خورد کابل فرق ونکړي او پښتون لکه ځای یا

(۱) پښتو نثرونه، ۱۳۳۵ کال، ۹۹-۱۰۲ مخونه. (۲) اصلاح ورځپاڼه، کابل، ۱۳۴۰ کال د سنبلې (۵) نیټه، ۱۰ گڼه.

احمد زى د قام نوم وگني له دينه لويه غلطي نشته. د ادب او پوهې په جهان کې دغه راز سهوه او دغه شان اشتباه لويه گناه ده چې څوك يې نشي غفو كولى. ما ته داسې بريښي چې ځينې ليكوال او پوهان پښتون هم لکه ازبک، ترکمن، هزاره له څو قومونو نه يو قام حسابوي. قام د ملت په معنى نه، بلکې په هغه خاصه معنى چې د تنگ نظرو په نظر کې جلوه کوي، هغه چې د ملتو ټولني ته مجلس اقوام وايي او قام د ملت په معنى استعمالوي نور خلک دي، مور نه يو. دلته قام د مفهوم او معنى په لحاظ ډير وړوکی دی چې په مټې له قبيلې نه لږ غونډې لوی معلومېږي.

ځينې خلک خپل ته هم قام وايي يعنې جبار خيل او معروف خيل بيل بيل قومونه گني، سره له دې چې دواړه خپلونه د يوه قام يعنې احمدزي څانگې دي او د دوه ورونو مثال لري. که مور د خپلو خلکو معتدل ذهنيت او متوسط نظر په نظر کې ونيسو نو قام بايد له دغسې خپلونونه پورته وگڼو او ټول احمدزي له جبار خيلو او معروف خيلو سره يو قام وبولو، دغسې قامونه چې مختلف خپلونه پکې ځايېږي پښتو کې ډير زيات دي چې زه ټول نشم شميرلى مگر دا کولى شم چې هغه ډير مشهور او لوی قامونه تاسو ته معرفي کړم لکه: مومند، ساپي، اپريدي، اورکزي، يوسفزي، خټک، وزير، مسعود، شينواري، خوگياڼي، بارکزي، پوپلزي، الکوزي، نورزي، علي زي، کاکړ، اخکزي، ماموند، سالارزي، وردگ، سليمان خيل، وتمانخيل، ځاځي، منگل، ځدران، بنکښ، دور، اندر، خروټي، ناصر، تره کي، توري، احمدزي، توخي، هوتک ځينې نور واړه قامونه چې زما په تخمين په افغانستان او پښتونستان کې له سلو نه زيات نومونه لري هغه اوس پرېږدم او يوازې د دغو ذکر شوو قامونو په باب واييم چې دغه هر قام د تعداد او نفوسو په لحاظ په زرگونو او لکونو کورونه لري او په ډيرو ځانگو او بناخونو وېشل کېږي او ډيرې ټپې ډيرې پښې ترينه بيلې شوې دي. اپريدي چې ما دلته يو قام وگانه هغوئ ځانونه ډير قامونه گني چې (زخه خيل، قمبر خيل، کوكي، اکاخيل، ملک دين خيل) يې بولي. شينواريو په څو ورو قامونو وېشل شوي دي. لکه منديزي، سه پای، سنسگو خيل، علي شير خيل، احمد خيل، لباس خيل، رحيمداد خيل، حيدر خيل او داسې نور.

همدغه شان مومند او نور قامونه درواخله چې هر يو ډيرې څانگې او ډير بناخونه لري او هر هر ځای پراته دي، دغه ټول لوی او واړه قامونه چې په افغانستان او پښتونستان کې له هرات، ميمڼې او بدخشان نه نيولې تر کشمير، سند او بلوچستان پورې په غرونو، ډاکونو، بناونو، درو او ناوونو کې ميشته دي او پنځلس شپاړس مليونه نفوس ترې جوړېږي او دا نوم دومره لوی او دروند نوم دی چې پرتو يې له آموڼه تر اباسينده پر ډيره لويه او پراخه ځمکه پروت دی. سره له دغه عظمت او لويوالي که څوک پښتون د يو ملت نوم نه گني او قوم يې بولي نوغره ته به غونډۍ وايي او وطن ته به کلی، سره له دې خبرې چې پښتون قام د ابا سيند او آمو له سيمې څخه دباندي هم ټپې، ټپې پروت دی.

پښتانه بايد په دې پوه شي چې پښتون له قام اوقبيلې نه ډير لوی او ډير ستردی دانوم دومره وړوکی او کوچنی نه دی.

لکه چې ځينو گومان کړی دی او په ډير محدود نظر يې ورته کتلي دي. دپښتنو په نظر کې غلجې او دوراني هم هغه نومونه دي چې هريوه ډير لوی قامونه په غير کېښې نيولي دي اولمن يې دقام له لمنې نه ډيره پراخه ده. نوپښتون خوپه هيڅ شان دومره نشي وړوکې کيدای چې زموږ دملک په اصطلاح څوک ورته قام ووايي او دځينو ورو قامونو په قطار کې يې راولي هغه څوک چې قام او ملت په يوه معنى اخلي هغه پښتون يو قام گڼلی شي مگر په هغه بل حساب دا خبره هيڅکله دمنلو نه ده چې ډير لوی سړی دکوچني په وړني او زروکي کېښې تاو کړای شي، او دماشوم په ځانگو کېښې يې ځمليوي. پښتون هغه څوک دی چې په يوه مملکت کې هم نه دی ځای شوی او دوه مملکتونه افغانستان او پښتونستان پرې ډک دی نوکه دغومره مختلف او متعدد قامونه ملت ونه گڼو او پښتون دملت نوم ونه بولو ډيرې لويې هستۍ ته په کم نظر گورو او لويه گناه کوو.

افغان او پښتون هغه دوه لفظونه دي چې دمعنی سراو بر، دا خوا، هغه خوا يې لکه ديوې تلې دوه پلې يو برابر دي او هيڅ زيات وکم پکې نشته.

هماغه شان چې افغان دقام نوم نه دی دملت نوم دی د پښتون اطلاق هم پريوه ملت باندي کېږي او دا دوه لغتونه يو دبل ترجمه ده.

پښتانه بايد له خيل، او زې له قام او قبيلې نه پورته يوه لويه هستي يعنې پښتون وپيژني او لکه دمرغۍ بچي په هکۍ يا ځاله کېښې ايسارپاته نشي. ځان ته په کم نظر ونه گوري او ځان وړوکې ونه گڼي. مور دامنو چې بارکزي يا احمدزي همدارنگه سليمان خېل ياتره کې لکه هزاره، ازبک ترکمن، ايماق، نورستاني او نور ددې وطن لوی لوی قامونه دي او هريوه دافغان ملت په تشکيل کېښې

ستره برخه لري مگر پښتون ددغه ملت له دغسې اجزاؤ او اعضاؤ څخه نه دی بلکې ددغه ملت يو بل نوم دی چې له افغان سره مرادف گڼل کيږي.

څنگه حاکم؟ رښتيا وایم

زه دلته نه وم بل چيرته وم، هلته خلك بل راز و، کارونه بل راز و، کورونه بل راز و، هلته ما هغه څه وليدل چې تاسې به نه وي ليدلی هغه څه مې واوريدل چې تاسې به نه وي اوريدلی. هلته چا پسونه حالول مگر د انسانانو ونډې به يې کله کله کوله. زما څوومه ورځ وه چې يو ښکلي زلمي په رڼا ورځ د څو تنو په مخ کې چا وواژه مگر دا دظلم واقعہ دومره عادي او معمولي تيره شوه چې لوی حاکم خو پرې خبر هم نه شو، وروکې حاکم خبر شو خو ورته را نغی، د تحقيق د پاره يې دوه تنه راويزل، په ولس کې هم څو تنه پيدا شول چې قاتل يې وښوده او حقه شاهدي يې پته نه کړه. مگر د کلي خان او ملک د قاتل له پلاره (پنځلس) زره روپۍ واخيستې او په حاکم په قاضي په چا او چا يې وويشلې، څه دوی وخورې او څه نورو، دوه زره پکې د مړي پلار واخيستې او په محکمه کې يې مجاناً ابرا وکړه ځکه چې نور ټول په بله خوا وو او د ده له لاسه يوازې څه نه کيدل. مقتول له خپل پلاره د نورو زيات سکني و ځکه هغوی خونبها زياته واخيستله، په قاتل باندې يو کال قيد وځوت مگر پلار يې په يوه او بل پسې گرزیده چې دا بې گناه بندي خلاص کړي. دا واقعہ خو مو واريده اوس بله واورئ. زموږ په کلي کې داسې خبرې ډيرې دي هغه بله ورځ له ملا صاحب سره ناست وم يو سړی راغېچې د خدای په لحاظ په حاکم يو خط راکړه چې نور مو ونه رپروي. زما زوی سيند وری او پخپل اجل مړ دی مگر حاکم وايي چې چا وژلی او تاسې قاتل پتوي ځکه مو په وهلو قايله وم، دغه دی اوس يې زه او زما کډه غوښتي يو. دا خبره ما ته عجيبه غونډې ښکاره شوه او د حاکم صاحب په عقل و تمیز خدا راغله. وروسته چا وويل چې په رښتيا دغه هلك چا وژلی او په سيند کې يې غورزولی دی. مگر پلار يې پوهيږي چې څه مې له لاسه نه کيږي نو ولې ځان ته دښمني زياته وم. دا راز خبرې ډيرې دي زه ټولې نه کوم او له مړو نه تيريم ژوندو ته راځم. يوه ورځ يو زلمی راسره ملگری شو ما له ده نه پوښتنه وکړه چې څه کار کوې ده د خپلې پريشانۍ کيسه داسې شروع کړه: مور دېرش څلوېښت جريبه پتي درلوده نور ټول را نه ظالمانو واخيست اوس دوه جريبه پاتې دي په دی کې هم مور څوک په قراره نه پرېږدي پلانکی صاحب وايي ستاسو په تره مې شپږ زره روپۍ دي او دري نيم زره يې سود کيږي ځکه مې ورور دا درې مياشتې وشوې چې بندي دی ما وويل کوم شرعي سند په منځ کې شته ويل يې نه، خو وايي چې عرفي سند لرمه، زموږ تره که څه هم مړ دی او حقيقت را ته نه دی معلوم مگر که هماغه شپږ زره واخلي او له سود نه تير شي ور به يې کړم. ما تعجب کاوه چې څنگه په حقوقي دعوه کې يو سړي په شرعي سنده درې مياشتې بندي کيږي هغه زما تعجب رفع نکړ بلکه نور يې هم زيات کړ او وې ويل. کله چې کوم مشر سړی راځي او محبس کوري حاکم زما ورور له پهره دار سره چيرته ليري ليري او بيا يې بيگانه بيرته په زندان کې اچوي، زموږ په بنديخانوکې که دغسې د غلا بنديان شته چې بې له رسميته په حبس کې پراته دي ځينې داسې رسمي بنديان هم شته چې د ورځې په زندان کې وي او د شپې کور ته ځي دا افراط او تفريط چې يو ځای کړو د حاکم صاحب اعتدال پسندي ثابتوي زه تاسو ته دغسې حاکم ښودلی شم مگر نوم يې نه اخلم او حقيقت ته د کيسې رنگ ورکوم.

هم دغومره ده زموږ مطبوعاتي آزادي او له دېنه پورته خپله ديموکراسي اجازه نه کوي. (۱)

«پای»

(۱) اولس جريده، ۱۳۳۰ کال د سرطان ۱۸ نيټه، ۴ ښه، ۱-۲ مخونه.